

Міністерство внутрішніх справ України

Львівський державний університет внутрішніх справ

На правах рукопису

КОЗИЧ ІГОР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.2.01

**Кримінально-правова політика в сфері протидії
злочинам, що вчиняються із застосуванням
насильства**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Дисертація
на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук

Науковий керівник:
Заслужений діяч науки і
техніки України,
доктор юридичних наук,
професор Фріс П.Л.

Львів – 2012

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.....	13
ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ЗАСОБАМИ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА	13
1.1. Стан наукової розробки проблем протидії насильству кримінально-правовими засобами	13
1.2. Злочини, що вчиняються із застосуванням насильства: поняття і види	24
1.3. Історичні аспекти кримінально-правової політики у сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.....	43
1.4. Особливості протидії засобами кримінального права злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в державах СНД	58
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2.....	78
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА	78
2.1. Поняття кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та її місце у структурі політики в сфері протидії злочинності	78
2.2. Принципи, джерела, методи та завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства	95
2.3. Система кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства	106
Висновки до розділу 2.....	109
РОЗДІЛ 3.....	112
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА, З ІНШИМИ ПІДСИСТЕМАМИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ...	112
Висновки до розділу 3.....	146
РОЗДІЛ 4.....	148
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ НАСИЛЬСТВА.....	148
4.1. Удосконалення кримінально-правової політики в частині регламентації відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує діяння чи наслідок ..	148
4.2. Удосконалення кримінально-правової політики в частині регламентації відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує спосіб вчинення злочину	159
Висновки до розділу 4.....	170
ВИСНОВКИ	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	179
ДОДАТКИ.....	203

Перелік умовних скорочень

КК – Кримінальний кодекс

КВК – Кримінально-виконавчий кодекс

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

ОВ – обмеження волі

ООН – Організація об'єднаних націй

ПВ – позбавлення волі

СНД – Співдружність незалежних держав

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

РФ – Російська Федерація

Вступ

Актуальність теми. Початок ХХІ ст. характеризується створенням в Україні складної політичної, економічної та соціальної ситуації, яка поглиблюється через злочинність, у структурі якої суттєву частину становлять злочини із застосуванням насильства. У зв'язку з цим актуалізується одне із завдань політики у сфері протидії злочинності – протидія злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, за допомогою кримінально-правових засобів.

Насильство як одна з форм суспільно небезпечної поведінки детерміновано соціально-економічними, політичними і морально-психологічними умовами життя суспільства. Суспільно небезпечне насильство належить до тих соціальних феноменів, які, як зауважує А.Е. Жалінський, «нерідко опинялися в центрі уваги творців філософських систем і концепцій для обґрунтування суджень про сенс людського існування, свободу волі, розвиток суспільства і т. п.».

В умовах сучасності, коли, з одного боку, відбувається становлення нової української державності, а з іншого, – виникає зіткнення з проблемами глобалізації, що породжують, у тому числі, тероризм, захоплення заручників, торгівлю людьми, використання рабської праці та інші насильницькі діяння, залишається незмінним інтерес до насильницької поведінки людей. У кримінальному законі, як на дзеркальній поверхні, повинні відобразитися ті форми суспільно небезпечного насильства, які потребують охорони засобами кримінального права.

Сучасна обстановка в Україні значною мірою обумовлена тим, що формування нових економічних та політико-правових відносин проводиться без комплексного врахування всієї системи кримінально-правових, кримінологічних та політологічних знань. Низький рівень наукового обґрунтування кримінально-правових рішень обумовлює практичну неефективність зусиль із протидії злочинності.

За таких обставин зазначимо, що проблема ефективної реакції влади на злочини, в тому числі й ті, що вчиняються із застосуванням насильства, належить до однієї з проблем, яка набуває особливої значущості в моменти трансформації суспільно-політичного устрою держави. В цьому контексті одним з чільних постає питання політики в сфері протидії злочинності та її базової підсистеми – кримінально-правової політики.

Питання віддзеркалення і оцінки суспільно небезпечного насильства в кримінальному праві є актуальними під час вирішення завдань реформування кримінального законодавства в умовах створення громадянського суспільства, в якому найбільш значущі цінності особи (життя, здоров'я, недоторканість, свобода, честь, гідність) мають бути максимально захищені.

Перші дослідження питань кримінально караного насильства були пов'язані з іменами відомих російських та українських учених другої половини ХІХ – початку ХХ ст., а саме Л.Е. Владимірова, А.Ф. Кістяківського, М.А. Неклюдова, С.В. Познишева, М.Д. Сергієвського, В.Д. Спасовича, М.С. Таганцева, І.Я. Фойницького. Дещо пізніше ті або інші кримінально-правові аспекти насильства аналізувалися в роботах С.М. Абельцева, Р.А. Базарова, А.І. Бойцова, В.Г. Бужора, Л.Д. Гаухмана, А.Е. Жалинського, С.В. Землюкова, А.В. Іващенко, І.Я. Козаченко, А.А. Крашенинникова, Л.Л. Крутикова, П.Н. Назарова, А.В. Наумова, М.І. Панова, І.А. Петіна, Е.Ф. Побегайло, Р.Д. Сабірова, Л.В. Сердюка, В.І. Симонова та ін.

Серед сучасних учених, які тією чи іншою мірою розробляли проблеми насильства, слід назвати таких, як Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, В.К. Грищук, О.М. Гумін, С.О. Гуртовенко, В.П. Ємельянов, А.Ф. Зелінський, А.О. Йосипів, О.О. Кваша, М.В. Костицький, О.М. Костенко, П.П. Михайленко, В.О. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк та ін.

У контексті розробки проблем політики в сфері протидії злочинності та її окремих сфер заслуговують уваги праці і російських, і вітчизняних фахівців: М.А. Беляєва, В.І. Борисова, С.С. Босхолова, Н.А. Лопашенко,

А.А. Митрофанова, Г.М. Мінковського, І.О. Коробєєва, П.С. Дагеля, П.Л. Фріса та ін.

Проте комплексне наукове дослідження щодо формування змісту та реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, і в Україні, і в країнах колишнього СРСР не здійснювалось. Це й обумовлює актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано у Львівському державному університеті внутрішніх справ у межах комплексних тем наукових досліджень «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007853) та «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний номер 0111U007105).

Обрана тема дослідження відповідає Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій указом Президента України № 311/2008, рішенню Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», тематиці пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення та впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ, а також планам науково-дослідної роботи Львівського державного університету внутрішніх справ, включена до переліку тем дисертацій з проблем держави й права АПрНУ.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є визначення змісту й особливостей реалізації сучасної кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та шляхів її вдосконалення на основі аналізу наукових джерел, кримінального законодавства в цій сфері та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети були поставлені та вирішувалися такі задачі:

– провести огляд стану дослідження проблем протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в контексті кримінально-правової політики;

– окреслити коло злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства;

– виявити загальні історико-правові підходи до формування протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства (на території України);

– з’ясувати позитивний досвід кримінально-правової політики в державах СНД стосовно протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;

– дослідити поняття, місце та роль кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, як складової державної політики, правової політики й політики у сфері протидії злочинності;

– визначити завдання, джерела, принципи та методи вказаної сфери кримінально-правової політики;

– охарактеризувати систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;

– з’ясувати співвідношення та особливості взаємодії вказаного виду політики з іншими підсистемами політики у сфері протидії злочинності (кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою, кримінологічною (профілактичною));

– проаналізувати системність кримінально-правових норм у частині регламентації кримінальної відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує діяння, наслідок чи спосіб учинення злочину;

– запропонувати шляхи вдосконалення законодавства в частині протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в Україні.

Предмет дослідження – кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Теоретичну та правову бази дослідження становлять праці вищеперелічених дослідників, а також праці науковців із суміжних дисциплін (із теорії держави і права, конституційного, кримінального, кримінально-процесуального та ін. галузей права), філософська, психолого-педагогічна, політологічна види літератури, законодавчі акти, а також рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, статистичні й інші дані Верховного Суду України, МВС України та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали понад 150 кримінальних справ, у яких постановлено вироки щодо вчинення злочинів із застосуванням насильства, опитування 150 осіб, які обвинувачувались у вчиненні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, і щодо яких обрано запобіжний захід взяття під варту, опитування близько 120 працівників правоохоронних органів та 165 студентів ВНЗ неюридичних спеціальностей.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-правових явищ й оснований на ньому загальнонаукові й спеціальні методи. Загальнонауковий діалектичний метод пізнання є в цій системі базовим. За його допомогою основні проблеми досліджувались із точки зору їх розвитку, в єдності їх змісту та форми. Зокрема, за допомогою цього методу розглянуто проблеми щодо поняття політики у сфері протидії злочинності, її структури, кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, її завдань та цілей в розрізі усіх елементів політики у сфері протидії злочинності.

Формально-логічний метод використовувався під час дослідження правової природи та ознак насильства як юридичної категорії.

Історичний метод застосовувався для аналізу окремих історичних аспектів вияву кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, на території України.

Компаративістський метод дав змогу провести порівняння такої політики в державах СНД з метою виявлення позитивного досвіду протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Під час дослідження шляхів удосконалення чинного законодавства з приводу встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, використовувалися герменевтичний та метод системного аналізу.

У ході дослідження застосовувалися також і конкретно-соціологічні методи (анкетування, опитування, формалізованого інтерв'ю, безпосереднього спостереження й аналізу документів). Для узагальнення отриманих результатів дослідження були застосовані статистичні методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших в Україні монографічною роботою, присвяченою формуванню та реалізації сучасної кримінально-правової політики щодо певної групи злочинів, а саме – злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. Проведене дослідження дало змогу запропонувати авторський погляд на шляхи розв'язання низки дискусійних питань, обґрунтувати нові теоретичні положення, що розвивають теорію кримінального права, а саме:

уперше:

– під час здійснення систематизації сфер кримінально-правової політики визначено, що кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є складовою кримінально-правової політики у цілому, і належить до її спеціальних сфер;

– з уваги на роль та місце кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, запропоновано визначення поняття «кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства», під якою пропонується розуміти спеціальну сферу кримінально-правової політики, спрямовану на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей кримінально-правового впливу на злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, та розробку правових засобів їх досягнення;

– з метою об'єднання в певну групу складів злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, запропоновано ввести у наукову термінологію поняття «родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства»;

– визначено систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, елементами якої вважаються платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства (а саме: доктринальна, законодавча, правороз'яснювальна та правозастосовна), її суб'єкти та форми;

удосконалено:

– учення про систему принципів кримінально-правової політики шляхом виділення серед галузевих принципів (особливо в контексті протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) таких, як принцип стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків, принцип невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину; серед спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, – принцип пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини як найвищої соціальної цінності в державі;

– підходи до визначення юридично значущих ознак насильства у кримінальному праві, та на основі цього визначено розбіжності у межах доктринальної, законодавчої, правозастосовної та правороз'яснювальної платформ кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;

дістали подальший розвиток:

– наукове розуміння ролі й місця кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в структурі політики у сфері протидії злочинності та її співвідношення з іншими елементами;

– характеристики кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, як принципи, джерела, методи та завдання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес:

– у науково-дослідній сфері: матеріали дисертації можуть бути основою для подальшої розробки теоретичних проблем політики в сфері протидії злочинності в цілому та кримінально-правової політики;

– у правотворчості: у результаті проведеного дослідження сформульовані пропозиції можуть бути використані під час розробки концептуальних положень кримінально-правової політики України, а також підготовки законодавчих та інших нормативно-правових актів, подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства;

– у правозастосовній діяльності: результати дослідження використовуються в діяльності правоохоронних органів (акт впровадження від 19 червня 2012 р. – див. додаток А);

– у навчальному процесі: матеріали дослідження використовуються в навчальному процесі Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (акт впровадження від 20 червня 2012 р. – див. Додаток Б), у навчальному процесі Івано-Франківського

університету права імені Короля Данила Галицького (акт впровадження від 22 червня 2012 р. – див. Додаток В).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, усі сформульовані в ній положення та висновки ґрунтуються на дослідженнях автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації оприлюднені на восьми Всеукраїнських та регіональних конференціях, зокрема: «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2009 р.), «Актуальні проблеми політики в сфері протидії злочинності» (м. Донецьк, 2009 р.), «Правова політика Української держави» (м. Івано-Франківськ, 2010 р.), «Дев'ять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 2010 р.), «Проблеми кримінально-правової політики» (м. Одеса, 2010 р.), «Політика в сфері протидії злочинності: актуальні проблеми сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 2011 р.), «Проблеми вдосконалення правового регулювання забезпечення прав і свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 2012 р.), Інтернет-конференції «Політика в сфері протидії злочинності: актуальні проблеми сьогодення» (м. Івано-Франківськ, 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 16 наукових працях, серед яких 5 опубліковано у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань ВАК України.

Структура дисертації зумовлена об'єктом, предметом, метою та задачами дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, 4-х розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (344 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, із яких основний текст – 178 сторінок, список використаних джерел – 24 сторінки, 6 додатків розміщено на 12 сторінках.

Розділ 1

Загальні засади дослідження питань протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

1.1. Стан наукової розробки проблем протидії насильству кримінально-правовими засобами

Сутнісною (конститутивною) ознакою злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, яка дозволяє відмежувати дані суспільно небезпечні діяння від інших видів злочинів, є насильство - спосіб вчинення цього виду злочину.

Категорія «насильства» так само, як і саме поняття злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, не закріплена в кримінальному законі, отже, викликає різні тлумачення і інтерпретації. Як правильно відмічав В.М.Кудрявцев, «недостатня увага до термінології, відсутність єдності в розумінні ... категорій утрудняє не лише дослідницьку роботу, але і практичну діяльність юриста» [142, с.57]. Тому однакове і точне розуміння такого правового феномену, як «насильство», є найважливішою умовою правильної кваліфікації злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

Нині насильство вивчається представниками різних наук : кримінального права, криминології, кримінально-виконавчого права, медицини, політології, філософії, соціології, психології і так далі. Інтерес до складного і багатоаспектного соціального явища - «насильства» привів до виникнення спеціальної науки про насильство – віолентології (вайленсології), яка покликана досліджувати феномен насильства, його генезис, обумовлюючі чинники, а також виробити напрями і принципи попередження насильства.

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає насильство як умисне застосування фізичної сили або влади, здійснене або у вигляді погрози,

спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або общини, результатом якого є (або є висока міра вірогідності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду шкода [31].

У політології насильство визначається в якості примусового впливу на суб'єкт політичних відносин, використання державних і інших видів влади в примусових цілях [38, с.15].

У філософії насильство розглядається як застосування тим або іншим класом (соціальною групою) різних, аж до озброєного впливу, форм примусу відносно інших класів (соціальних груп) з метою придбання або збереження економічного і політичного панування, завоювання тих або інших прав або привілеїв.

Саме на основі теоретичних досягнень представників різних наук В.Г.Бужором були виділені наступні ознаки насильства як соціального явища:

- насильство існує і проявляється як взаємодія соціальних суб'єктів, як відношення. Суб'єктами і об'єктами насильства можуть бути соціальні групи, класи, держави;

- як соціальне явище насильство характеризується певними кількісними, чисто зовнішніми проявами і якісними, сутнісними характеристиками;

- із зовнішнього боку - ця вплив одного суб'єкта на іншого, це акт застосування сили, хоча насильство і не зводиться до таких дій, як застосування сили або погрози такого застосування. Акт застосування сили стає насильством лише у разі, коли вплив на іншого суб'єкта здійснюється усупереч (проти) його волі і бажання або воля і бажання об'єкта насильства взагалі ігноруються, заперечуються, і при цьому інтереси, вигода одного(одних) задовольняються за рахунок інтересів іншого(інших);

- сила застосовується не лише «проти волі і бажання», але і усупереч закону;

- насильство як форма примусу означає не лише найбільш високу міру інтенсивності при застосуванні як матеріальної сили, так і інших примусових заходів. Насильство не може бути зведене тільки до примусу, воно може виконувати і функцію безпосереднього пригнічення або знищення об'єкту насильства [22, с.107].

Як видно з цього визначення, насильство тут представлено в широкому сенсі як явище, що має певні закономірності.

В юридичній енциклопедії В.К.Грищук визначає насильство як «умисний фізичний чи психічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [339, с.168].

Як правило, при розкритті значення слова «насильство» акцентується увага на зовнішньому прояві діяння, яке виражається в застосуванні сили проти волі іншої особи. Очевидно, це пов'язане з тим, що в житті людей примусова поведінка, що дістала назву «насильство», історично у більшості випадків виражається в грубому силовому впливі однієї людини на іншу.

Саме у такому значенні «насильство» перекочувало в теорію і практику кримінального права, де в чистому вигляді стало використовуватися при граматичному тлумаченні однойменного кримінально-правового поняття і зумовило для багатьох учених-юристів дослідницький підхід до фізичного насильства як до окремого способу злочинного діяння, що зводиться до застосування фізичної сили відносно потерпілого.

Симбіоз різних відтінків лексичного значення слова «насильство» був узятий за основу Е.Ф.Побегайло при розкритті юридичного терміну «насильство», яке автор тлумачить в етимологічному і філософському значенні: «в етимологічному сенсі під насильством розуміється беззаконне застосування сили, примусовий, тобто проти волі іншої особи, вплив на неї», а «у філософії насильство зв'язується із застосуванням тим чи іншим класом (соціальною групою) різного, аж до озброєного, впливу, форм примусу відносно інших класів (соціальних груп) з метою придбання або збереження

економічного або політичного панування, завоювання тих або інших прав і привілеїв» [295, с.55].

Проти трактування терміну «насильство» в етимологічному сенсі виступив О.І.Бойцов, який вказав, що «навіть чи можна визначити насильство шляхом граматичного тлумачення цього терміну або шляхом з'ясування його етимологічного значення, яке дається в тлумачних словниках», оскільки «назва речі не має нічого спільного з її природою» [15, с.135].

Позиція О.І.Бойцова має право на існування, але все таки не може розцінюватися як абсолютно догматична, оскільки при визначенні тих або інших понять, термінів, категорій в цілому все-таки необхідно спиратися на їх етимологічне поняття. Інакше втрачається сенс прийому граматичного тлумачення.

Різні точки зору з приводу поняття «насильство» існують і в доктрині кримінального права.

Перші спроби дати визначення поняттю «насильство» були зроблені вже в XIX ст. Так, коментуючи статті Кримінального укладення 1903 р., М.С.Таганцев писав: «До насильства слід відносити ті посягання на тілесну недоторканість, які не залишають за собою ніяких постійних видозмін в організмі потерпілого, заподіюють швидкоплинний біль або навіть просте неприємне фізичне відчуття» [273, с.168].

На думку І.Я.Фойницького, насильство слід було визначати як умисне протизаконне застосування фізичної сили, що «не переходить в інше злочинне діяння, проти особи потерпілого» [316, с.221].

М. Д. Шаргородский під насильством розумів умисну дію на тілесну недоторканість людини, що не спричинило ушкодження здоров'я, але заподіяло фізичний біль [333, с.68]. При цьому він вказував, що спричинення різного роду психічних страждань будь-якими діями, при яких фізичний біль відсутній, не є насильством над особою.

Як видно, перші визначення насильства, на жаль, не відбивали усе різноманіття цього поняття, проте слід зауважити, що кожне з них несло в собі позитивний момент.

Немає єдиної точки зору на поняття насильства і у сучасних юристів. Так, Ю. М. Антонян вважає, що насильство - це фізичний або психічний вплив на когось, нанесення йому шкоди заради власних інтересів, або такий же вплив, при якому можливе нанесення шкоди ігнорується [7, с.3].

Р.А.Базаров під насильством розуміє «умисне застосування фізичної сили (своєї мускульної сили або за допомогою зброї, інших предметів і речовин, за допомогою психічно хворих осіб, малолітніх або тварин) до іншої людини і спрямоване на порушення фізичної недоторканості особи, на спричинення шкоди здоров'ю або життю» [9, с.32].

О. В. Старков сформулював наступне визначення насильства : «Насильство - це реальне або потенційне спричинення фізичної шкоди, під якою розуміється порушення анатомофізіологічної цілісності людини» [266, с.35].

На думку Л.В.Сердюка, насильство - це «зовнішній, з боку інших осіб, винний і суспільно небезпечний вплив на людину, здійснюваний всупереч її волі і здатний заподіяти їй органічні, фізіологічні або психічні травми або обмежити свободу її волевиявлення або дії» [256, с.25].

Р.Д.Сабіров вважає, що насильство - ця «умисний вплив на іншу особу шляхом використання фізичної сили людей або тварин, а також технічних засобів, вражаючих чинників і властивостей предметів матеріального світу або різних явищ природи всупереч або поза волею особи, що піддається такому впливу, для порушення її тілесної недоторканості, анатомічної цілісності або нормального функціонування якогось органу, або погроза здійснення подібних дій» [254, с.26].

В.О.Навроцький визначає насильство як протиправний умисний фізичний вплив на організм іншої людини [185, с.162].

Останнім часом в юридичній науці з'являються висловлювання про те, що насильство в кримінально-правовому розумінні не обмежується тільки двома видами - фізичним і психічним. Так, ряд авторів до видів насильства відносить також майнове насильство, яке є «умисним знищенням, ушкодженням, руйнуванням, псуванням, оскверненням, приведення в непридатний стан майна проти або окрім волі потерпілого в інтересах винної особи». О.М.Гумін під кримінальним насильством розуміє «умисне діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, що завдає особі моральну шкоду, шкоду її фізичному чи психічному здоров'ю чи економічним інтересам, за вчинення якого передбачена кримінальна відповідальність» [48, с.45].

Виділення майнового (економічного) насильства в окремий вид не має практичного значення, оскільки воно охоплюється поняттям психічного насильства, адже, знищуючи, ушкоджуючи, руйнуючи, оскверняючи і приводячи в непридатний стан майно проти або позі волею потерпілого, винна особа заподіює, як правило, моральні страждання людині і тим самим впливає на її психіку.

Наприклад, С.І.Винокуров в якості окремого виду виділяє екологічне насильство, тобто кримінальне насильство по відношенню до різноманітних природних об'єктів і комплексів [27, с.26-27]. Проте немає необхідності виділяти в окремі види такі різновиди насильства, як екологічне (особа погрожує вчинити дії, які можуть спричинити екологічну катастрофу, якщо її вимоги не будуть виконані) або комп'ютерно-інформаційне (злочинець погрожує знищити або блокувати інформацію, що знаходиться на електронному носії, у разі невиконання його вимог). Ці різновиди насильства можна віднести до психічного насильства.

За твердженням Ю. М. Антоняна, самостійним видом насильства слід вважати «інтелектуальне» насильство, відмітною ознакою якого є те, що воно здійснюється посадовцями шляхом оформлення певного документу, тобто нетрадиційними способами насильства. До такого він відносить перевищення

влади або службових повноважень, залучення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, винесення завідомо неправосудного вироку, свідомо незаконний арешт або затримання або незаконне приміщення в психіатричну лікарню, переслідування за критику і так далі [детальніше див. 7].

Виділення Ю. М. Антоняном «інтелектуального» насильства в окремий вид насильства є дуже спірним. Слід погодитися з позицією Л. В. Сердюка, який вважає, що це не вид насильства, а усього лише одна з його форм. «Чиновник, порушуючи права громадян, травмує його психіку. При цьому неважливо, усно або письмово він це робить. А винесення завідомо неправосудного вироку і завідомо незаконний арешт або затримання, окрім психічної травми, містять і істотні елементи фізичного насильства над особою, оскільки суддя, по суті, письмово наказує позбавити волі невинного, і неважливо, що він робить це не своїми руками, а за допомогою підвладної йому сили. Природно, здійснення цих видів насильства можливе при наділенні насильника певними владними повноваженнями, які він в даному випадку використовує як засоби насильства» [256, с.153].

Проаналізувавши визначення поняття «насильство» різних авторів, можна зробити висновок про те, що насильство, як правило, науковцями визначається у двох формах (видах): фізичному насильстві і психічному насильстві. При цьому, слід врахувати, що цілком слушною є позиція В.О.Навроцького, який зазначає, що «у тих випадках, коли законодавець вважає за потрібне криміналізувати психічний вплив, він прямо вказує на це у диспозиціях статей Особливої частини КК» [185, с.153]. Тому варто погодитись і з твердженням Л. Д. Гаухмана, «в законі під терміном «насильство» мається на увазі тільки фізичне насильство. Якщо ж передбачається відповідальність за погрозу застосування насильства, то це спеціально обмовляється в диспозиції кримінально-правової норми» [34, с.97].

У межах правової політики за характером об'єкту правового впливу можна виділити політику у сфері боротьби із злочинністю. У науковій літературі застосовується різноманітна термінологія, яка відображає дану сферу правової політики: «правова політика держави в боротьбі зі злочинністю», (І. К. Сезонова, К. М. Оробець [252, с. 65]), «державна політика у сфері боротьби зі злочинністю» (В. І. Борисов [16, с. 305]), «кримінальна політика» (М. О. Беляєв [13, с. 15], М. І. Загородников та М. О. Стручков [73, с. 4], І. Е. Звечаровський [86, с. 74], О. А. Герцензон [36, с. 178], Л. Д. Гаухман та Ю. І. Ляпунов [35, с. 4], П. С. Дагель [51, с. 7-8], А. С. Молодцов та Є. В. Благоев [179, с. 5], І. К. Сезонова, К. М. Оробець [252, с. 66]), «кримінально-правова політика» (А. А. Митрофанов [172, с. 20]), «політика держави у сфері застосування кримінальних покарань» (Т. Денисова [57, с. 60]), «антикриміногенна політика» (М. І. Мельник [169; 182]).

Стосовно такого різноманіття термінології, слід зазначити думку Г. М. Мінковського, який вказував, що «як би не називались напрями діяльності держави та суспільства, пов'язані з боротьбою зі злочинністю ... мова йде про важливу складову частину внутрішньої політики, що забезпечує активне функціонування економічної, ідеологічної та соціальної політики» [171, с. 7].

Як відображення різних підходів, понятійний апарат кримінального права та кримінології відрізняється винятковим різноманіттям. Стратегія впливу на злочинність проявляється в застосуванні таких термінів, як «боротьба із злочинністю», «комплексний вплив на злочинність», «попередження злочинності», «діяльність з попередження злочинності», «соціально-правовий контроль над злочинністю», «правоохоронна діяльність». Різний зміст вкладається і у визначення понять «попередження», «профілактика», «припинення» і «попередження», оскільки автори поділяють ці поняття в залежності від видів, напрямів, етапів і рівнів превентивної діяльності.

Багатозначність понятійного апарату не випадково є причиною частих дискусій в галузі кримінологічних знань, що відносяться до протидії злочинності. У цьому зв'язку частина кримінологів віддає пріоритет терміну «попередження злочинності» як родовому і більше об'ємному поняттю. Інша частина науковців не бачить сенсу в поділі зазначених понять і пропонує використовувати їх як синоніми, вважаючи термінологічну дискусію недоцільною і надуманою, позбавленою теоретичного і практичного сенсу.

Будь-яка наука потребує розробки власного категоріального апарату. Затребуваність і актуальність фундаментальних робіт з системного вивчення заходів превенції злочинності обумовлена, крім того, неможливістю вирішення теоретичних питань без точного вживання термінів і їх постійної конкретизації. На це неодноразово вказували В.К.Грищук, І.М.Даньшин, О.М.Джужа, А.П.Закалюк, А.А.Музика, В.О.Навроцький, М.І.Панов, П.Л.Фріс та ін.

Найбільш часто по відношенню до взаємин держави, суспільства і злочинності застосовується термін «боротьба із злочинністю». Так, ООН проводяться конгреси з боротьби зі злочинами та поведження з правопорушниками. Термін «боротьба» тлумачиться в словниках як активне протистояння якихось груп, які мають протилежно спрямовані інтереси. Тим не менш, в літературі зустрічаються й інші назви:

- війна зі злочинністю. Термін "війна" вказує на більшу в порівнянні з терміном "боротьба" запеклість протистояння, переважання каральних і поліцейських заходів, спрямованих на повне знищення противника. Однак держава не повинна ставитися до своїх громадян, які хай і вчинили злочин, як до ворогів; вплив на злочинність повинен бути направлений не на знищення або вигнання злочинців з суспільства, а на їхнє повернення до нормального суспільного життя.

- кримінально-правовий компроміс. Цей термін передбачає пошук деякої рівноваги між інтересами суспільства та інтересами криміналу, що влаштовує обидві сторони. Проте компроміс можливий лише по відношенню

до конкретних злочинців або окремих їх контингентів, але не по відношенню до злочинності в цілому і лише з метою зменшення шкоди, заподіяної суспільству злочином.

- контроль над злочинністю. Теорія контролю над злочинністю заснована на вченні Еміля Дюркгейма про злочинність як нормальне соціальне явище, яке вічно існує в суспільстві, з яким неможливо і недоцільно боротися, і яке треба лише контролювати, щоб воно не виходило за певні рамки.

- вплив на злочинність. Термін "вплив" передбачає односпрямованість дії, в той час як злочинність активно протистоїть державі, породжуючи нові кримінальні детермінанти і посилюючи дію вже існуючих (самодетермінація злочинності).

Таким чином, говорячи про кримінально-правову політику необхідно звернути увагу на термінологічний аспект позначення діяльності, спрямованої проти злочинності, яку, як зазначається вище, різні автори називають "боротьбою зі злочинністю", "протидією злочинності", "контролем над злочинністю", "державним впливом на злочинність" і т. п.

Термін "боротьба" асоціюється переважно з моментом активного наступу на злочинність, із застосуванням репресивних кримінально-правових і іншого характеру заходів, протиборством з конкретними злочинами та особами, які їх скоїли. Він не ототожнюється із заходами профілактичного характеру. Отже, термін "протидіяти" є більш широким, ніж термін "боротися".

Досить спірним є також пропозиція позначати зазначену діяльність "контролем над злочинністю", оскільки цей термін: а) часто неадекватний змісту, яке в нього вкладається окремими авторами; б) не охоплює всіх елементів (всього спектра) антикриміногенної діяльності (зводиться лише до створення законодавчої бази, застосування норм кримінального закону і спеціально-кримінологічного попередження злочинності); в) визначається за

допомогою ключових понять, які в кримінологічному аспекті претендують на самостійне застосування ("цілеспрямована протидія").

Тому останнім часом найбільш поширеним терміном, що розкриває зміст діяльності, спрямованої проти злочинності, є "протидія". Він відображає весь комплекс заходів впливу на злочинність, включаючи економічні, організаційні та правові чинники, вплив на соціальні передумови, причини та умови, правоохоронну діяльність з виявлення та розслідування злочинів, притягнення винних до відповідальності і т.п.

У широкому розумінні протидія злочинності - це будь-яка діяльність у сфері соціального управління, яка, не переслідуючи спеціальної мети, сприяє зменшенню злочинності, в тому числі, шляхом забезпечення верховенства права та реалізації його інших принципів.

У вузькому розумінні протидія злочинності - це система заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціального та іншого характеру, спрямованих на зниження злочинності, усунення її чинників, виявлення, припинення та розслідування злочинів, притягнення винних до юридичної відповідальності, відновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

На думку В.К. Грищука, ефективна протидія злочинності можлива лише на основі системного підходу [детальніше див. 45]. Це означає, що в систему заходів протидії має входити комплекс заходів економічного, політичного, організаційного та правового характеру, які необхідно гармонійно поєднувати. Зрозуміло, що кримінально-правові засоби мають бути крайніми. Вони використовуються в разі гострої необхідності, коли всі інші правові засоби використані та виявилися неефективними або коли соціальна проблема не може бути вирішена інакше як лише шляхом встановлення кримінально-правової заборони.

Дослідження співвідношення визначень «боротьба із злочинністю» та «протидія злочинності» вимагає самостійного осмислення і окремого кримінологічного дослідження. Усвідомлюючи це, не варто в межах даного

обґрунтування детально вивчати співвідношення означених термінів. Проте слід відзначити, що семантичний аналіз даних словосполучень досить цікавий. Так, в українській мові слово “боротися” означає: нападаючи, намагатися осилити в протиборстві; битися або змагатися, прагнути перемогти; прагнути знищити (припинити існування кого-, чого-небудь, винищити), викоринити; домагатися чого-небудь, долаючи перешкоди, труднощі; вступати в протиріччя, зіткнення. Отже, позиція авторів, які зазначають, некоректність використання терміну «боротьба» стосовно злочинності, по суті означає боротьбу з особами, які вчинили злочин, захопленими на місці його вчинення, а також з тими, що готують злочин або скоюють замах на нього, представляється актуальною, сучасною, обґрунтованою і змістовною.

Результатом «боротьби» може бути перемога або поразка. Таким чином, ведучи мову про боротьбу із злочинністю, ми неминуче стикаємося з необхідністю визнати свою поразку, що в корені не вірно. З іншого боку, правоохоронні органи істотно ускладнюють вчинення кримінальних посягань, а також розслідують злочини, здійснюють оперативно-розшукові заходи та кримінально-виконавчі функції.

Тому, заслуговують на увагу і підтримку висловлювання в юридичній науці певних сумнівів щодо словосполучення “боротьба із злочинністю”. Натомість пропонується замінити його на словосполучення “протидія злочинності”, правовий зміст якого давно закріпився як у теорії, так і на практиці та широко застосовується у даний час.

1.2. Злочини, що вчиняються із застосуванням насильства: поняття і

види

Проблема насильства у суспільстві є однією з найгостріших проблем усього людства. Зважаючи на її різносторонність, насильницька чи агресивна поведінка людини виступає об’єктом дослідження багатьох наук. Саме тому,

як слушно зазначає А.О.Йосипів, насильство може розглядатися у різних аспектах: історичному, соціологічному, політологічному, психологічному, юридичному [95, с. 9]. Можна також говорити і про інші аспекти цієї проблеми в контексті політики в сфері протидії злочинності: пенітенціарний, кримінально-процесуальний, криміналістичний, судово-медичний, кримінологічний і т.п. Крім того, О.В.Тюменев зазначає, що існує спеціальна наука – віолентологія (від англ. *violence* – насилля) [286, с. 13].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає «наси́льство» у двох значеннях: «1. Застосування фізичної сили до когонебудь. 2. Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось» [26, с. 735]. Аналогічні визначення терміну «наси́льство» містяться у «Словнику української мови» [262, с. 184] та «Тлумачному словнику української мови» [96, с. 269-270]. Серед російських словників найбільш повне тлумачення терміну «наси́льство» міститься у словнику Брокгауза і Єфрона: «незаконное употребление силы против личности потерпевшего, принуждение его что-либо сделать или не делать, что-либо испытать или перенести. Н. может быть физическое или психическое; последнее всего чаще выражается в форме угроз Н. может быть средством для учинения другого преступления (разбоя, грабежа, изнасилования, посягательства на личную свободу); тогда оно входит в состав последнего и им поглощается. Как самостоятельное преступление, Н. состоит в противозаконном употреблении силы против личности, не переходящему в иное преступление» [337].

Виходячи з наведених визначень, насильство в його етимологічному розумінні співставляється або із застосуванням примусу до іншої особи з метою заставити її щось зробити або просто із застосуванням фізичної сили до іншої особи. Однак цього явно недостатньо для розуміння поняття «наси́льство» в кримінально-правовому аспекті.

Насильство є одним із проявів злочинної поведінки людини, тому для більш повного його розуміння слід звернутися до психології, яка оперує термінами «агресія», «агресивна поведінка».

Р.Берон і Д.Річардсон, проаналізувавши існуючі серед психологів визначення агресії, поділили їх три групи. Згідно першої точки зору, запропонованої Бассом, агресія – це будь-яка поведінка, яка містить в собі загрозу заподіяння шкоди або наносить шкоду іншим [341, с. 452-459].

Друга група визначень, запропонована і підтримана відразу декількома вченими містить наступне положення: для того, щоб ті чи інші дії могли би бути кваліфіковані як агресія, вони повинні включати в себе намір спричинення шкоди, а не тільки приводити до шкідливих наслідків [14; 342, с. 159-262].

Третя точка зору, висловлена Зільманом, обмежує застосування терміну «агресія» лише спробою нанесення іншим тілесних чи фізичних пошкоджень [344, с. 72-102].

Не дивлячись на значні розходження відносно визначення агресії, більшість спеціалістів-психологів схиляються до прийняття визначення, наближеного до другого із наведених. В це визначення входить як категорія наміру, так і дійсне спричинення шкоди іншим. Таким чином, *агресію з психологічної точки зору можна визначити як будь-яку форму поведінки, спрямовану на образу чи спричинення шкоди іншій людині, яка не бажає такого з нею поводження* [23, с. 25-26]. Виходячи з такого визначення, можемо зробити висновок, що агресія є більш широким поняттям, ніж насильство. Слушною видається позиція Ю.В.Радостевої, яка зазначає, що агресивна поведінка стає насильницькою лише у тому випадку, якщо вона усвідомлено і цілеспрямовано направлена проти іншої людини і пов'язана із застосуванням сили чи інших заходів впливу на неї [235, с. 32]

Серед вчених-юристів слід виділити декілька різних підходів стосовно розуміння поняття «насильство». З однієї точки зору, під насильством розуміється посягання на тілесну недоторканність людини, причому

посягання як фізичне, так і психічне (Л.С. Белогриць-Котляревський, М.С. Таганцев, І.Я. Фойніцький та ін.). Зокрема, на думку Л.С. Белогриць-Котляревського, насильство – це злочинна діяльність, яка обіймає «принуждение, осуществляемое физической силой и даже угрозой» [12, с. 376]. М.С. Таганцев говорив про насильство як про спосіб виконання злочину, який може бути або фізичним, або психічним. Причому до насильства він відносив не лише посягання на тілесну недоторканність, а будь-яке насильство над особою [273, с. 187]. І.Я. Фойніцький чітко виділяв фізичне і психічне насильство: «насилие должно быть учинено над лицом, насилие над вещами, не переходящее в посягательство над личностью, рассматриваем понятием не обнимается» [316, с. 87]. Традиційної точки зору на насильство як фізичне чи психічне посягання на особу притримується і велика кількість сучасних вчених.

Іншої думки притримуються вчені, які під насильством розуміють примус, який суперечить волі потерпілого. Зокрема, Ф. фон Ліст зазначає, що «насилие всегда бывает насильственным воздействием на материю насильственной деятельностью и иногда само по себе воздействием на волю или принуждением» [154, с. 57]. А.А. Піонтковський зазначав, що насильницький вплив полягає у будь-якому примушуванні до дій, що суперечать бажанням особи [209, с. 761]. Третя група вчених розглядає насильство лише як фізичне насильство над особою, а саме спричинення шкоди здоров'ю чи спричинення фізичного болю. З точки зору Л.Д. Гаухмана, насильство – це «общественно опасное, противоправное воздействие на организм человека, совершенное против его воли» [33, с. 6].

В.Д. Набоков стверджував, що насильство пов'язане з протизаконним умисним застосуванням фізичної сили, яке спричиняє неприємне фізичне відчуття чи біль [184, с. 25]. С.В. Познишев під поняттям насильства розумів умисне нанесення удару, побоїв чи інше застосування сили, яке спричинює фізичний біль [214, с. 32]. М.Д. Шаргородський взагалі визначав насильством тільки умисний вплив на тілесну недоторканність особи, який не потягнув за

собою ушкодження здоров'я, але спричинив фізичний біль, а заподіяння різноманітних страждань, при яких фізичний біль відсутній, взагалі не являється насильством над особою [333, с. 66-67].

З врахуванням вищенаведеного, слід також зазначити, що особливістю політики у сфері боротьби зі злочинністю являється введення в комплекс кримінально-правових норм елементу логічного взаємозв'язку, в тому числі і щодо визначення такого поняття як «насильство». Враховуючи його багатогранність можна стверджувати, що при реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності цей термін вживається у різних за змістом та обсягом значеннях, тому саме із врахуванням цього слід визначати його риси.

Насильству, в першу чергу, притаманні всі ознаки, які характерні для злочину взагалі і наведені у ст. 11 КК України з відповідними понятійними уточненнями.

Стосовно того, чи є насильство *суспільно-небезпечним* і *протиправним* у кримінально-правому розумінні на даний час існують різні точки зору. Згідно однієї з них, поняття насильство охоплює і ті випадки, коли особа вчиняє правомірні дії із застосуванням фізичної сили чи примусу. Зокрема, правомірним насильством вважаються дії, спрямовані на захист від суспільно небезпечного посягання без перевищення меж необхідної оборони. Таку точку зору висловлювали І.Я. Козаченко і Я.Д. Сабіров [109, с. 27-36], А.В.Наумов [190, с. 56] та ін.

В такому контексті правомірним насильством слід вважати і всі примусові засоби кримінально-правового впливу чи заходи безпеки (покарання, примусові заходи медичного характеру тощо), а також всі можливі варіанти правомірного спричинення шкоди організму людини (наприклад, діяльність стоматолога по видаленню зуба).

З іншої сторони висловлюється точка зору, що насильство існує тільки, коли фізична сили чи інші засоби впливу на особу проти або за відсутності її

волі застосовуються всупереч закону. Насильство може бути тільки протиправним [22, с. 106].

В найширшому розумінні, під насильством у праві слід розуміти будь-який вплив на людину проти або за відсутності її волі із застосуванням фізичної сили, примусу чи інших заходів впливу. Оскільки однією із ознак держави є застосування державного примусу, то такі заходи, будучи застосовані проти волі особи, є дуже схожими із насильством. Однак, очевидно, у такому аспекті мова йде не про насильство, а про правомірне застосування заходів державного примусу чи правомірне спричинення шкоди. В об'єкт даного дослідження не входить вивчення правомірного застосування примусових заходів чи правомірне спричинення шкоди, тому в контексті політики у сфері боротьби зі злочинністю варто погодитись з тезою, що насильство може бути тільки протиправним і суспільно небезпечним. Крім того, відсутність ознак суспільної небезпеки і протиправності ставить діяння особи, яка захищається від суспільно небезпечного посягання, на один рівень з діянням нападника. Як справедливо зазначив Л.В.Сердюк: «вряд ли целесообразно смешивать применение силы, например, женщиной для самообороны от насильника и действий самого насильника. Какая же она «насильница», если она, напротив, пытается предотвратить насилие?» [256, с. 13].

Цілком слушною видається позиція В.О.Навроцького, згідно якої «насильство – це завжди протиправне діяння» [185, с.151]. Виходячи з цього незрозумілою видається позиція законодавця щодо використання терміну «протиправне» (ч.5 ст.36, ч. 1 ст. 115 КК України) або «протизаконне» (ст.116, 123 КК України) насильство. А яке ж ще можливе насильство, як не протиправне чи протизаконне? У зв'язку з цим варто погодитись із висловленою В.О.Навроцьким позицією і виключити у названих статтях уточнення насильства як «протиправне», «протизаконне».

Виходячи з того, що насильницька поведінка є проявом взагалі агресивної поведінки, то обов'язковим проявом насильства є притаманний

агресії намір [23, с. 27-29] (у кримінально-правовому значенні - умисел) спричинення шкоди людині (йде мова про шкоду фізичній цілісності або психічному здоров'ю людини), що характеризує насильницький злочин як *винне*, а точніше, виключно *умисне*, діяння. Незважаючи на труднощі, пов'язані із встановленням наявності чи відсутності умислу, спрямованого на спричинення шкоди іншій людині, варто виділяти його як обов'язкову ознаку злочину, що вчиняється із застосуванням насильства.

Якщо б умисел, спрямований на спричинення шкоди, не визнавався виключною формою вини в насильницьких злочинах, то будь-яке випадкове спричинення шкоди слід було б кваліфікувати як насильство. Крім того, наявність умислу, спрямованого на спричинення фізичної чи психічної шкоди організму людини підтверджує ознаку суспільної небезпеки злочину, що вчиняється із застосуванням насильства і виключає кваліфікацію у якості такого, наприклад, діяльність хірурга під час операції.

Насамкінець, не слід забувати і про етапи реалізації злочинного умислу. Якщо ознаку виключно умисного спричинення шкоди іншій людині виключити з обов'язкових ознак злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, то випадки, у яких особа намагається спричинити шкоду, але безуспішно (замах на злочин), не можна було б оцінити як насильство. А такі випадки слід розглядати як насильство, навіть якщо потерпілому не було спричинено ніякої шкоди. Тому у якості насильства слід розуміти не лише поведінку, при якій спричиняється реальна шкода, але і будь-які дії, які створюють загрозу спричинення шкоди іншій людині.

У юридичній літературі дискусію викликає також питання волі потерпілого. Саме за цією рисою насильство відрізняється від аутоагресії – жорстокого поводження із самим собою, посягання на власне життя і здоров'я. Сама по собі аутоагресивна поведінка не є протиправною. Кримінально-караною буде лише поведінка, яка використовує аутоагресію для досягнення інших злочинних цілей: наприклад, спричинення собі

тілесних ушкоджень з метою ухилення від призову (ст.ст. 335, 336 КК України) чи військової служби (ст. 409 КК України).

Виходячи з цього, насильством визнається вплив на особу всупереч її волі. Однак з цього приводу позиції вчених не однозначні. З однієї сторони висловлюється думка, що насильством повинне визнаватися і протиправне спричинення шкоди іншій особі, вчинене за її згодою. Зокрема Р. А. Базаров вказував, що із розуміння насильства лише як такого, що суперечить волі потерпілого «должно следовать, что причинение телесных повреждений или лишение жизни по просьбе, по воле потерпевшего не признается насиллием.... Очевидно, что такое мнение протворечит уголовному законодательству» [9, с. 28]. Визнає спричинення шкоди за згодою потерпілого насильницьким злочином і Л.Д.Гаухман [34, с. 6-11]. Цілком слушно вказаним положенням заперечують Ю. В. Радостєва, А. М. Подгайний, Р. Д. Шарапов та ін., які наголошують, що саме значення слова насилля свідчить про те, що злочинець діє проти волі особи. Тому варто підтримати слушну думку В.І. Сімонова, який вказує, що насильство може здійснюватися як проти, так і «помимо» волі потерпілого [258, с. 9, 12].

З цього приводу Ю.В.Радостєва зазначає, що насилля здійснюється проти волі особи тоді, коли сам потерпілий усвідомлює факт злочинного посягання на нього. Якщо ж потерпілий не усвідомлює факту злочинного посягання (наприклад, внаслідок безпорадного стану) і, відповідно, не виражає свою волю, то слід вважати, що злочинець діє за відсутності волі потерпілого, і при наявності мети спричинення шкоди потерпілому вчиняє насильницький злочин [235, с. 48-49].

Причому для визнання діяння насильницьким злочином необхідне усвідомлення його в такій якості самим злочинцем, який розуміє, що посягає на охоронювані кримінальним законом права і свободи потерпілого. Також із цього положення випливає важливий висновок, що насильство існує і при впливі на неосудних, малолітніх та інших осіб, які не здатні усвідомлювати відповідний характер посягання.

Таким чином, в цілому ознаку винності, притаманну всім злочинам, в контексті злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, слід уточнити положенням про виключно *умисний* характер даного діяння, яке вчиняється *проти волі (всупереч)* потерпілого.

Насильство завжди розглядається як модель поведінки людини, а не як певна емоція чи певне ставлення до іншої людини. Злість зовсім не виступає обов'язковою умовою подальшої насильницької поведінки; так само насильницькі злочинці не обов'язково повинні ненавидіти потерпілого. Тому наступною рисою злочину, що вчиняється із застосуванням насильства (як і всіх інших злочинів) виступає прояв поведінки людини – *діяння*.

В юридичній літературі дискусійним залишається питання про можливість вчинення злочину, що вчиняється із застосуванням насильства шляхом бездіяльності. Проти такої можливості виступали Л.Д. Гаухман, І.Я. Козаченко, Р.Д. Сабіров, А.В. Іващенко та ін. Можливість вчинення злочину, що вчиняється із застосуванням насильства шляхом бездіяльності допускають як сучасні дослідники кримінально-правових аспектів насильства (Р.Д. Шарапов, А.В. Тюменев, Ю.В. Радостева та ін.), так і відомі дослідники минулого століття (А.А. Піонтковський, В.Д. Меньшагін та ін.) У якості класичного прикладу наводиться ненадання матір'ю їжі своїй дитині з метою заподіяння їй смерті.

Бездіяльність також являється формою поведінки людини, яка проявляється у невиконанні відповідних обов'язків, тому позиція останніх вважається слушною.

Оскільки насильство виникає тільки в системі «людина – людина», то не заперечним залишається і положення ст. 11 КК України «*вчинене суб'єктом злочину*». При вчиненні злочину, що вчиняється із застосуванням насильства винна особа може використовувати тварин, фізичні явища та інші знаряддя і засоби, але це не впливає на її притягнення її до відповідальності саме за вчинення такого злочину.

Таким чином, злочин, що вчиняється із застосуванням насильства можна визначити як *передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, що скоюється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі.*

Злочину, що вчиняється із застосуванням насильства повинен кореспондувати відповідний склад злочину, визначений у нормах Особливої частини КК України.

У теорії кримінального права існують чисельні класифікації складів злочину за різноманітними критеріями. В контексті даного дослідження слід використати наступний критерій: за ступенем узагальнення складу злочину поділяються на загальний склад злочину, родовий та безпосередній склад злочину. В російській кримінально-правовій науці окремі автори (В.М. Кудрявцев, А.В. Наумов, Ю.А. Красіков, А.М. Ігнатов та ін.) в даній структурі виділяють і видовий склад злочину [248; 288]. Такої ж позиції притримуються і деякі автори радянського періоду (М.Д. Шаргородський, Г.А. Крігер та ін.) [292; 264].

Крім того, загальноприйнята теорія кримінального права при класифікації об'єктів злочину притримується такого ж поділу: на загальний, родовий та безпосередній. Тому на підставі цього не тільки можуть, а й повинні бути виділені родові складу злочинів. Слід також звернути увагу і на законодавче закріплення одного із багатьох родових складів злочину: ст. 401 КК України окреслює саме родові ознаки військового злочину.

Варто зазначити, що в науці кримінального права не являється новим підхід до вивчення специфіки тих чи інших видів злочинів шляхом аналізу ознак складів злочинів. Наприклад, Н. А. Лопашенко використовувала даний спосіб при дослідженні злочинів у сфері економічної діяльності [156]. Загальне розуміння цих злочинів вона вивела шляхом аналізу ознак елементів складів злочинів, які входять у відповідну главу КК Російської

Федерації. Також виділяють родовий склад злочину, правда дещо в іншому розумінні – в контексті структури Особливої частини КК – і українські науковці [133, с.276].

Слід зазначити, що в науці вже існують спроби об'єднати злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, з використанням конструкції родового складу (наприклад, у роботах Л.Д.Гаухмана [33; 34], Р.Д.Шарапова [330; 331] та ін.). Однак у вказаних працях мова йде про «родовий склад насильства», «родовий склад фізичного насильства», «родовий склад насильницького злочину» тощо. Якщо розглядати загальні підходи до класифікації складів злочину, то в контексті даного дослідження терміни «родовий склад насильства», «родовий склад фізичного насильства» випадають з ланцюга «загальний склад злочину – родовий склад злочину – безпосередній склад злочину», оскільки мова йде саме про ступінь конкретизації складу злочину, а не насильства. Використання терміну «насильницький злочин» більш прийнятне для кримінологічної (профілактичної) підсистеми політики в сфері протидії злочинності, тому не є зовсім вдалим в контексті даного дослідження. Тим більше, що і український законодавець вже в новому Кримінальному процесуальному кодексі пропонує застосування терміну «злочин, що вчиняється із застосуванням насильства» [135].

На підставі цього, варто погодитись із загальноприйнятою класифікацією складів злочину і окреслити родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства.

Виходячи із загального поняття складу злочину, під родовим складом злочину слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують певну групу подібних (однорідних) діянь як злочин; діянь які посягають на однорідні суспільні відносини. Критерієм однорідності в даному випадку буде слугувати діяння, що вчиняється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі.

З означених підстав, серед інших родових складів злочину можемо виділити *родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства*. Такий склад містить відповідні ознаки злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, які відображають специфічні риси такого роду діянь. При цьому мова йде про найбільш загальні характерні властивості об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони, які притаманні для всіх насильницьких діянь. Родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, буде являтися більш загальним поняттям для всіх безпосередніх складів таких злочинів, які містяться в нормах Особливої частини КК України.

Детальне дослідження об'єкту злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, не входить в предмет даного дослідження. Тому тут окреслено лише загальні підходи до поняття окремих елементів та ознак складу злочину, і на підставі цього визначено особливі ознаки, притаманні родовому складу злочину, що вчиняється із застосуванням насильства.

У сучасній кримінально-правовій науці існує тривала дискусія стосовно того, що визнається об'єктом посягання. Існують декілька підходів до визначення об'єкту злочину. Одна група авторів до об'єктів злочину відносить найбільш важливі суспільні відносини, на які посягає злочин, і які внаслідок його суспільної небезпечності взяті під кримінально-правову охорону. Інші автори до об'єкту злочинного посягання, крім суспільних відносин, включають і блага (інтереси), яким внаслідок вчинення злочинного посягання спричиняється або може бути спричинена шкода. М.І.Коржанський об'єктом злочину визначає суб'єктивні права особи, цінності, як умову здорового існування суспільства, а також захищені кримінально-правовими нормами життєві інтереси, правові блага і інші подібні явища [124, с. 11].

Варто погодитись із тим, що об'єктом злочинного посягання виступають найбільш важливі суспільні відносини, а також блага та інтереси, взяті під кримінально-правову охорону. Тому родовим об'єктом злочину, що

вчиняється із застосуванням насильства, в першу чергу, будуть виступати всі суспільні відносини, пов'язані з захистом фізичних благ людини як біологічної істоти. Серед них варто виділити життя, здоров'я, фізичну волю та статеву недоторканість. Однак родовий об'єкт злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, не може бути обмежений тільки захистом фізичних благ людини. До нього слід віднести також сукупність суспільних відносин, пов'язаних із кримінально-правовою охороною окремих благ чи інтересів, що визначаються існуванням людини в соціумі і торкаються її психологічних якостей (нормальний стан психіки, свобода вибору власної поведінки, статевая свобода). Кожне із названих благ буде виступати об'єктом відповідного безпосереднього складу злочину, що вчиняється із застосуванням насильства.

З об'єктивної сторони обов'язковими рисами родового складу злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства є:

1) діяння у формі дії або бездіяльності. В.О.Навроцький стверджує, що насильство - це активна поведінка (дія) [185, с.161]. Варто погодитись з вказаним твердженням, оскільки в даній категорії складів злочину діяння здебільшого проявляється у активній поведінці особи, спрямованій на спричинення шкоди життю, здоров'ю, тілесній недоторканості. Однак, слід врахувати, що дуже рідко діяння може проявлятися і у формі бездіяльності (мова йде, як правило, про випадки, коли на особу законодавчо покладено обов'язок піклуватися про потерпілу особу, а вона ухиляється від цього, внаслідок чого заподіюється шкода вищеназваним благам);

2) наслідки у формі фізичної шкоди тілу людини;

3) причинний зв'язок між діяннями та наслідками;

4) спосіб вчинення злочину (у випадках якщо насильство є конститутивною ознакою складу злочину саме у якості способу як елементу об'єктивної сторони складу злочину).

Стосовно виділення за ознаками об'єктивної сторони фізичного або психічного насильства, слід зауважити наступне. Традиційним в літературі є

поділ насильства на фізичне і психічне, такої точки зору притримуються фактично всі вчені, які досліджували цю проблему (Л. Д. Гаухман, М. І. Панов, М. І. Коржанський, Л.В.Сердюк, Ю.В.Радостєва, та ін.) Деякі автори ведуть мову про енергетичний вплив (фізичне насильство) та інфомаційний вплив (психічне насильство) – детальний аналіз цих точок зору провів Р. Д. Шарапов [331]. Як уже зазначалося, економічне насильство виділяє О.М.Гумін та інші автори. Однак від застосування різноманітної термінології суть справи не міняється.

Якщо аналізувати насильство з точки зору нанесеної шкоди, то абсолютно чистого фізичного насильства не існує. Дійсно, доволі важко собі уявити нанесення особі фізичної шкоди без того, щоб не торкнутися її психічної сфери. *В такому аспекті можна говорити про психічне і про фізично-психічне насильство.*

Однак, якщо розглядати насильство саме як діяння, що вчиняється або супроводжується його застосуванням (а відповідно мова йде і про виділення групи злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства), то традиційна класифікація цілком прийнятна у межах доктринальної платформи (детальніше про платформи – див. пп. 1.3 даного дослідження) кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Проте законодавець в КК України не тільки не об'єднує, а протиставляє «насильство» і «погрозу його застосування», розуміючи під поняттям «насильство» виключно фізичний вплив на тіло людини.

Слід також звернути увагу і на положення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» [81]. В межах даного нормативного акту чітко простежується невідповідність, несистемність кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняється із застосуванням насильства. Дійсно, у даному законі виділяється насильство:

- фізичне;
- сексуальне;

- психологічне;
- економічне.

Не зовсім зрозумілою з точки зору КК України видається позиція законодавця стосовно такої класифікації. Так, ст. 152 КК України передбачає кримінальну відповідальність за статеві зносини із застосуванням, зокрема, фізичного насильства. З точки зору вказаного Закону, сексуальним насильством можуть виступати також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Тобто даний Закон визнає насильством діяння, які не відповідають кримінально-правовому розумінню поняття насильства.

Знову ж таки в Законі «Про попередження насильства в сім'ї» під психологічним насильством в сім'ї розуміється насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдатися або завдається шкода психічному здоров'ю. А з точки зору закону про кримінальну відповідальність, як уже було сказано, під насильством розуміється виключно фізичний вплив на тіло людини. Цілком слушно зазначає В.О.Навроцький, що «психічний же вплив потрібно вважати ознакою складу злочину лише тоді, коли у диспозиції відповідної статті є пряма на це вказівка» [185, с.153]. Тому використуване у вказаному Законі визначення психологічного насильства видається неприйнятним з точки зору кримінального права. Мова йде про заподіяння шкоди, якому неможливо протидіяти засобами кримінального права взагалі, або можливо протидіяти в контексті виключно погроз застосування фізичного насильства.

Під економічним насильством в сім'ї розуміється умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я. Виникає цілком слушне питання: а яка форма вини стосовно смерті

чи порушення фізичного чи психічного здоров'я? Якщо умисна, то про яке економічне насильство може йти мова, якщо позбавлення їжі є інструментарієм вчинення умисного вбивства? Якщо ж законодавець в даному випадку говорить про необережну форму вини, то це взагалі з точки зору кримінального права не може охоплюватись терміном «насильство», оскільки, як уже відмічалось, таке явище як насильство являється виключно умисним діянням.

Виходячи з цього, положення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», будучи суперечливими і несистемними по відношенню до кримінального законодавства, не можуть у повній мірі визнаватися джерелом кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Однак цей Закон, звичайно, відіграє важливу роль у кримінологічній (профілактичній) підсистемі протидії вказаній групі злочинів.

Суб'єктом у даному родовому складі злочину виступає фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

З суб'єктивної сторони дана група злочинів може вчинятися виключно з умисною формою вини. Умисел може бути як прямий, так і непрямий, це залежить від формулювання наслідків у диспозиції статті Особливої частини КК.

Таким чином, *родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства – сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують умисні діяння (дію або бездіяльність), скоєні суб'єктом злочину, якими всупереч (проти) волі потерпілого спричинюється йому фізична шкода або створюється загроза спричинення такої шкоди.*

В науці даються різноманітні кримінологічні класифікації насильницьких злочинів. Тут слід враховувати, що на відміну від кримінального права кримінологія має змогу класифікувати злочини за багатьма підставами, які є в багатьох випадках неприйнятними з точки зору

протидії кримінально-правовими (а не кримінологічними) засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Звичайно, вони мають істотне як теоретичне, так і практичне значення в контексті кримінологічної протидії. Цими питанням займалися такі відомі вчені-кримінологи та криміналісти, як А.І. Долгова, В.Н. Бурлаков, В.П. Сальников, А.Ф. Зелінський, М.І. Даньшин, А.П. Закалюк та інші. Однак у кримінальному праві слід провести класифікацію таких злочинів з врахуванням положень КК України.

У законі про кримінальну відповідальність склади злочинів, які вчиняються із застосуванням насильства, описуються не лише шляхом прямого закріплення терміну «насильство» в диспозиції статті. У багатьох статтях Особливої частини насильницький характер злочинного діяння витікає з інших способів законодавчої техніки і термінології. З цього приводу слушно зазначає Л.Д.Гаухман: «В ряді випадків передбачаються дії, які по суті являють собою насильство або можуть виразитися в насильстві, або вказані наслідки насильства у вигляді спричинення смерті або тілесних ушкоджень» [33, с. 44]. Отже, в залежності від ролі і місця насильства в об'єктивній стороні складу злочину слід виділити такі види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

1) злочини, в яких насильство характеризує діяння (наприклад, ст. 112 КК України) чи наслідок (приміром, всі види умисних вбивств та умисних тілесних ушкоджень);

2) злочини, в яких насильство характеризує спосіб вчинення злочину (для прикладу, ст. 187 КК України - розбій).

Як бачимо, роль насильства у даних видах злочину може бути неоднозначною. У одних злочинах насильство передбачається в якості основного (головного) діяння чи наслідку в об'єктивній стороні, в інших - насильство передбачене в якості додаткового (другорядного) елемента, інакше кажучи, являється способом вчинення основного діяння, яке, як правило, є ненасильницьким.

Поділ насильства за його роллю (місцем) в об'єктивній стороні складу злочину являє собою, як цілком слушно помічає Р. Д. Шарапов, базову класифікацію злочинного насильства, що лежить в основі його кримінально-правового дослідження [331, с. 200]. Ця класифікація науково обґрунтована як з точки зору загального вчення про склад злочину, так і з точки зору структурно-логічного аналізу складів конкретних злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

У складах першого типу злочинне насильство, як основне діяння, вичерпує собою обов'язкові для матеріальних складів злочинів ознаки (діяння, наслідок, причинний зв'язок) об'єктивної сторони злочину. У такій ролі насильство є головним, фундаментальним елементом складу злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, що безпосередньо впливає на його соціально-правову природу.

Злочини, в яких насильство виконує роль головного діяння, з точки зору конструкції об'єктивної сторони можуть бути як простими (наприклад, вбивство, умисне спричинення тяжкого тілесного ушкодження і тому подібне), так і складними.

До складних злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства тут належать:

1) альтернативні злочини, в яких насильство є не єдиним, а альтернативним способом скоєння злочину і в диспозиції статті передбачається разом з іншими способами. Зрозуміло, такий альтернативний склад визнається насильницьким злочином тільки в частині застосування винним фізичного або психічного насильства.

2) складені злочини, що включають два або більше фізичних або психічних наслідків (врахована законом ідеальна сукупність). Наприклад, об'єктивна сторона вбивства, вчиненого з особливою жорстокістю, характеризується додатковими суспільно небезпечними наслідками - фізичними і (чи) психічними стражданнями потерпілого, спричинення яких передують настанню смерті, як основному наслідку вбивства.

У складах злочинів, в яких насильство виконує роль засобу скоєння основного діяння, об'єктивна сторона носить складний характер. Тому відповідні злочини завжди є складними. Конкретно, це складені злочини, утворені з двох або більше діянь (врахована законом реальна сукупність).

Наступний критерій для кримінально-правової класифікації злочинів, що вчиняється із застосуванням насильства стосується належності насильства до складу злочину певного виду. В залежності від цього, злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, поділяються на:

1) злочини, в яких насильство виступає конститутивною ознакою основного складу злочину;

2) злочини, в яких насильство виступає кваліфікуючою ознакою.

Слід врахувати, що законодавець доволі часто визначає насильство у вигляді ознаки кваліфікованого (більш тяжкого) складу злочину (детальніше про це йтиме мова у розділі 4 даного дослідження). Причому основний склад посягання в цьому випадку нерідко взагалі не передбачає насильства, так що насильницьким цей злочин можна назвати тільки в частині його вчинення з відповідною кваліфікуючою ознакою.

Ще один критерій кримінально-правової класифікації злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, наводить В.О.Навроцький. Мове йде про розмір (обсяг, інтенсивність) [185, с.156]. Варто погодитись із твердженням вказаного автора, що за цим критерієм у кримінальному праві виділяються наступні види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

1) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я;

2) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя і здоров'я;

3) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, розмір (обсяг, інтенсивність) якого не конкретизоване.

У проведеному опитуванні 143 практичних працівників правоохоронних органів України 92% опитаних висловились за необхідність такої класифікації у кримінальному праві.

1.3. Історичні аспекти кримінально-правової політики у сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

Історія кримінально-правової політики України була достатньо детально досліджена П. Л. Фрісом [317; 319]. Варто погодитись із запропонованою ним періодизацією кримінально-правової політики України, з вказівкою на те, що для кримінально-правової політики вазначальною ознакою є наявність на певний історичний момент державності [317, с. 97-98]. Так, цілком слушною є позиція вказаного автора, що «з середини XVIII ст. по 1917 рік ... Україна перебувала у складі Російської імперії і на її території в повному обсязі діяло законодавство (у т.ч. кримінальне) метрополії. У цей період проведення Україною, яка була повністю позбавлена державної самостійності, а звідси і самостійності у питаннях створення національного законодавства, власної кримінально-політики було неможливим» [317, с. 98].

З цього приводу слід зауважити, що в аспекті історико-правового підходу до вивчення кримінально-правової політики у сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, варто розділяти поняття «кримінально-правова політика (певної) держави» та «кримінально-правова політика на певній території». Адже цілком очевидним є той факт, що політика Російської імперії у вказаний період, як і кримінально-правова політика Радянського Союзу у XX столітті мали значний вплив на формування і розвиток кримінально-правової політики України в періоди своєї незалежності. Враховуючи вищенаведене, в даному дослідженні йде мова про прояви кримінально-правової політики на території України, які

відіграють особливе значення у становленні кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

«Человек, Божье творенье, не может избежать насилия, он принужден жить в нем или ищет его дабы получить удовольствие. Поэтому насилие нельзя свести к социальной патологии, а следует рассматривать как естественное свойство человека, как неотъемлемую часть его жизни» [87, с.198]. Такі слова В.Зеленського приводять до невтішного висновку, з яким погоджуються абсолютна більшість вчених – представників різних галузей науки: насильство супроводжує життя людини, воно в різних проявах існувало у всі часи, епохи, при різних правителях і існує сьогодні.

Насильницькі дії відображені в багатьох літературних пам'ятках світу: Біблія, «Іліада», «Одісея» та ін., наповнені насильством, віроломством та жорстокістю казки народів світу [201, с.6].

В контексті даного дослідження історико-правові аспекти насильства слід розглядати з двох сторін: насильство і агресія як елемент всієї політики держави та насильство як елемент кримінально-правової політики у сфері протидії злочинності. Причому не слід забувати про певний бар'єр між сучасним підходом та історичною традицією розуміння суті насильства.

В кожен епоху насильство мало свої специфічні функції і особливості.

Починаючи із древніх часів і фактично до епохи середньовіччя, війна і агресія виступали звичайним явищем. Жорстокість загарбницьких походів давала можливість розподілу здобутого між тими, хто приймав участь в таких походах, і тими, хто залишався. Однак насильство як елемент державної політики несло в собі ще й інші функції. Наприклад, після завоювання київським князем Олегом Константинополя між греками і слов'янами була підписана угода, яка встановлювала правила співробітництва між Візантією та Київською Руссю. Причому спогади про спричинену жорстокість виступали заставою безумовного виконання ряду домовленостей [107, с. 8-9].

Ще одним проявом насильства як елементу державної політики виступали тілесні покарання та смертна кара. Тілесні покарання в значній мірі визначались в кожний історичний період особливостями моральної парадигми того суспільства, в якому такий різновид насильства застосовувався. Описи тілесних покарань знаходимо в Біблії, в літературних та історичних пам'ятках Древнього Риму та Греції, Древнього Китаю [187, с. 12-13]. Виконання смертного вироку нерідко тягнуло за собою дії, спрямовані на посилення страждань винного.

В епоху середньовіччя насильство стає елементом психо-емоційної сфери індивіда. Дослідження духовно і тілесного, божественного і людського проходили за допомогою страшних насильницьких експериментів.

З позицій Нової та Новітньої історії такі прояви насильства в політиці держави розглядаються як історичні пережитки. Це не свідчить про припинення воєн та агресії, але з сучасної точки зору, така політика викликає осуд людської спільноти. В сучасних цивілізованих державах насильство в політиці держави розглядається лише як правомірне застосування державного примусу в різних його проявах.

Насильство як елемент кримінально-правової політики держави у сфері протидії злочинності теж має свої історичні особливості на теренах нашої держави, внаслідок того, що розуміння злочину, що вчиняється із застосуванням насильства проходило свою історико-правову еволюцію. Сам перелік злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства та покарань за них був доволі різноманітним в різні періоди становлення Української державності.

Насильницькі злочини згадувались уже в звичаєвих та договірних нормах древньоруського права. Зокрема, життя і здоров'я людини охоронялись в уже згаданому договорі Олега з греками 907 р.: смертною карою на місці карався русин, який вбивав християнина чи християнин, який вбив русина. Удар іншої людини мечем карався штрафом у розмірі 5 літрів срібла [107].

Найважливішим пам'ятником права Київської Русі безумовно залишається Руська Правда, значна кількість норм якої торкалась тих чи інших проявів насильства.

Зокрема, ст. 1 Руської правди передбачала кровну помсту родичів за вбитого та відповідні штрафні санкції [249]. У ст. 29 була встановлена відповідальність за викрадення людини (холопа) [249] – суспільна небезпека даного злочину проявлялась в тому, що князь позбувався робочої сили. Тому об'єктом даного злочину виступала не воля людини, а інтереси князя.

Особливостями Руської Правди є те, що вона не передбачала смертної кари (мається на увазі покарання зі сторони держави). Крім того, в Руській правді знаходимо норми, які дозволяють зробити висновок про розмежування злочинного насильства і суспільно корисного спричинення шкоди. Наприклад, дозволялось убити злодія, якого застали на місці події – ст. 40 Руської правди Розширеної редакції визначає інститут необхідної оборони [249].

Руська правда не виділяла корисливо-насильницькі злочини – грабіж, розбій. У таких злочинах об'єктом посягання виступали відносини власності, життя і здоров'я окремо не виділялось.

М.І.Колос в цілому констатує, що найбільша кількість норм «Руської Правди» спрямована на охорону життя людини – вони містяться в 11 пунктах. Для порівняння охороні права власності були присвячені 9 пунктів [111, с.117].

Принципи відповідальності за насильство, передбачені Руською Правдою, зберегли своє наповнення і подальших джерелах права Київської Русі – уставах князів та судових грамотах (Устав князя Володимира Святославовича, Устав князя Ярослава, Новгородська судова грамота та ін.) [106].

У Литовських статутах значна увага приділялась насильству, що вчинялося під час нападу на маєток. Так, згідно Статуту Великого князівства Литовського 1529 року, смертною карою каралась особа, яка напала на чийсь

дім (причому не обов'язково вона мусіла завдати комусь фізичної шкоди) - сам факт нападу був достатній для застосування цього виду покарання. Для доказів насильства, потерпілий був зобов'язаний відразу після скоєння посягання показатися сусідам, а також представнику князівської влади, для підтвердження тілесних ушкоджень.

Передбачалось право на необхідно оборону. Також у Литовських статутах передбачалась відповідальність за згвалтування [267]. Крім того, особливістю Литовських статутів є те, що вони чітко виділяли погрозу вбивством як окремий злочин. Факт погрози повинен був бути підтверджений не менш як трьома шляхтичами [267].

За межами польсько-литовського законодавства опинилася система злочинів і покарань запорізького козацтва, яка склалася у відповідності з старовинними звичаями, «словесним правом і здоровим глуздом» [28].

Серед злочинів найбільш тяжким вважалось убивство козаком товариша, завдання побоїв, крадіжка, неповага до начальства, насильство у Запоріжжі або християнських поселеннях (відібрання у товариша коня, худоби, майна), дезертирство, гайдамацтво (крадіжка коней, худоби, іншого майна у мирних жителів), приведення у Січ жінок (окрім матері, сестри, дочки), пияцтво під час військового походу.

Покарання у запорізьких козаків залежали від характеру тяжкості учиненого злочину. Як покарання практикувалися прив'язування винних ланцюгами до гармати на майдані (за неповагу до начальства), биття канчуками під шибеницею, калічення, розграбування майна.

Найбільш суворим покаранням у козаків була смертна кара, яка носила здебільшого кваліфікований характер: закопування живими у землю, посадження на кіл, повішання на залізному гаку, забивання киями біля ганебного стовпа.

Складно простежити етапи становлення козацького права, оскільки за формою воно було дуже консервативним. Цілком очевидним є лише той факт, що воно формувалося на основі звичаєвого права, пристосованого до

умов життя січової громади. Вочевидь, це дало підставу Д. Яворницькому стверджувати, що «писаних законів від запорожців годі було сподіватися передусім тому, що громада козаків мала позаду надто коротке минуле, щоб виробити ті чи інші закони, систематизувати їх і викласти на папері; а також тому, що все історичне життя запорозьких козаків було сповнене майже безнастанними війнами, які не дозволяли їм надто зупинятися на влаштуванні внутрішнього ладу свого життя» [28].

З моменту укладення Переяславського договору на території України все з наростаючою силою почали застосовуватися нормативні акти Російської імперії. У Соборному уложенні 1649 року простежується уже система злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, їх поділ на певні групи.

До першої групи слід віднести вбивство. Виділяється просте вбивство і вбивство, вчинене при бійці, вбивство батьків дітьми, вбивство дітей батьками, причому за останні два види вбивства були передбачені різні покарання: дітей, які вбили своїх батьків, карали смертною карою, батьків же, які вбили своїх дітей – тюремним ув'язненням на рік, а після відбування – покаяння [245, с. 134].

Другу групу становили діяння, пов'язані із спричиненням тілесних ушкоджень.

До третьої групи входило нанесення побоїв без спричинення тілесних ушкоджень. За нанесення ударів без тілесних ушкоджень передбачалось биття батогами і безчестя, за удар із «дерзости» передбачалось місячне тюремне ув'язнення, удар до крові передбачав ув'язнення на 6 тижнів [245, с. 85-90].

Соборне уложення дозволяло необхідну оборону, передбачало можливість вбивства зрадника (знову ж таки мова йде про правомірне застосування сили), встановлювало смертну кару за згвалтування жінки.

Цікавою особливістю Соборного уложення 1649 року є те, що у ньому чітко виділені багатоб'єктні злочини, в яких додатковими об'єктами

виступає життя, здоров'я, тілесна недоторканність людини. Це злочини проти релігії і церкви, державні злочини, злочини, що вчиняються при царському дворі та ін. Згадується грабіж і розбій, але їх ознаки не визначені [245, с. 232].

Соборне уложення продовжувало застосовуватись впродовж тривалого часу, однак багато норм втратили свою силу внаслідок реформ Петра I. Норми кримінального права містилися в Артикулі воїнському від 26 квітня 1715 року.

Зважаючи на його спрямованість, даний нормативний акт визначав ряд багатооб'єктних злочинів, у яких поряд з посяганням на встановлений порядок проходження військової служби передбачалось і посягання на життя, здоров'я і тілесну недоторканність людини, наприклад, напад на караул або вартового. Передбачалась і відповідальність за насильство, вчинене військовослужбовцями по відношенню до мирного населення [246, с. 342].

Особливістю даного нормативно-правового акту є те, що в арт. 154 було дане поняття умисного вбивства – спричинення смерті іншій людині шляхом такого розвитку причинно-наслідкового зв'язку, який безпосередньо приводить до настання смерті – «кто кого волею и нарочно без нужды...» [246, с. 350]. Виділяються вбивство із застосуванням зброї, шляхом отруєння, вбивство за наймом, вбивство батьків, дітей. Також особливістю Артикулу воїнського являється установлення жорстокого виду смертної кари – колесування.

В інституті необхідної оборони виділено перевищення її меж – арт.157: «не надлежит в нужном оборонении правила оных преступить» [246, с. 337].

Окремий розділ присвячений статевим злочинам. Насильницькі дії сексуального характеру карались смертною карою (відсіченням голови) чи вічним засланням на галеру. Причому чітко зазначалось, що моральне образ потерпілої не впливає на кваліфікацію, оскільки «насилие есть насилие» [233, с. 359].

Передбачалась можливість спричинення шкоди внаслідок крайньої необхідності, в той час як смертною караю загрожували насильницькі дії проти мирного населення, пов'язані із знищенням місць проживання, будівель.

Арт. 187 встановлював кримінальну відповідальність у вигляді смертної кари за викрадення людини і її продаж (слід відмітити, що мета продажу людини виступала обов'язковою ознакою такого викрадення).

У «Правах, за якими судиться малоросійський народ» система покарань тісно пов'язана з системою класифікацій самих злочинів. Так, відомі три категорії вбивства - навмисне, ненавмисне та випадкове, у свою чергу, навмисні розподіляються на звичайні та кваліфіковані. На кваліфікацію злочину позбавлення життя впливає відношення суб'єкта злочину до об'єкту: станова належність, родинний та службовий зв'язок. На кваліфікацію тяжкості злочину впливали також і спосіб (підступ, таємність, насильство), засоби (небезпечне або незвичайне знаряддя, отрута) і обставини (вночі, у банді). Обтяжуючими визнаються моменти професійності та рецидиву, наявності злої волі ("зі злоби і ярості"). Хоча практично будь-яке вбивство і тягнуло за собою для злочинця позбавлення життя, обтяжуючі обставини впливали на суворість смертної кари.

М.І.Колос зазначає, що у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» досить детально і кваліфіковано було сформульовано умови необхідної оборони та її перевищення [111, с.144].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. вміщали також вже цілий розділ "Про страту і покарання прелюбодіїв, блудників, насильників жінок і дівчат, а також мужеложників і скотоложників".

Отримав широке застосування на території України, яка в той час входила до Російської імперії і перший кодекс кримінального права – Уложення про покарання кримінальні і виправні (далі – Уложення) від 15 серпня 1845 року з наступними перевиданнями.

У цьому нормативному акті чітко простежувалось об'єднання декількох подібних злочинів в окремому розділі. Слід виділити декілька цікавих положень Уложення, які стосувались злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

В декількох злочинах примус і насильство визначались в якості самостійних способів вчинення злочину – приміром ч.2 ст. 195 визначала відповідальність за переведення людини з православної в іншу християнську віру шляхом «употребления принуждения и насилия» [182].

В ч.1 ст. 225 встановлюється відповідальність за злочин вчинений із подвійною формою вини – окремо виділялось умисне вбивство священнослужителя і вбивство з метою тільки нанести йому рани і пошкодження. Також зустрічаємо і насильницькі злочини, вчинені спеціальним суб'єктом. Згідно ст. 232 до відповідальності притягався священник, який під час церковної служби бив когось рукою чи певним знаряддям. Причому цей склад злочину формулювався як формальний – караним виступав сам факт насильства [182].

В уложенні міститься велика кількість багатооб'єктних злочинів, у яких насильство виступає додатковим об'єктом. Зокрема, смертною карою і позбавленням всіх прав стану каралось будь-яке насильство проти царя (ст. 263), бунт проти верховної влади (ст. 271). Каторжною роботою на рудниках і покаранням палачами пліткою кралась протидія владі, вчинена озброєними людьми, яка супроводжувалась насильством, або без зброї, але з явними насильством і безпорядками (ст. 240). Згідно ч.2 ст. 300 відповідальності підлягала особа, яка вчинила самоуправні дії, поєднані з нанесенням побоїв, ран, або що супроводжувались катуванням, мученням, смертю. У злочинах, що передбачали відповідальність за посягання на інтереси судової влади з застосуванням насильства вбачаємо диференціацію покарання – від каторги і позбавлення всіх прав стану до тюремного ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років [182].

Однак, цілком зрозуміло, що найбільша кількість злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства в розділі X Уложення – «Про злочини проти життя, здоров'я, свободи і честі приватних осіб».

Виділялись декілька видів убивства: просте вбивство, вбивство батьків, вбивство близьких родичів, вбивство господаря або майстра, в яких вбивця «находился в услужении, работе или учень», або людини, яка його виховувала [182].

Обтяжуючими обставинами називались загально небезпечний спосіб вбивства, вбивство шляхом катування (мордування), вбивство із засідки, вбивство, вчинене для грабежу, для отримання спадщини, чи взагалі для заволодіння будь-якою власністю [182]. Виділялись вбивство, вчинене групою осіб, та вбивство в стані «запальчивости или раздражения», вбивство у ході бійки.

Особливістю Уложення було те, що у ньому йшла мова і про випадки аутоагресії, коли особа умисно, за відсутності психічних розладів позбавляла себе життя. Однак наслідки такого діяння із зрозумілих причин несли цивільно-правовий характер – всі заповідальні угоди визнавалися нікчемними, а особа втрачала право на християнські похорони.

В Уложенні зроблено спробу диференціювати кримінальну відповідальність в залежності від тяжкості тілесних ушкоджень. Виділялись «тяжкое увечье», «иное важное в здоровье или телесных способностях повреждение», «менее тяжкое увечье», «тяжелая рана», «легкая рана». Однак, чіткі ознаки таких ушкоджень не називались, що створювало відповідні проблеми у правозастосовній діяльності. Обтяжуючим обставинами визначалось спричинення тілесних ушкоджень з катуванням чи іншими мученнями, вагітній жінці, батькам, іншим родичам по висхідній лінії. Пом'якшуючими обставинами визнавалось спричинення тілесного ушкодження «без обдуманого заранее намерения, в запальчивости или раздражении, но однако же и не случайно, а с знанием последствия сего деяния», а також при перевищенні меж необхідної оборони [182].

Серед статевих злочинів, крім зґвалтування та його обтяжуючих обставин, окремо слід виділити такий злочин, як «растление девицы», яка не досягла 14 років, якщо воно супроводжувалось насильством.

Кримінально караною визнавалась тільки образа у формі нанесення побоїв, що не ставили життя потерпілого в небезпеку, але спричинених умисно. Словесна образа не тягнула за собою кримінальну відповідальність.

Насильницьке позбавлення волі, вчинене без належних підстав, як і насильницьке викрадення заміжньої жінки також тягнули кримінальну відповідальність.

В уложенні виділялись і декілька видів психічного насильства. Йде мова про погрози убивством, підпалом, нанесення тілесних ушкоджень. Проти для такого психічного насильства обов'язковою визначалась спеціальна мета – видача грошей, документів, виконання невігідних для потерпілого зобов'язань, виконання протизаконних дій [182].

Період УНР, Директорії та гетьманату (1917-1920 рр.), як слушно зазначає П. Л. Фріс, був надто «короткий», що обумовило відсутність реальних наслідків реалізації кримінально-правової політики на рівні конкретних кримінально-правових актів [317, с. 117-118].

В радянську добу основним завданням кримінально-правової політики, як і всієї державної політики, було вирішення питання захисту нового режиму. Кримінальне право було чи не найдійовішим інструментом для вирішення цієї задачі.

Показовою в даному аспекту була політика «червоного терору». Червоний терор — офіційна політика придушення політичних і потенційних противників насильницькими методами, яку здійснювали більшовики в роки громадянської війни. Ініціатором і натхненником масового терору був В. Ленін. Після захоплення влади більшовиками він переконав своїх соратників у необхідності застосування «найжорстокішого революційного терору». 20.12.1917 р. було створено спеціальний орган — Всеросійську надзвичайну комісію для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією та саботажем (ВНК),

яка стала головним знаряддям більшовицького терору. 5.09.1918 р. Раднарком прийняв постанову, яка надавала насильницькій політиці офіційного, державного характеру. Лише у відповідь на вбивство М. Урицького було розстріляно близько 500 заручників. Людей розстрілювали не тільки за їхні політичні погляди, а й за належність до «експлуататорських класів». Активно застосовувався метод заручництва. За будь-яку акцію, спрямовану проти більшовицького режиму, або навіть за поразку Червоної армії на фронті карали офіційно санкціонованим розстрілом сотні невинних людей. Придушуючи антибільшовицькі повстання, каральні загони знищували цілі села, вбивали дітей та жінок (напр., так діяли війська М.Тухачевського під час придушення селянського повстання в Тамбовській губернії в 1920-1921 рр.). Точних відомостей про кількість жертв червоного терору на даний момент немає. За офіційними джерелами, до грудня 1920 р. ВЧК розстріляла 12 733 особи.

На законодавчому рівні певного значення для кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, мали «Керівні засади з кримінального права РСФРР», які були затверджені 12 грудня 1919 р. ухвалою НКЮ РСФРР; Кримінальний кодекс Української СРР був затверджений Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом 23 серпня 1922 р. і введений у дію з 15 вересня 1922 р. У цьому кодексі особлива частина була структурована на основі родових об'єктів; окремий розділ називався «злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи».

Особлива частина КК 1927 р., порівняно з КК 1922 р., характеризувалась посиленням кримінальної репресії – майже на третину зросла кількість злочинів, за які передбачалась смертна кара.

Взагалі, питання про вік, з якого настає кримінальна відповідальність, на різних етапах розвитку кримінального законодавства в СРСР вирішувалося по-різному і не завжди послідовно. Так, Декрет РНК РРФСР від 14.01.1918 р. «Про комісії у справах неповнолітніх, обвинувачених в суспільно

небезпечних діяннях» [56], згідно з яким кримінальній відповідальності підлягали особи, що досягли 17 років на момент скоєння злочину, вже 4 травня 1920 р. був скасований Декретом РНК РРФСР «Про справи неповнолітніх, обвинувачених в суспільно небезпечних діях», який визначив, що особи, що скоїли злочини у віці до 18 років, за загальним правилом підлягають провадженню комісій у справах неповнолітніх. Проте, якщо комісія визнає неможливим застосувати медико-педагогічні заходи відносно неповнолітніх 14-18 років, справи про вчинення ними суспільно небезпечних дій підлягали передачі до суду.

Як уже зазначалось, не найпозитивніші сторінки в історії кримінально-правової-політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, на території нашої держави були пов'язані з посиленням покарання проти неповнолітніх громадян. Так, масовий голод 1931-1932 рр. змушував колгоспників виносити з поля зерно, а іноді і просто хлібні колоски. Дорослі часто посилали за цими колосками дітей. Жорстокі закони про покарання за викрадення суспільної (соціалістичною) власності незалежно від розмірів викраденого не обійшли стороною і дітей. Постановою ЦВК і РНК СРСР від 31.05.1935 р. «Про заходи боротьби із злочинністю неповнолітніх» кримінальна відповідальність за ряд злочинів встановлювалася з 12-річного віку. При цьому було встановлено, що: «Неповнолітні, починаючи з 12 річного віку, викриті у ... спричиненні насильства, тілесних ушкоджень, у вбивстві або спробі до вбивства, притягаються до кримінального суду із застосуванням усіх заходів кримінального покарання», в тому числі *смертної кари* (виділено мною – *І.К.*) [222].

В середині 1960 рр. реальна статистика, яка відобразила збільшення злочинності в країні на 30 %, у зв'язку з наближенням 50-річчя Жовтневої революції тут же була «скоригована», показавши її зниження на 1,9 % [158, с.160-161]. Однак, несприятлива криміногенна обстановка зажадала від

керівників держави і правоохоронних органів, зокрема, переламати розвиток небезпечної тенденції.

Найвищими партійними і радянськими органами було прийнято більше двох десятків постанов з питань вдосконалення роботи усієї правоохоронної системи країни: слідчого апарату, органів прокуратури і внутрішніх справ. Найважливішою з них стала постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 грудня 1965 р. [223, с. 20], згідно з якою ставився цілий ряд найважливіших завдань з більш повного і швидшого розкриття злочинів, розшуку злочинців і своєчасного притягнення їх до відповідальності, своєчасного припинення злочинної діяльності антигромадських елементів, зміцнення і розширення зв'язку з громадськістю [223, с. 22]. Вказана постанова стала керівним документом для працівників усієї правоохоронної системи радянської держави аж до 70-их років.

Величезну роль у сфері боротьби із злочинністю керівництво країни відводило первинним партійним, комсомольським, профспілковим організаціям, місцевим радам депутатів трудящих, керівникам підприємств, установ, колгоспів і радгоспів, керівникам громадських організацій. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 серпня 1967 р. було прийнято спеціальне Положення про громадських вихователів неповнолітніх, чинне до сьогоднішнього дня [217]. Однак у цьому аспекті слід враховувати, що КК України на відміну від КК УРСР 1960 року, у ст. 105 вживає термін «вихователь», а не «громадський вихователь» [136].

У 1966 р. був прийнятий великий пакет документів, пов'язаних з організаційним зміцненням, розширенням прав і можливостей органів охорони громадського порядку, посиленням прокурорського нагляду тощо, який не лише активізував боротьбу із зростаючою злочинністю, але і визначив перспективу політики в сфері протидії злочинності на тривалий період.

Комплексний підхід до вирішення проблем забезпечення законності і посилення каральної політики на рубежі 1960-1970 рр. привів до часткової

стабілізації ситуації у сфері злочинності. Було відмічено зниження на 20% тяжких злочинів: вбивств, тяжких і менш тяжких тілесних ушкоджень, що вчинялися на 70% за побутовими мотивами в стані алкогольного сп'яніння.

Особливістю кінця даного періоду стало зміцнення профілактичної служби в МВС. У складі Головного управління карного розшуку було створено управління, в структуру якого входили відділи загальної, індивідуальної профілактики, профілактики правопорушень неповнолітніх та ін.

Найбільш значним документом в цей період стала Конституція УРСР 1978 р., яка в ст. 6 встановлювала, що партія була «керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій». Це означало, що керівництво організацією і роботою правоохоронних органів ставало з того часу правом і обов'язком КПРС. Така практика породжувала масу нерозв'язних проблем, пов'язаних зі взаємодією КПРС і правоохоронних органів. Здійснення партійними організаціями контролю і перевірки діяльності правоохоронних органів вступало в протиріччя з принципом незалежності суддів і підпорядкування органів прокуратури тільки Генеральному Прокуророві СРСР [118].

При цій особливості політичної системи в країні склалася ситуація, при якій відомства уникали брати на себе конкретні зобов'язання і проявляти розумну ініціативу в обстановці неухильного зростання злочинності.

Прийнятий 28 грудня 1960 р. Кримінальний кодекс УРСР (введений у дію з 1 квітня 1961 р.) виходив із принципів і загальних положень, встановлених Основами кримінального законодавства СРСР 1958 р. За роки свого існування – до 2001 року він зазнав значних змін, особливо в період незалежності України. У ньому вже чітко простежується структура злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, подібна до діючого КК України.

1.4. Особливості протидії засобами кримінального права злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в державах СНД

Як справедливо відмічав американський професор Дж. Флетчер, «між різними системами кримінального права насправді значно більше спільного, чим зазвичай прийнято вважати» [314, с.8]. У різноманітних правових системах спостерігаються подібні підходи до визначення злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. Проте слід враховувати, що кримінальне законодавство кожної країни є унікальним, укладеним в притаманних цій державі історичних та політичних традиціях, тому сліпе та бездумне запозичення правових норм стосовно злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства і впровадження їх у кримінальне законодавство України навряд чи можливе. Однак, аналіз досвіду інших країн в сфері боротьби з насильницькими злочинами у багатьох випадках допомагає краще зрозуміти вітчизняні інститути, їх природу, усвідомити, з чим пов'язані труднощі їх застосування. В контексті даного дослідження звертається увага лише на ключові моменти у визначенні кола насильницьких діянь та відповідальності за них, які можуть бути новими і цікавими для нашої політики в сфері протидії злочинності, але які перед їх можливим запозиченням повинні пройти ретельний доктринальний контроль.

Вивчення кримінального законодавства зарубіжних країн, виявлення його позитивних моментів і недоліків створюють основу для подальшого вдосконалення і оновлення національного законодавства.

Завдяки теоретичним дослідженням зарубіжного законодавства і практиці його застосування, в теорії кримінального права з'явилося і буде з'являтися велика кількість цілком аргументованих пропозицій із вдосконалення діючих норм кримінального права. Тому порівняно-правовий аналіз вітчизняного і зарубіжного кримінального законодавства про відповідальність за злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, цікавий в першу чергу пошуком оригінальних законодавчих рішень. Крім

того, подібна робота, як представляється, позитивно позначиться на вдосконаленні діючого КК України, а також сприятиме інтеграції спільних зусиль в протистоянні насильницької злочинності у світовому масштабі.

У зв'язку з обмеженими рамками дослідження не ставиться завдання вивчення законодавчого досвіду усіх зарубіжних країн в плані регламентації відповідальності за насильницькі злочини. Дане дослідження обмежується дослідженням кримінального законодавства лише країн, що входили до складу СРСР.

Після розпаду Радянського Союзу в грудні 1991 р. на його території утворилося 15 незалежних держав, які стали називатися державами ближнього зарубіжжя. Йдеться про такі держави, як Республіка Вірменія, Азербайджанська республіка, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька республіка, Латвійська республіка, Литовська республіка, Республіка Молдова, Туркменістан, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан, Російська Федерація, Україна і Естонська республіка, які залежно від підписання Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав(СНД) називаються державами - учасниками СНД, а також країнами Балтії. При цьому до першої позначеної групи входить одинадцять держав (окрім Російської Федерації), а в другу - три: Латвійська республіка, Литовська республіка і Естонська республіка.

Проте, незважаючи на юридичний розпад Радянського Союзу, держави ближнього зарубіжжя залишаються фактично пов'язаними тисячами невидимих ниток, утворених як спільністю історичною, так і іншій спрямованості, зокрема, географічній, - спільністю державних кордонів. А.В.Наумов пише: «Суверенізація колишніх союзних республік СРСР, хоча і викликала розпад раніше існуючої системи і єдиного правового простору, але, природно, не привела до руйнування єдиного кримінального простору, наявності якого до того ж сприяє «прозорість» кордонів між новими державами» [190, с.151]. Має місце також принципова схожість кримінально-правових систем держав ближнього зарубіжжя і України, єдність правових

традицій, що сформувалися за декілька десятиліть існування в одній державі - СРСР.

Важливою передумовою зближення є і те, що усі держави ближнього зарубіжжя визнали нову систему пріоритетів, проголосивши в знову прийнятих конституціях курс на створення у своїх країнах демократичного громадянського суспільства, в якому людина, її права і свободи є вищими цінностями. Отже, охорона життя і здоров'я людини в них відтепер стала найважливішим завданням державної політики.

Загальною проблемою для держав ближнього зарубіжжя є протидія насильницькій злочинності, яка не визнає ніяких кордонів, у тому числі і державних. Основні характеристики і тенденції розвитку насильницької злочинності у вищеназваних державах однакові. Це обумовлює необхідність забезпечення спільності підходів і взаємодії у боротьбі з цим видом злочинності.

При усіх відмінностях в рівні економічного розвитку, особливостях державно-політичної системи кожній з країн - учасниць СНД, створюючи національне кримінальне законодавство про відповідальність за злочини, що вчиняються із застосуванням насильства слід було забезпечити вирішення наступних задач, загальних для усіх пострадянських республік:

- 1) привести нове кримінальне законодавство у відповідність з сучасною ієрархією соціальних цінностей, тобто забезпечити першочерговий захист прав людини і громадянина;
- 2) привести кримінальне законодавство у відповідність з соціально-економічними перетвореннями, що відбуваються в цих країнах;
- 3) врахувати нові характеристики насильницької злочинності, її професіоналізацію, організованість, а також нові види суспільно небезпечної поведінки;
- 4) забезпечити сувору диференціацію кримінальної відповідальності шляхом посилення відповідальності осіб, що скоїли тяжкі і особливо тяжкі злочини, і за рецидивів і, навпаки, пом'якшення відповідальності за менш

небезпечні злочини для осіб, що проявили розкаяння після скоєння злочину, усунули завданої шкоди, надали допомогу у викритті інших учасників злочину;

5) використати світовий досвід боротьби з насильницькою злочинністю, кращі правові рішення, вироблені досвідом законодавства і практики інших держав.

Слід сказати, що вищезгадані завдання вирішувалися країнами ближнього зарубіжжя на основі єдиного Модельного кримінального кодексу країн СНД, який був розроблений на підставі постанови Міжпарламентської асамблеї держав - учасників СНД від 28 жовтня 1994 року «Про правове забезпечення інтеграційного розвитку Співдружності незалежних держав» і схвалений цією ж асамблеєю 17 лютого 1996 року [178].

Рекомендаційні законоположення Модельного Кримінального Кодексу СНД були враховані багатьма країнами - учасниками СНД при розробці нових кримінальних кодексів. Так, нове кримінальне законодавство в Російській Федерації з'явилося в 1996 році, Республіці Казахстан, Киргизькій республіці і Туркменістані з'явилося в 1997 році, в Республіці Таджикистан - в 1998 році, в Азербайджанській республіці, Республіці Білорусь і Грузії - в 1999 році, в Україні - в 2001 році. Республіка Молдова представила в 1998-1999 роках змінений варіант КК 1961 року.

Слід зауважити, що нове кримінальне законодавство держав СНД про відповідальність за насильницькі злочини має багато спільного з кримінальним законодавством України.

Так, проведене дослідження показало, що в кримінальному законодавстві Азербайджанської республіки, Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької республіки, Туркменістану, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан, Російської Федерації міститься уся сукупність злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти життя, передбачених КК України. Виключення складає лише кримінальне законодавство Республіки Молдова, в Особливій частині якого відсутні

склади вбивства, вчиненого при перевищенні меж необхідної оборони, і вбивства, вчиненого при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила злочин.

В кримінальному законодавстві держав СНД перелік злочинів проти життя відкриває вбивство. При аналізі статей КК держав СНД, що встановлюють відповідальність за вбивство, звертає на себе увагу присутність в деяких КК держав СНД в назві цих статей, як і в КК України, терміну «умисне вбивство».

Слід зазначити, що в КК Азербайджанської республіки термін «умисне вбивство» включений і в назву, і в зміст статті, де розкривається поняття вбивства [296]. Проте найбільш вдале рішення у зв'язку з цим знайдене в КК РФ, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Казахстан, КК Киргизької республіки і КК Республіки Таджикистан, де в назві статті вживається термін «вбивство», а в диспозиції статті дається визначення поняття вбивства.

Цікаво, що КК Республіки Казахстан повністю дублює визначення поняття вбивство, дане в КК РФ [300]. КК Киргизької республіки, КК Республіки Таджикистан і КК Республіки Білорусь для характеристики об'єктивної сторони вбивства замість слів «спричинення смерті» використовують словосполучення «позбавлення життя».

Видається, що обидва вираження рівноцінні. У першому випадку вказується на наслідок, в другому - на об'єкт вбивства. Хотілося б зазначити, що у визначенні вбивства, що міститься в ст. 139 КК Республіки Білорусь, як і в ст. 115 КК України, є вказівка на протиправність цього діяння [298]. Для порівняння у формулюванні ч. 1 ст. 105 КК РФ такої вказівки немає.

В ході проведеного дослідження було встановлено, що КК дев'яти з десяти держав СНД, як і КК України, відповідальність за «просте» вбивство і кваліфіковані види вбивства передбачили в одній статті.

По іншому шляху пішов законодавець в КК Грузії, де склад вбивства без кваліфікованих і привілейованих обставин передбачений в ст. 108 КК Грузії, а вбивство при обтяжуючих обставинах – в ст. 109 КК Грузії [299].

Слід зазначити, що колишні «союзні» держави диференційовано підійшли до вирішення питання про кваліфікуючі ознаки вбивства, вказавши від 15 до 29 таких ознак.

Важливою характеристикою злочинів проти життя людини держав СНД є привілейовані склади вбивства. Як показало проведене дослідження, в КК 9 з 10 суверенних республік міститься повний перелік привілейованих видів вбивств, відомих КК України. Лише КК Республіки Молдова, які уже зазначалося, не встановив кримінальну відповідальність за вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, і вбивство при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, що скоїла злочин.

Аналіз складів вбивства, вчиненого при перевищенні меж необхідної оборони, і вбивства, вчиненого при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця, показав, що КК Азербайджанської республіки, КК Киргизької республіки, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану і КК РФ закріпили два ці склади в одній статті, як це зроблено в КК України. КК Республіки Білорусь, КК Грузії, Республіки Казахстан і КК Республіки Узбекистан виділили ці склади в окремі статті.

Встановлюючи кримінальну відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини, кримінальні кодекси Республіки Казахстан, Киргизької республіки і Республіки Таджикистан, передбачили три самостійні обставини, які визнаються привілейованими: 1) вбивство матір'ю новонародженої дитини під час або відразу ж після пологів; 2) вбивство матір'ю новонародженої дитини в умовах психотравмуючої ситуації; 3) вбивство матір'ю новонародженої дитини в стані психічного розладу, що не виключає осудності. А КК Республіки Білорусь обмежився лише двома першими [298]. КК Азербайджанської республіки, Республіки Молдова, Грузії, Туркменістану, Республіки Узбекистан, як і КК України, привілейованими обставинами визнають тільки вбивство матір'ю новонародженої дитини під час або відразу ж після пологів.

Звертає на себе увагу і те, що в КК Республіки Молдова стаття, що передбачає відповідальність за вбивство матір'ю новонародженої дитини, носить назву «дітовбивство». Дітовбивство - поняття ширше, ніж вбивство матір'ю новонародженої дитини, і включає випадки, коли мати після певного періоду після пологів умисно вбиває дитину, наприклад, з метою позбавитися від неї. У проведеному опитуванні 123 практичних працівників правоохоронних органів України лише 44% опитаних висловились за можливість використання такого досвіду і внесення відповідних змін до КК.

В усіх КК союзних держав фігурує склад вбивства в стані афекту (сильного душевного хвилювання). Як і КК України, кримінальні законодавства країн СНД дають вичерпний перелік неправомірних, провокувальних вчинків по відношенню до винного, які можуть викликати стан афекту. Проте кількість цих віктимних проявів, закріплених в КК держав СНД, по-різному.

Так, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану і КК РФ, встановили 6 віктимних проявів з боку потерпілого, що обумовлюють виникнення афекту: 1) насильство; 2) знуцання; 3) тяжка образа; 4) протиправні дії; 5) аморальні дії (бездіяльність); 6) тривала психотравмуюча ситуація, що виникла у зв'язку з систематичною протиправною або аморальною поведінкою потерпілого. П'ять віктимних проявів з боку потерпілого, що обумовлюють виникнення афекту, міститься в КК Азербайджанської Республіки (відсутнє знуцання) [296]. По чотири віктимні прояви з боку потерпілого закріпили у своїх КК Республіка Молдова, Грузія і Киргизська республіка, а КК Республіки Узбекистан, як і КК України обмежилися лише трьома. У проведеному опитуванні 123 практичних працівників правоохоронних органів України 75% опитаних висловились за розширення віктимних проявів з боку потерпілого у КК України.

Характеризуючи кримінальне законодавство держав СНД, слід зазначити, що в групу злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства

проти життя КК Азербайджанської республіки, Республіки Молдова і Грузії включили склади, невідомі діючому КК України. У КК Азербайджанської республіки міститься склад евтаназії, в КК Грузії - вбивства на прохання жертви, а в КК Республіки Молдова - позбавлення життя за бажанням особи (евтаназія).

У проведеному опитуванні 123 практичних працівників правоохоронних органів України 95% (!) опитаних висловились за можливість використання такого досвіду і внесення відповідних змін до КК.

Важливою складовою злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти особи є також група злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти здоров'я людини.

Як показало проведене дослідження, система злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти здоров'я більшості держав СНД в основному співпадає з українською моделлю - як по кількісному, так і по якісному (законодавчому) підходах.

Серед злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, що посягають на безпеку здоров'я людини, найбільш небезпечним є умисне спричинення тяжкої шкоди здоров'ю. Відповідальність за цей злочин ввели у своїх національних КК усі без виключення держави СНД.

Слід зауважити, що в КК Республіки Білорусь, КК Республіки Молдова, КК Республіки Узбекистан, як і в КК України, використовується поняття «Тяжке тілесне ушкодження», від вживання якого КК інших аналізованих держав СНД відмовилися.

Викликає інтерес той факт, що у КК Республіки Молдова в статті про спричинення тяжкої шкоди здоров'ю використовуються одночасно два терміни - «тілесне ушкодження» і «шкода здоров'ю», вважаючи, очевидно, що в змістовному плані вказані поняття зовсім не перекривають одне інше, що видається доволі спірним [301].

В ході проведеного дослідження було встановлено, що законодавці усіх без виключення країн СНД при описі медичних характеристик тяжкої шкоди

здоров'ю закріпили такі відомі КК України ознаки, як: небезпечна для життя шкода здоров'ю, втрата органу або втрата органом його функцій, психічний розлад, невиправне спотворення обличчя, значна стійка втрата загальної працездатності.

У більшості КК держав СНД є присутніми і такі ознаки тяжкої шкоди здоров'ю як: втрата зору, втрата мови, втрата слуху, переривання вагітності (виключення складає КК Республіки Таджикистан) [302].

Що ж до інших ознак тяжкої шкоди здоров'ю, то вони отримали законодавче закріплення лише в деяких КК держав СНД. Так, ознаки тяжкої шкоди здоров'ю - захворювання наркоманією і захворювання токсикоманією - є присутніми в КК Азербайджанської республіки, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, а ознака повна втрата професійної працездатності є присутньою в КК Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану і КК Азербайджанської республіки.

Характерно, що кримінальні законодавства країн СНД при формулюванні норми про відповідальність за спричинення тяжкої шкоди здоров'ю людини використовують різні ознаки.

Так, в КК Азербайджанської республіки, КК Республіки Білорусь, КК Киргизької республіки, КК Республіки Молдова, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Узбекистан, як і в КК України, в числі ознак тяжкої шкоди здоров'ю називається «інший розлад», в КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану - «інша шкода, небезпечна для життя», в КК Грузії - «інше ушкодження здоров'я», а в КК Республіки Білорусь - «розлад, пов'язаний з травмою кістки скелета» .

Важливою характеристикою злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти здоров'я людини держав СНД є склади, що встановлюють відповідальність за спричинення середньої тяжкості і легкої шкоди здоров'ю.

Дослідження показало, що відповідальність за ці діяння передбачили усі без виключення КК аналізованих держав. Проте слід зауважити, що КК

Азербайджанської республіки, КК Республіки Білорусь, КК Грузії, КК Киргизької республіки шкоду здоров'ю середньої тяжкості іменують як «менш тяжку шкоду здоров'ю». В той же час ця термінологічна невідповідність не змінює в цілому єдиної суті вказаного різновиду шкоди здоров'ю людини.

Аналіз норм, що передбачають відповідальність за спричинення середньої тяжкості шкоди здоров'ю людини, показав, що КК країн СНД так само, як КК України, зміст середньої тяжкості шкоди здоров'ю описують за допомогою двох груп ознак : 1) негативних: шкода здоров'ю, не небезпечна для життя і така, що не спричинила наслідків тяжкої шкоди здоров'ю; 2) позитивних: тривалий розлад здоров'я і значна стійка втрата загальної працездатності менш ніж на 1/3.

Більшість КК країн СНД показують солідарність з КК України і при формулюванні складу умисного спричинення легкої шкоди здоров'ю. Як і кримінальне законодавство України, національне законодавство таких держав, як: Азербайджанська республіка, Республіка Білорусь, Киргизька республіка, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Республіка Узбекистан і РФ, використовують дві об'єктивні ознаки - короткочасний розлад здоров'я і незначна стійка втрата загальної працездатності. Виняток із загального правила становлять КК Республіки Казахстан, що має у відповідній статті одну з вищезгаданих ознак (короткочасний розлад здоров'я), і КК Грузії, який дещо модернізував ознаку незначної стійкої втрати загальної працездатності, замінивши його на дві складових (незначна або нестійка втрата загальної працездатності) [299].

Слід зазначити, що кримінальному законодавству держав СНГ відомі і такі насильницькі склади злочинів проти здоров'я, як: спричинення тяжкої шкоди здоров'ю в стані афекту (цей склад є присутнім в КК усіх без виключення країн СНД), спричинення тяжкої або середньої тяжкості шкоди здоров'ю при перевищенні меж необхідної оборони або при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, що скоїла злочин (цей склад

відсутній тільки в КК Республіки Молдова) [301], побої (цей склад відсутній тільки в КК Республіки Білорусь і КК Республіки Узбекистан), катування (цей склад відсутній тільки в КК Республіки Молдова).

До речі, у проведеному опитуванні 123 практичних працівників правоохоронних органів України 100% (!) опитаних висловились за декриміналізацію побоїв у КК України.

Характеризуючи кримінальне законодавство держав СНД про відповідальність за насильницькі злочини проти здоров'я людини, слід зупинитися на такому складі, як погроза вбивством. Як показало проведене дослідження, відповідний аналог є присутнім в усіх національних КК держав СНД. Як і в КК України, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану і КК Азербайджанської республіки, в КК Киргизької республіки кримінально карною є тільки погроза вбивством. КК Республіки Казахстан і КК Грузії, навпаки, розширили види погроз, передбачивши в аналізованій статті відповідальність ще за - погрозу знищенням майна.

Ще одним насильницьким злочином даної групи є примус до вилучення органів або тканин для трансплантації. Відповідальність за дане суспільно небезпечне діяння встановили дев'ять з десяти аналізованих КК країн СНД, виключення складає КК Туркменістану [306].

У КК Азербайджанської республіки і КК Киргизької республіки норми, що встановлюють відповідальність за даний злочин, майже повторюють відповідну норму КК України.

Найцікавіша редакція відповідної статті в КК Грузії, де говориться про примус до вилучення не лише тканин і органів людини, але і про примус до вилучення частин органів. При склад злочину утворює примус, здійснений і «для експериментів або виготовлення лікувальних препаратів» [299].

Слід зазначити, що КК Республіки Казахстан також не обмежує даний склад тільки цілями трансплантації, а говорить про примус до вилучення органів або тканин людини і для іншого використання .

В ході проведеного дослідження було встановлено, що багато національних кримінальних законодавств країн СНД в групу злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти здоров'я людини включили склади, невідомі КК України. До таких відносяться: умисне позбавлення професійної працездатності (ст. 148 КК Республіки Білорусь), спричинення шкоди здоров'ю із смертельним результатом (ст.119 КК Грузії), незаконне штучне запліднення або імплантація ембріона, медична стерилізація (ст. 136 КК Азербайджанської республіки), здійснення штучного запліднення або імплантація ембріона без згоди пацієнтки (ст. 161 КК Республіки Молдова).

Проводячи порівняно-правовий аналіз злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти особи по КК України і держав СНД, слід зупинитися і на групі злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти волі, честі і гідності особи.

Дослідження показало, що кримінальні законодавства більшості держав СНД в групу даних злочинів включили такі традиційні склади, як: викрадення людини, незаконне позбавлення волі, незаконне приміщення в психіатричний стаціонар, виключення складають КК Грузії, де відсутній склад викрадення людини, і КК Республіки Узбекистан, де відсутній склад незаконного приміщення в психіатричний стаціонар.

Серед злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти особистої свободи найбільший інтерес представляє викрадення людини з огляду на те, що останніми роками цей небезпечний злочин отримав значне поширення і виявляє несприятливі тенденції.

Аналіз національного законодавства держав СНД показав, що склад злочину викрадення людини міститься в усіх КК держав СНД, за винятком КК Грузії. В КК Азербайджанської республіки, Республіки Казахстан, Грузії, Киргизької республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Узбекистан і Республіки Молдова, Російської Федерації не міститься законодавче визначення викрадення людини. Не розкривається поняття викрадення людини і в КК Туркменістану, проте в диспозиції ст. 126 КК Туркменістану,

що передбачає відповідальність за викрадення людини, є вказівки на мету цього злочину - «з метою отримання викупу, здійснення або невиконання в інтересах викрадача або іншої особи яких - або дій».

Великий інтерес складає група складів злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти особистої волі, невідомих діючому КК України, але закріплених в кримінальному законодавстві деяких держав СНД. До числа таких відносяться: викрадення жінки з метою вступу у фактичні шлюбні відносини(ст. 127 КК Туркменістану), рабство і умови, схожі з рабством(ст. 167 КК Республіки Молдова), примус (ст. 134 КК Республіки Таджикистан, ст. 185 КК Республіки Білорусь) і примушування(ст. 150 КК Грузії).

Порівняльно-правовий аналіз злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти особи не був би повним без дослідження групи злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти статевої недоторканості і статевої свободи особи. Як показало дослідження, суверенні держави в цю групу злочинів включили такі насильницькі злочини, як згвалтування, насильницькі дії сексуального характеру, примушування до дій сексуального характеру.

В той же час КК Республіки Білорусь і КК Республіки Таджикистан не обмежилися вищеназваним колом насильницьких статевого злочинів і до числа таких віднесли кваліфікований склад розпусних дій (ч. 2, ст. 169 КК Республіки Білорусь; п. а ч. 2, ст. 142 КК Республіки Таджикистан). Кримінальні законодавства інших досліджуваних держав СНД так само, як і вітчизняне кримінальне законодавство, виходять з того, що розпусні дії здійснюються без застосування насильства або погрози застосування насильства, і тому не відносять цей злочин до числа насильницьких.

Звертає на себе увагу і те, що при формулюванні статті, що передбачає відповідальність за насильницькі дії сексуального характеру, КК Туркменістану, Узбекистану використовують терміни не «дії сексуального характеру», а «задоволення статевої пристрасті неприроднім способом»,

«задоволення статевої потреби в протиприродній формі» і «задоволення статевої пристрасті у збоченій формі» [303].

Найбільш поширеним і небезпечним із злочинів проти статевої недоторканості і статевої свободи особи являється зґвалтування. Як показало проведення дослідження, КК держав СНД, так само як і КК України, під зґвалтуванням розуміють статеве знесення із застосуванням фізичного насильства або погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану жертви.

Більшість національних кримінальних законодавств держав СНД склад зґвалтування відносять до злочинів із спеціальним суб'єктом, в якому в якості виконавця злочину може виступати тільки чоловік, а потерпілою може бути тільки особа жіночої статі. В той же час такі держави СНД, як Республіка Молдова, Республіка Узбекистан, як і в Україна, у своїх КК передбачають альтернативність потерпілого при зґвалтуванні (відносять не лише осіб жіночої статі, але і чоловічої).

Серед злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства проти особи виділяється також група злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, що посягають на конституційні права і свободи людини і громадянина.

Проведений порівняно-правовий аналіз цієї групи злочинів показав, що в КК більшості держав СНД вона представлена такими насильницькими злочинами, як: порушення недоторканості житла, перешкоджання здійсненню виборчих прав або роботі виборчих комісій, перешкоджання законної професійної діяльності журналістів, перешкоджання проведенню зборів, мітингу, демонстрації, ходу, пікетування або участі в них. Основою віднесення цих злочинних діянь до числа насильницьких служить наявність в складах цих злочинів насильницького способу їх здійснення незалежно від того, чи являється насильство або погроза його застосування елементом основного або кваліфікованого складу.

Представляє інтерес те, що більшість держав СНД до числа злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства відносять кваліфікований склад порушення недоторканості житла, тоді як основний склад цього злочинного діяння являється ненасильницьким. У КК Республіки Узбекистан законодавець насильство ввів до основного складу, таким чином встановивши відповідальність тільки за насильницьке порушення недоторканості житла. КК Республіки Білорусь, навпаки, не зв'язує склад порушення недоторканості житла з насильницькими діями і тому не відносить цей злочин до числа насильницьких.

КК усіх без виключення держав СНД до дій, що утворюють об'єктивну сторону цього злочинного діяння, відносять дії, що полягають в незаконному проникненні в житло проти волі особи. Більше конкретизована об'єктивна сторона порушення недоторканості житла в КК Грузії і КК Республіки Молдова (як і в КК України). Тут законодавці серед дій, що утворюють об'єктивну сторону порушення недоторканості житла, називають незаконне проведення обшуку або огляду.

У КК Таджикистану об'єктивну сторону порушення недоторканості житла утворюють також дії, пов'язані з позбавленням особи житла, а в КК Республіки Молдова - незаконне перебування в житлі без згоди особи.

В усіх національних законодавствах держав СНД встановлена відповідальність за насильницьке перешкоджання здійсненню виборчих прав або роботі виборчих комісій. При цьому в КК Азербайджанської республіки, КК Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Киргизької республіки, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану, насильство і погроза його застосування є елементом кваліфікованого складу цього злочинного діяння, а в КК Республіки Білорусь, КК Республіки Молдова, КК Республіки Узбекистан, як і в КК України - елементом основного складу.

До числа злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства КК таких держав СНД, як Азербайджанська республіка, Республіка Білорусь, Грузія, Республіка Казахстан, Киргизька республіка і Республіка

Таджикистан, відносять перешкоджання законної професійної діяльності журналістів.

У КК Азербайджанської республіки, КК Республіки Білорусь насильство і погроза його застосування є елементом основного складу цього злочинного діяння. У КК Республіки Таджикистан елементом основного складу є тільки загроза насильством, а насильство виступає кваліфікуючою ознакою перешкоджання законної професійної діяльності журналістів. КК Республіки Казахстан і КК Грузії насильницьким визнають тільки кваліфікований склад даного злочину.

КК РФ і КК Киргизької республіки перешкоджання законної професійної діяльності журналіста також відносять до числа насильницьких складів. Проте на відміну від вищеназваних держав СНД, де в даному складі є пряма вказівка на насильство і загрозу його застосування, в КК РФ і КК Киргизької республіки в аналізованій нормі для вказівки на насильницький характер злочинних дій використовується термін «примус» [304, 297].

Що ж до Республіки Молдови, Туркменістану, Республіки Узбекистан, то їх національні законодавства взагалі не встановлюють кримінальну відповідальність за перешкоджання законної професійної діяльності журналістів.

Звертає на себе увагу і те, що КК Грузії до числа насильницьких відносить злочин, передбачений ст. 155(незаконне перешкоджання здійсненню релігійних обрядів), в той час як КК України до насильницьких відносить злочин, передбачене ч. 2 ст. 180 (примус священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду) .

Слід зауважити, що відповідальність за аналогічні злочинні діяння встановлена в КК інших держав СНД, за винятком КК Республіки Молдова, проте вони не належать злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, зважаючи на відсутність вказівок на насильницький спосіб їх здійснення.

В ході проведеного дослідження було також встановлено, що національне законодавство семи держав СНД (Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької республіки, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан і РФ) так само, як КК України, насильницьким злочином визнають перешкоджання проведенню зборів, мітингу, демонстрації, ходу, пікетування або участі в них. Вказуючи на насильницький характер цього злочину, КК вищеназваних держав в диспозиції статті містять вказівку на насильство і погрозу його застосування.

Слід зазначити, що КК Республіки Молдова на відміну від інших національних кримінальних законодавств держав СНД в аналізованій нормі диференціює насильство на безпечне для життя і здоров'я (п. «с» 4.1 ст. 184 КК Республіки Молдова) і небезпечне для життя і здоров'я (п. «б» ч.2 ст. 184 КК Республіки Молдова), але при цьому не вказує на погрозу застосування насильства [301].

У кримінальному законодавстві Азербайджанської республіки, Туркменістану і Республіки Узбекистан склад перешкоджання проведенню зборів, мітингу, демонстрації, ходу, пікетування або участі в них залишився за межами даної групи злочинів. В той же час, на наш погляд, включення вказаного складу в групу злочинів проти конституційних прав і свобод людини і громадянина в КК вищеназваних держав дозволило б посилити гарантії і розширити кримінально-правову охорону прав і свобод громадян.

При аналізі кримінального законодавства держав СНД було виявлено, що ряд держав СНД в групу злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, що посягають на конституційні права і свободи людини і громадянина, включили склади, невідомі діючому КК України. До таких відносяться: насильницьке порушення недоторканості будівель (приміщень) юридичних осіб (ч.2 ст. 158 КК Азербайджанської республіки); посягання на право вільного вибору місцеперебування, здійснене із застосуванням насильства або із погрозою насильства (ч. 2 ст. 152 КК Грузії); переслідування (ч. 2 ст. 156 КК Грузії); посягання на свободу праці (ст. 168

КК Грузії); посягання на право страйку(ст. 165 КК Грузії); перешкоджання створенню політичного, громадського або релігійного об'єднання або його діяльності(ст. 166 КК Грузії).

Як бачимо, в цілому кримінально-правові засоби протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в державах СНД є доволі схожими, що пояснюється «виходом» вказаних країн з однієї держави – СРСР. Серед досвіду даних держав за результатами проведеного опитування практичних працівників правоохоронних органів України в контексті даного дослідження уваги заслуговують такі позиції закріплення кримінальної відповідальності за евтаназію (за – 92 % респондентів) та декриміналізація побоїв (за – 100 % опитаних). Криміналізація евтаназії вимагає детального доктринального дослідження, в залежності від результатів якого і слід розглядати можливість введення відповідної статті в КК України. Питання щодо побоїв більше детально розглядається у розділі 4 даного дослідження.

Висновки до розділу 1.

Проаналізувавши існуючі в науці кримінального права підходи до визначення поняття «насильство», можна зробити висновок про те, що насильство, як правило, науковцями визначається у двох формах (видах): фізичному насильстві і психічному насильстві. Однак, якщо розглядати співвідношення теоретичного розуміння насильства із його розумінням у законодавстві, слід констатувати, що в науці відсутній єдиний підхід. Підтримується позиція тих авторів, що в законі про кримінальну відповідальність термін «насильство» вживається у розумінні виключно фізичного впливу. Про психічний вплив мова йде лише в тих випадках, коли законодавець прямо вкаже на нього в диспозиції статті Особливої частини КК.

Дослідження співвідношення визначень «боротьба із злочинністю» та «протидія злочинності» вимагає самостійного осмислення і окремого кримінологічного дослідження. Пропонується підтримати використання в

науковому обороті словосполучення “протидія злочинності”, а в контексті даного дослідження – «протидія злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства», правовий зміст якого давно закріпився як у теорії, так і на практиці та широко застосовується у даний час.

Злочин, що вчиняється із застосуванням насильства можна визначити як передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, що скоюється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі.

В залежності від ролі і місця насильства в об'єктивній стороні складу злочину слід виділити такі види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

1) злочини, в яких насильство характеризує діяння (наприклад, ст. 112 КК України) чи наслідок (приміром, всі види умисних вбивств та умисних тілесних ушкоджень);

2) злочини, в яких насильство характеризує спосіб вчинення злочину (для прикладу, ст. 187 КК України - розбій).

В залежності від цього, злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, поділяються на:

1) злочини, в яких насильство виступає конститутивною ознакою основного складу злочину;

2) злочини, в яких насильство виступає кваліфікуючою ознакою.

В залежності в обсягу (розміру, інтенсивності) виділяються наступні види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

1) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я;

2) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя і здоров'я;

3) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, розмір (обсяг, інтенсивність) якого не конкретизоване.

Родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства – сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують умисні діяння (дію або бездіяльність), скоєні суб'єктом злочину, якими всупереч (проти) волі потерпілого спричинюється йому фізична шкода або створюється загроза спричинення такої шкоди.

Проаналізувавши історичний досвід протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, слід констатувати, що у різні історичні періоди кримінально-правова політика реалізовувалась по різному. Однак під насильством завжди розумівся фізичний вплив на тіло іншої людини.

Щодо реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в державах СНД, то, враховуючи спільні «витоки», простежується в цілому подібний підхід до окреслення кола злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

Розділ 2

Теоретичні аспекти кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

2.1. Поняття кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та її місце у структурі політики в сфері протидії злочинності

Загальновідомою, хоча і сумною істиною є той факт, що як політологи, так і юристи часом схильні забувати, що право і політика — як в теоретичному, так і в практичному плані — тісно пов'язані між собою. Ще у 1882 р. англійський юрист Ф. Поллок писав про те, що «право для політичних інститутів означає те ж, що хребет для тіла» [215, с. 204]. Однак лише останнім часом у вітчизняній юридичній науці почали гостро підніматись питання про державну політику, а особливо про політику в сфері протидії злочинності. З моменту прийняття Кримінального кодексу України до проблем політики в сфері протидії злочинності та кримінально-правової політики в широкому розумінні на дисертаційному та монографічному рівні звертались лише П. Л. Фріс [317; 318; 319; 322; 323] та А. А. Митрофанов [172; 173].

Політика в сфері протидії злочинності, а як і всі її складові, являється родовим поняттям до більш загального поняття «державна політика». Тому дослідження поняття «кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» доцільно поєднувати із розумінням «політики» взагалі та «політики в сфері протидії злочинності» зокрема. Крім того, слід визначити місце кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в політиці у сфері боротьби зі злочинністю, у правовій політиці та у державній політиці.

Політика виступає важливою складовою функціонування держави. Тому немає нічого дивного в тому, що в літературі раз у раз зустрічаються терміни, що недвозначно вказують на тісний зв'язок між правом і політикою, між суб'єктами правового і політичного впливу [215, с. 204]. Проблеми різних галузей права все частіше починають розглядатися як з правової, так і з політичної точки зору.

Розгляду сутності і системи державної політики приділяється серйозна увага в сучасній правовій та політологічній літературі. Подібний інтерес пояснюється не лише постійно зростаючим впливом політики на суспільне життя, але і тим, що вона стає усе більш визначальним чинником управління суспільними процесами.

А. А. Митрофанов, детально аналізуючи позиції багатьох вчених стосовно розуміння політики виділяє 4 основні концепції визначення поняття «політика»:

- 1) як відносини між різними класами, групами та державами;
- 2) як ототожнення з подібними явищами (влада, панування);
- 3) як управління (функціональна концепція);
- 4) як вказання на її цілі (телеологічна концепція) [172, с. 8].

Узагальнивши дані концепції, він дає наступне визначення політики: «політика – це організаційна та регулятивно-контрольна сфера суспільства, пов'язана з діяльністю державної влади щодо функціонування та розвитку суспільства в життєво важливих соціальних сферах» [172, с. 10]. Однак, не варто обмежувати політику виключно соціальними сферами, оскільки і правова, і економічна, та й інші сфери, стосовно яких може здійснюватись державна політика, є не менш важливими.

Основним інститутом політичного управління завжди виступала і продовжує залишатися держава, яка є виразником загальних інтересів населення у своїй політиці та у зв'язку з цим виконує інтегруючу роль в суспільстві.

І раніше, і особливо сьогодні, державна політика в порівнянні з політичною діяльністю будь-якого іншого інституту політичної участі (партії, руху, профспілок) незмінно і виразно виражає загальні інтереси населення і громадян в цілому, є концентрованим їх віддзеркаленням. Цим вона об'єктивно сприяє підтримці і відтворенню соціально-політичної цілісності суспільства. Для виконання такого призначення держава створює відповідну систему органів і установ влади, яка здійснює розробку і реалізацію державної політики. Цілком слушною видається позиція авторів підручника «Державна політика і управління» стосовно того, що визначення загального поняття політики повинне відбивати управлінську складову [40, с. 67]. У ньому дається наступне визначення державної політики: *«державна політика є політичний процес управлінського впливу головним чином інститутів виконавчої влади держави на основні сфери суспільства, що опирається на безпосереднє застосування державних владних повноважень як при розробці, так і при здійсненні стратегії і тактики регулятивного і організуючого впливу на усі компоненти і аспекти функціонування і розвитку економіки, соціальної сфери і інших підсистем суспільства за допомогою розміщення ресурсів, розподілу, перерозподілу громадських благ і інших заходів»* [40, с. 67].

В. І. Борисов вказує, що «політика виражає функції держави щодо керівництва зовнішніми та внутрішніми сферами й напрямками суспільного життя» [16, с. 305].

Численні визначення державної політики можна віднайти у працях фахівців з державного управління. Зокрема, О. О. Кучеренко зазначає, що «державна політика у функціональному плані спрямована на забезпечення порядку в суспільстві, узгодження й реалізацію різноманітних соціальних інтересів, досягнення суспільної злагоди та організацію управління розвитком суспільних процесів, визначення оптимальних форм політико-державної діяльності» [58, с. 9].

В. В. Тертичка обґрунтовує державну політику як відносно стабільну, організовану й цілеспрямовану дію/бездію державних інституцій, яка містить конкретні рішення щодо розв'язання проблем або сукупності проблем і є відповіддю на суспільні вимоги [279, с. 12-13].

Варто погодитись з думкою В. О. Купрія про те, що інтенсивний розвиток галузі державного управління призвів до необхідності формування спеціалізованої теорії творення державної політики [149]. На сьогодні вже недостатній аналіз державної політики (зміст, якість, ефективність, результативність). Науковців і практиків все менше цікавить визначення поняття політики – все більша увага приділяється процесу та суб'єктам вироблення державної політики. Наукове обґрунтування політичного процесу в різних сферах дасть змогу посилити регулятивний вплив державної політики на суспільні відносини.

У світлі сказаного доречним буде зупинитися на питанні, що стосується класифікації основних видів державної політики.

Можна визначити декілька критеріїв, на основі яких виділяються різні види державної політики.

За критерієм **спрямованості** політику поділяють на *внутрішню* і *зовнішню*. Обидва напрямки політики діалектично взаємодіють. У більшості випадків внутрішня політика обумовлює зміст, засоби, методи і соціальну спрямованість зовнішньої політики. Але, зрозуміло, і зовнішня політика по відношенню до внутрішньої не є нейтральною. У певних умовах вона активно впливає на внутрішню і може навіть вносити в характер останньої істотні корективи [197, с. 45]. Як слушно зазначає П. Л. Фріс, «політика у сфері боротьби зі злочинністю тісно пов'язана як з внутрішньою, так і з зовнішньою політикою держави» [317, с. 23]. Звичайно, слід також погодитись з його твердженням і про те, що політика в сфері протидії злочинності «перебуває у сегменті внутрішньої політики» [323, с. 11]. Однак, це жодним чином не виключає наявності окремих її проявів у зовнішній політиці держави.

Слід враховувати, що на даному етапі свого розвитку людська цивілізація переживає цілий ряд глобалізаційних процесів, в тому числі і у сфері боротьби зі злочинністю. І. Л. Василенко розглядає цілком слушну проблему: «Чи можна вже сьогодні позначити круг універсальних загальноцивілізаційних цінностей? Напевно, можна. До таких цінностей слід віднести ті, які потрібні суб'єктам усіх цивілізацій для того, щоб жити в єдиній світовій цивілізованій спільноті. Передусім, це вітальні (*життєво необхідні* – І. К.) цінності: *право на життя* і продовження роду, *збереження здоров'я, недоторканість особи* (виділено мною – І. К.). ... Усі перераховані цінності служать основою для реалізації власне цивілізаційних цінностей, що відносяться до особливостей способу життя і мислення кожної цивілізації. Наступний рівень представляють вже національні цінності, пов'язані з характерними рисами кожного з народів, що входять в цю цивілізацію. Визнання універсальних загальноцивілізаційних цінностей в якості провідних і визначальних складає вже сьогодні ту мінімальну платформу, яка потрібна для консенсусу в діалозі культур» [24, с. 36]. Як бачимо, серед універсальних загальнолюдських цінностей на першому місці стоять право на життя та збереження здоров'я людини. Виходячи з цього, в залежності від конкретної діяльності, від спрямування політика в сфері протидії злочинності, а конкретно її підсистема кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, може проявлятися як у внутрішній, так і в зовнішній політиці держави.

Регіональний вимір політичного регулювання в межах тієї або іншої території дає підставу виділяти *центральну (всеукраїнську), регіональну і місцеву (локальну)* політику. В масштабах певного регіону або місцевості завжди можна виділити специфічну економічну або соціальну політику, яку проводять загальнодержавні і регіональні органи на цій території. У цьому випадку йдеться про функціонально-галузеве політичне управління, яке характеризує співвідпорядкованість центральних інститутів і місцевих органів державного управління. Зокрема, Комплексна програма

профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767, передбачала в цілому реалізацію загальнодержавної політики в сфері профілактики правопорушень [114] (в т.ч. і злочинів). У п. 11 цієї ж програми мова йшла про підтримку експериментального проекту у Дніпропетровській області щодо організації комплексу заходів, спрямованих на створення у навчальних закладах Самарського району м. Дніпропетровська культурно-освітніх спортивних гуртків [114]. Очевидно, що дане завдання реалізовувалося на регіональному рівні.

За критерієм **масштабності** та **тривалості цілей** політику можна класифікувати на *стратегічну* і *тактичну (поточну)*. Суттю стратегічної політики є вибір основоположних, визначальних пріоритетів розвитку суспільства, регіону, району, міста і, відповідно, основних методів, засобів, політичних сил, технічних, матеріальних ресурсів для досягнення намічених цілей, а також прогноз результатів (кінцевих, проміжних) їх реалізації. Стратегічна політика по тимчасовому інтервалу поділяється на довгострокову (10-15 років) і середньострокову (3-5 років). Для прикладу, стратегічні цілі та завдання кримінально-правової політики формулює в своєму дослідженні П. Л. Фріс [317, с. 47-65]. Прикладом стратегічної політики також можуть виступати окреслені В. Я. Тацієм основні напрямки державної правової політики: «1) законотворчість; 2) політика у сфері правозастосовної діяльності і нагляду за виконанням законів та інших нормативно-правових актів; 3) політика в сфері правового виховання; 4) політика в сфері кадрового забезпечення» [277, с. 8-9].

Тактична (поточна) політика - це політична діяльність, спрямована на реалізацію намічених стратегічних цілей. Вона припускає велику гнучкість, оперативність в застосуванні методів, засобів, допускає «обхідні маневри» і т.п. Стратегічна і тактична політика, як правило, властива усім сферам та суб'єктам політики. Вищезгадана Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки [114] (і всі інші подібні програми) містила

у собі прояви як стратегічної, так і тактичної політики держави у сфері профілактики правопорушень (включаючи насильницькі злочини).

Згідно із найбільш поширеним з критеріїв класифікації політики окремі її види окреслюються відповідно до **характеру об'єкту** або по-іншому **сфери** управління. Відповідно до цього процес державного впливу на економіку є економічною політикою, на соціальну сферу - соціальною політикою і так далі. Ці види політики знаходяться в стосунках глибокого взаємозв'язку один з одним, і жодна з них без взаємодії з іншими не може здійснити свої цілі.

Варто зазначити, що законотворча діяльність є проявом державної влади. Закони – це не що інше, як спосіб, яким та або інша політична лінія втілюється в життя. Як зазначав Р.Роуз, нормативно-правові акти є важливим засобом втілення в життя рішень в області публічної політики [343, с. 297-314]. Норми права, так як і їх судове застосування та інтерпретація, визначають формальну базу політичної діяльності, одночасно встановлюючи важливий засіб для підзвітності та підконтрольності державних органів і обмежень їх діяльності.

Такий тісний зв'язок права і політики дає можливість виділяти серед багатьох напрямків політичної діяльності держави *правову політику*.

Стосовно розуміння правової політики в науці немає єдиної точки зору.

Деякі вчені (Каленюк О. М., Железняк Н. А., Матузов М. І. та ін.) трактують правову політику в широкому розумінні. З цієї точки зору правова політика – особлива форма вираження державної політики, засіб юридичної легітимності, закріплення та здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів, владних структур [98, с. 64]; специфічна правова категорія, яка являє собою засновані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, з боку органів державної влади, спрямована перш за все на захист прав та свобод людини та громадянина [70, с. 7]; комплекс ідей, засобів, завдань, цілей,

програм, принципів, установок, що реалізуються в сфері правового впливу [167, с. 8]; сукупність ідей, завдань, програм, методів стосовно становлення і розвитку регулювання та охорони суспільних відносин за допомогою права [225]; і т.п.

Також окремі науковці (Рибаков О. Ю., Селіванов В. М.) одночасно виділяють і правову політику у вузькому розумінні – вироблення та реалізація тактики і стратегії у сфері створення й застосування права на загальних принципах гуманізму [242, с. 71]; окремий (в конкретній сфері) напрям державної діяльності, спрямованої на управління процесом правового розвитку країни [253, с. 8].

Н. А. Железняк стверджує, що в принципі будь-яка розумна політика повинна бути правовою, тобто вона покликана відповідати законам, юридичним нормам, перебувати в правовому полі, відповідати міжнародним стандартам, правам людини [69, с. 8]. В такому контексті правовою політикою буде державна політика в будь-якій сфері – економічна, соціальна, екологічна, політика в сфері протидії злочинності тощо – оскільки кожна з них, будучи реалізованою в конкретному нормативно-правовому акті, обов'язково повинна відповідати загальним правовим принципам, Конституції України, повинна не суперечити правам і свободам людини та громадянина. В даній ситуації не варто змішувати правову політику як окремий напрямок діяльності держави з утвердження верховенства права, забезпечення законності та правопорядку, виховання громадян на відповідному рівні правосвідомості і т.п. та правові засоби реалізації державної політики в конкретній сфері.

В. І. Борисов з цього приводу зазначає, що «залежно від засобів досягнення результатів такої боротьби (*мова йде про боротьбу зі злочинністю – І. К.*) державна політика поділяється на соціальний і правовий складники» [16, с. 305]. Дійсно, доволі важко стверджувати, що політика в сфері протидії злочинності здійснюється виключно правовими заходами. Для її ефективної реалізації, як і для реалізації державної політики в будь-якій

іншій сфері, необхідний комплекс економічних, соціальних та інших заходів, в тому числі і правових, які є визначальними. Подібної позиції дотримується і М. І. Матузов. Він вказує, що «саме тому, що види (форми прояву) державної політики, а також шляхи, сфери її реалізації є «різноманітним», якраз і виокремлюються, наприклад, економічна політика держави, культурна ... та ін.» [166, с. 8]. І далі: «правом так чи інакше оформлюються, укріплюються всі види державної політики, але правова політика має свої особливості та свій зміст, вона відображає, визначає правовий розвиток країни» [166, с. 8].

Слід також погодитись і з твердженням А. О. Дегтярьова про те, що: «основний спосіб реалізації тих або інших ідеальних моделей і установок, політичних ідей і доктрин на практиці завжди пов'язаний з конкретними політичними діями цілком реальних суб'єктів» [54, с. 65]. З цієї позиції розуміння під правовою політикою виключно комплексу ідей, принципів, начал і т.п. викликає співзвучність з терміном «правова ідеологія», яка, звичайно, є необхідною складовою правової політики, але зовсім не вичерпує її.

Виходячи з вищенаведеного, правову політику в контексті даного дослідження можна визначити як *сферу державної політики; діяльність держави, спрямовану на вироблення стратегічного курсу розвитку суспільства в правовому полі, визначення основних напрямків розвитку і становлення правової держави, формування правових способів реалізації її завдань і функцій, утвердження в суспільстві верховенства права, законності та правопорядку*, в тому числі і шляхом протидії злочинності.

Як уже зазначалося у пп. 1.1., стосовно політики в сфері протидії злочинності і місця в ній кримінально-правової політики в науці немає єдиного підходу. Терміни «кримінальна політика», «кримінально-правова політика» та «антикриміногенна політика», «політика держави у сфері застосування кримінальних покарань» не в повній мірі відображають діяльність держави, спрямовану на боротьбу зі злочинністю. Звичайно,

можна говорити про застосування цих термінів у широкому чи вузькому розумінні, але це лише заплутує ситуацію і призводить до того, що кожен раз потрібно уточнювати, що саме розуміє автор під використаним терміном. «Державна політика в сфері протидії злочинності», «правова політика в сфері протидії злочинності» не несуть нового змістового навантаження, оскільки згідно вищенаведеної класифікації політика в сфері протидії злочинності є і державною, і правовою. Тому варто погодитись з думкою П. Л. Фріса, який відстоює застосування саме терміну «політика в сфері протидії злочинності», визначаючи її як «вироблену українською державою генеральну лінію, що визначає стратегію, основні концепції, напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розробка й реалізація заходів, спрямованих на запобігання злочинам» [323, с. 12].

Політика у сфері боротьби зі злочинністю не виступає єдиним монолітом. За влучним твердженням В. І. Борисова, вона складається «... зі стратегічних напрямків, характерні риси яких обумовлені предметом, завданнями й методами досягнення суспільно-корисних цілей» [16, с. 305]. П. Л. Фріс називає такі напрями підсистемами і відносить до них кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну (профілактичну) політики [323, с. 11].

Така позиція не є єдиною в юридичній літературі. Окремі автори (напр., О. І. Коробєєв [125, с. 44-47]) вважають, що заходи загальносоціального характеру не повинні входити до даного напрямку державної діяльності, або навпаки, зосереджують свою увагу саме на питаннях запобігання злочинності (І. Е. Звечаровський [86, с. 74]), не виділяючи питання розробки стратегії впливу на злочинність. На що можна відповісти словами П. С. Дагеля: «При такому підході ззовні сфери кримінальної політики (мається на увазі взагалі політика в сфері протидії злочинності – І. К.) залишається головний напрям боротьби зі злочинністю – її

попередження, профілактика» [51, с. 6]. З позицією П. С. Дагеля цілком погоджуються В. І. Борисов, П. Л. Фріс та ін. Зрештою, і О. І. Коробєєв також в окремих працях виділяє названі 4 підсистеми політики в сфері протидії злочинності [126, с. 7].

Окрім звуження системи політики у сфері боротьби зі злочинністю, деякі автори намагаються її розширити, включаючи до її складу деякі інші підсистеми. Мова йде, насамперед, про інструментальні галузі політики в сфері протидії злочинності, які навряд чи претендують на статус підсистеми нарівні з кримінально-правовою, кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою та кримінологічною (профілактичною): криміналістичні заходи (С. В. Бородін [17, с. 4]), судова політика (М. І. Загородников – в окремих працях [72, с. 13], В. М. Кудрявцев), оперативно-розшукові заходи (А. А. Митрофанов [172, с. 24], О. Д. Кос [127, с. 100]).

Стосовно включення до системи політики в сфері протидії злочинності судової політики слід зазначити, що формування і забезпечення судів – органів, що здійснюють правосуддя у різних сферах (а не лише в кримінальній) – відноситься до завдань правової політики взагалі, тому переносити питання судової політики на нижчий, більш конкретний рівень, не представляється необхідним. Інша справа, якщо мова йде про процесуальний статус і процесуальну діяльність суду в процесі розслідування та розгляду кримінальних справ чи про діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо узагальнень судової практики і вироблення на їх основі практичних рекомендацій для однакового застосування кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого закону. Ці аспекти діяльності судів беззаперечно стосуються політики в сфері протидії злочинності, однак за своїм змістом вони входять до інших підсистем: кримінально-процесуальної чи кримінально-правової. Аналогічно, інструментальну функцію стосовно розслідування злочинів виконують криміналістичні засоби та заходи оперативно-розшукової діяльності. Причому перші з них цілком

охоплюються кримінально-процесуальною політикою, а другі в залежності від конкретної діяльності уповноважених органів можуть торкатись окремих проявів кожної з підсистем політики в сфері протидії злочинності. Враховуючи вищенаведене, варто погодитись з позицією П. Л. Фріса, В. І. Борисова та ін. стосовно виділення у системі політики в сфері протидії злочинності 4-ох підсистем: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної).

Кримінально-правова політика на підставі загальної політики в сфері протидії злочинності розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання та напрямки кримінально-правового впливу на злочинність та злочинців. Державний вплив на конкретніші об'єкти і явища з боку суб'єктів та інститутів політики в сфері протидії злочинності у рамках кримінально-правової політики можна диференціювати в залежності від того, про яку саме діяльність йде мова. Ці підвиди не мають параметрів самостійної підсистеми політики в сфері протидії злочинності, але функціонують в ній в якості відносно самостійних різновидів. Наприклад, усередині економічної політики виділяються промислова, науково-технічна, енергетична та інші види державної політики. Усередині соціальної політики співіснує освітня, житлова, житлово-комунальна та ін. Приблизно така ж картина повинна проявлятися в кримінально-правовій політиці.

Ключовим моментом в такій диференціації кримінально-правової політики «по горизонталі» виступає правильний вибір критерію. П. Л. Фріс зазначає, що «напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, визначаються за рівнем значимості суспільних відносин, благ та інтересів. Таким чином, можуть бути виділені: кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки; кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти виборчих, трудових, та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти власності та ін.» [317,

с. 34]. Критерієм при такому поділі виступає родовий об'єкт посягання, а підвиди кримінально-правової політики відповідатимуть структурі Особливої частини Кримінального кодексу України.

Стосовно такої диференціації напрямків кримінально-правової політики варто зауважити наступне. Злочини скоюються конкретними особами для досягнення своїх суб'єктивних цілей, сформованих об'єктивними умовами їх життєдіяльності, які не завжди співпадають з кримінально-правовими нормами. Наприклад, з точки зору кримінального права вбивство може бути простим і кваліфікованим; вчинюваним з корисливих чи хуліганських мотивів; вчинюваним у зв'язку із службовою діяльністю жертви чи у зв'язку з расовою приналежністю і т.п. Вбивства скоюються ситуативно або заздалегідь обмірковано, в стані афекту, з перевищенням меж необхідної оборони, при затриманні злочинця, при спричиненні смерті з необережності тощо. І як влучно помічає Е.Алауханов, «при цьому комплекс причин вбивства з корисливих мотивів буде ближчий до розбою, грабежу і навіть до крадіжки, ніж до вбивства, вчиненого в стані афекту, а необережне вбивство - до порушень різноманітних правил, що спричинили смерть потерпілого, ніж до умисного вбивства» [6]. Крім того слід врахувати, що кримінальне законодавство України перевантажене нормами, які по суті відображають одні і ті ж діяння, за невеличкими відмінностями, як правило, в предметі посягання – в результаті маємо біля 10 різних видів крадіжки. І на боротьбу проти кожного з цих видів крадіжки, якщо використовувати даний критерій диференціації, повинен бути спрямований свій напрямок кримінально-правової політики, що, вочевидь, не представляється логічним і вимагатиме від держави додаткових безпотрібних зусиль і затрат.

Ще одним критерієм внутрішньої диференціації кримінально-правової політики може виступати характер злочинності. Це особливий якісний показник, тісно пов'язаний із структурою злочинності, але який акцентує увагу не стільки на кількісному розподілі діянь по видах, скільки на

основному змісті видів злочинної поведінки, домінування цих видів в структурі злочинності, на розподілі злочинів по групах населення, соціально-економічних сферах і так далі.

За характером злочинності з врахуванням різноманітних критеріїв виділяють економічну злочинність, корупційну злочинність, групову злочинність, організовану злочинність, професійну злочинність, повторну (рецидивну) злочинність, злочинність, пов'язану з алкоголізмом, наркоманією, злочинність, пов'язану з незаконним зберіганням зброї, злочинність неповнолітніх, жіночу злочинність, міську і сільську злочинність, вуличну злочинність тощо. Перелік можна продовжувати до безкінечності, оскільки кримінологічних критеріїв поділу злочинності за характером є безліч. Очевидно, можна вести мову про такі глобальні підвиди як кримінально-правову політику в сфері боротьби з організованою злочинністю чи із злочинністю неповнолітніх. Проте кримінологічні критерії для диференціації кримінально-правової політики виглядають не зовсім придатними і можуть призвести до розпорошення зусиль держави на наддрібні напрямки боротьби зі злочинністю. В цьому контексті слід також враховувати, що за твердженням А. П. Закалюка «на цей час досконале уявлення щодо кримінологічної структури злочинності, її співвідношення з типологією та класифікацією злочинів, а також стосовно методології та методики побудови такої структури, в Україні відсутнє» [75, с. 166].

В якості можливого критерію систематизації кримінально-правової політики можна використати загальноприйнятий поділ галузі права (як і науки, що вивчає цю галузь) на Загальну та Особливу (спеціальну) частину. В цьому контексті можна виділяти загально-кримінальні та спеціальні сфери кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності.

Загально-кримінальні сфери визначають стратегічні і тактичні напрямки розвитку інститутів кримінально-правових інститутів, які мають вплив на будь-який вид злочинності: насильницьку, корисливу і т.п.). Серед

загально-кримінальних сфер кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності можна виділити наступні:

- кримінально-правова політика у сфері визначення підстав, умов та форм кримінальної відповідальності;
- кримінально-правова політика у сфері визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину (в цій сфері можна проводити подальший поділ і виділяти, наприклад, кримінально-правову політику в сфері протидії злочинам, що вчиняються спеціальними суб'єктами (злочинність жінок, злочинність неповнолітніх), кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються з різними формами вини (умисна злочинність, необережна злочинність, злочинність з двома формами вини) і т.п.);
- кримінально-правова політика в сфері реалізації регулятивних та заохочувальних норм (визначення підстав звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; обставин, що виключають злочинність діяння; інститут обмеження дії кримінально-правової норми);
- кримінально-правова-політика в сфері протидії окремим (дуже вдалим видається російський термін – «частними») проявами злочинної діяльності (політика в сфері протидії незакінченій злочинній діяльності, в сфері протидії груповій та організованій злочинності, в сфері протидії множинним злочинними діями);
- кримінально-правова політика в сфері призначення покарання (система покарань, застосування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків)
- кримінально-правова політика в сфері застосування заходів безпеки (наприклад, застосування примусових заходів медичного і виховного характеру).

Спеціальні сфери кримінально-правової політики визначають основні цілі, завдання, способи реалізації протидії окремим групам злочинів. Об'єднуючим критерієм в даному випадку може виступати родовий склад злочину – сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують групу подібних діянь як злочин. На підставі цього можна виділяти наступні сфери кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності:

- *кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;*
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що посягають на основи державного ладу та громадської безпеки;
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що посягають на політичні, трудові та інші права громадян;
- кримінально-правова політика в сфері протидії корисливим посяганням;
- кримінально-правова політика в сфері протидії економічним та господарським злочинам;
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що посягають на навколишнє середовище та здоров'я населення;
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що порушують інформаційну, виробничу та іншу безпеку;
- кримінально-правова політика у сфері протидії злочинам проти діяльності державних органів;
- кримінально-правова політика в сфері протидії службовим злочинам;
- кримінально-правова політика в сфері протидії військовим злочинам;
- кримінально-правова політика в сфері протидії конвенційним злочинам (схема – Додаток Ж).

Стосовно наведеної систематизації слід висловити декілька зауважень. В першу чергу, вона не є абсолютном і вимагає детальної розробки в межах

кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності, вона відображає лише авторське бачення ролі та місця кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, в кримінально-правовій політиці. З приводу цілком логічного запитання «а до якої сфери слід віднести протидію багатооб'єктним злочинам, наприклад розбою?» слід ще раз наголосити, що жодна сфера політичної діяльності не може існувати автономно, вона тісно взаємодіє з іншими сферами – це запорука її ефективності. В такому контексті, приміром, на розбійний напад, вчинений декількома особами, одна з яких має незняту і непогашену судимість, друга являється неповнолітньою, а третя не досягла віку кримінальної відповідальності буде спрямований профілактичний «удар» декількох сфер кримінально-правової політики: кримінально-правова політика в сфері протидії організованим та груповим злочинності, кримінально-правова політика в сфері протидії множинним злочинним діянням, кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються неповнолітніми, кримінально-правова політика в сфері застосування заходів безпеки, кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та кримінально-правова політика в сфері протидії корисливим посяганням. Такий багатоплановий, комплексний підхід повністю відповідає первинним завданням політики в сфері протидії злочинності, коло яких окреслює П. Л. Фріс – зменшення її показників, зниження інтенсивності впливу різних факторів на злочинність, забезпечення соціальної справедливості в охороні прав людини та мінімізація наслідків злочинності [323, с. 14-15]. Розподіл сфер кримінально-правової політики за їх різноманітним якісним змістом дає можливість глибоко проникнути в суть криміногенної обстановки в країні, регіоні, місті і виробити ефективні заходи боротьби зі злочинністю.

Таким чином, **кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства** – це *спеціальна сфера кримінально-правової політики, спрямована на вироблення стратегії і*

тактики, формулювання основних завдань, напрямків і цілей кримінально-правового впливу на злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, та розробку правових засобів їх досягнення.

2.2. Принципи, джерела, методи та завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

Загальноприйнятим в юридичній науці є підхід до виділення в будь-якій сфері загальних, спеціальних та галузевих принципів. Враховуючи це, а також дотримуючись вищенаведеного ланцюжка «політика» - «правова політика» - «політика в сфері протидії злочинності» - «кримінально-правова політика» слід навести розгорнуту класифікацію принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

У реалізації науково обґрунтованої державної політики важливе місце займають політико-управлінські принципи. Якщо визначення цілей і завдань (про них мова буде йти далі) має відношення до стадії вироблення і прийняття управлінських рішень, то принципи, методи, технології пов'язані з практичною фазою всього управлінського циклу, у рамках якого здійснюються поставлені цілі і відбувається організуючий і регулятивний вплив на економічну, соціальну, правову сферу та інші об'єкти державної політики. Під *принципами* доцільно розуміти вихідні, керівні ідеї, положення, що стосуються виникнення, розвитку, функціонування суспільних явищ [225]. Як уже зазначалося, принципи державної політики поділяються на загальні (універсальні), галузеві та спеціальні. Перші застосовуються в усіх видах політики держави і мають загальнозначущий і універсальний характер. У науковій літературі до них відносять принципи об'єктивності, конкретності, основної ланки, оптимальності, зворотного зв'язку, відповідності юридичним нормам та ін. [40, с. 71]

Нарешті, можна привести ще одну точку зору, згідно якої виділяється вісім головних принципів державного управління і політики, дотримання яких відповідає загальнолюдським цінностям. Це принципи *конституційності уряду* (constitutional); *народовладдя* (popular); *підзвітності* (accountability); *ефективності* (effectiveness); *відкритості* (openness); *адекватної реакції на зовнішнє середовище або сприйнятливості* (responsiveness); *відповідності процесуальним нормам* (due process); *розподілу влади* (separation of powers) [175, с. 8-9]. Дотримання названих принципів у ході реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, дозволяє вирішувати важливі теоретичні і практичні питання, що стосуються змістового навантаження, процесу і способів прийняття рішень в даній сфері.

Варто погодитись із позицією М. М. Почтового, який до принципів правової політики (в аспекті даного дослідження – галузевих принципів) відносить:

- 1) принцип пріоритету прав і свобод людини;
- 2) принцип законності;
- 3) принцип соціальної необхідності та наукової обґрунтованості;
- 4) принцип забезпечення пропорційного співвідношення інтересів особи, суспільства та держави;
- 5) гуманістична спрямованість та демократичний характер інструментарію [225].

На основі аналізу досліджень С.С.Босхолова [20, с. 34-35] та П.Л.Фріса [317, с. 64-65] можна виділити принципи політики у сфері боротьби зі злочинністю:

- законність (в більш вузькому розумінні);
- рівність громадян перед законом;
- демократизму;
- справедливості;
- гуманізму

- невідворотності відповідальності;
- науковість (знову ж таки, в більш вузькому розумінні з врахуванням специфіки боротьби зі злочинністю).

П.Л.Фріс дещо продовжує ряд принципів політики в сфері протидії злочинності, додаючи до них принцип поваги до гідності людини, принцип зворотної дії в час закону, який пом'якшує кримінальну відповідальність, принцип заборони подвійної кримінальної відповідальності [317, с. 65]. В аспекті даного дослідження варто дані принципи вважати спеціальними, і відносити їх до принципів не політики в сфері протидії злочинності, а до принципів її підсистеми – кримінально-правової політики.

Очевидно, що всі принципи, характерні для державної політики, правової політики, політики в сфері протидії злочинності, кримінально-правової політики поширюються і на кримінально-правову політику в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

У КК України міститься достатньо приписів, які стимулюють, по-перше, законослухняних громадян на припинення злочинів, в тому числі й тих, що вчиняються із застосуванням насильства (приміром, право на необхідну оборону), по-друге, осіб, які вже вчинили злочинні дії, - на попередження або усунення їх суспільно-небезпечних наслідків (добровільна відмова, діяльне каяття), по-третє, засуджених осіб - на виправлення (умовно-дострокове звільнення від покарання, зняття судимості та інші).

Саме тому серед галузевих принципів кримінально-правової політики варто виділити *принцип стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків* і виправлення засуджених, який, як цілком слушно відмічає Ю.В.Недотко, начебто відомий кримінальному праву, але не отримав належного закріплення [191, с.33-35].

Не виділено в КК у самостійний принцип і принцип невідворотності відповідальності.

У доктрині відсутність в чинному кримінальному законодавстві принципу невідворотності відповідальності піддається критиці як,

принаймні, нелогічним [див. наприклад 162, с.84]. Існує прямо протилежна точка зору, згідно з якою «марним видається прагнення авторів КК до втілення ідеї невідворотності покарання» [335, с.52]. Іншими словами, принцип невідворотності відповідальності, хоча прямо не закріплений в КК, але тим не менше йому притаманний, що в свою чергу критикується. Нарешті, третя позиція зводиться до простої констатації існування принципу невідворотності відповідальності в кримінальному праві. Та обставина, що він не сформульований в КК, згадується, але не коментується [189, с.132].

Автори, які чітко позначили своє ставлення до принципу невідворотності відповідальності в сучасному кримінальному праві, пов'язують його долю з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності. Ті, хто наполягає на доцільності прямого закріплення даного принципу в тексті КК, прагнуть довести, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності не тільки не суперечить, але навіть певною мірою відповідає концепції невідворотності відповідальності. Ті ж, хто негативно ставиться до цієї концепції в нових умовах, вважають, що коло підстав звільнення від кримінальної відповідальності невиправдано звужений, а тому неможливо говорити про реальну відмову від принципу невідворотності відповідальності.

Головко Л.В. вважає, що законодавець поступив більш ніж логічно, не вказавши невідворотність відповідальності серед принципів кримінального закону. Саме нове трактування звільнення від кримінальної відповідальності не дозволяє, на його думку, виділити справжній принцип [39, с.74]. В даному випадку сучасне кримінальне право зближується з західним правом, не бачачи в кримінальній відповідальності чогось невідворотного і будучи схильним до більш гнучких форм реакції держави на злочин.

Саме тому слід погодитись із позицією Ю.В.Недотко, що принцип невідворотності відповідальності є скоріше принципом кримінально-правової політики [191, с.33-34], оскільки пов'язаний в першу чергу з розкриттям злочинів, тобто з діяльністю правоохоронних органів, і в меншій мірі

залежить від кримінального законодавства. Враховуючи це, а також той факт, що не завжди особа, яка вчинила злочин, в кінцевому притягується до кримінальної відповідальності, слід говорити скоріше про принцип *невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину*.

Серед спеціальних принципів, притаманних для кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, слід виділити лише один: *принцип пріоритету захисту життя, здоров'я, тілесної недоторканості, свободи у всіх її проявах, честі та гідності людини*.

На жаль сучасний стан справ стосовно реалізації даного принципу є незадовільним. Як влучно зазначає В.Б.Авер'янов, сучасне вітчизняне право ще докорінно відрізняється від права європейських країн за «духом», ідеологією. У країнах Європи воно орієнтоване на забезпечення прав та інтересів людини, їх ефективний захист, а у нас — на задоволення потреб держави, державного управління (фактично державного апарату). На противагу цьому він пропонує основою адміністративно-правової доктрини адміністративного права зробити «людиноцентриську» ідеологію, згідно з якою держава має дбати про інтереси громади, тобто діяти на «благо людини», за допомогою всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод й інтересів у сфері діяльності публічної адміністрації — органів виконавчої влади та місцевого самоврядування [4, с. 57]. Незважаючи на те, що мова йде про адміністративне право, ця позиція цілком відповідає і кримінально-правовій політиці нашої держави. В зв'язку з цим, будь-яка реалізація на законодавчому рівні кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, повинна бути «пронизана» даним принципом, як щодо формулювання диспозицій, так і щодо формулювання санкцій кримінально-правових норм.

До джерел кримінально-правової політики і, відповідно будь-якої з її сфер, належать: Конституція України, закони України; укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; рішення Конституційного

Суду України; рекомендаційні роз'яснення Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ; міжнародні договори, ратифіковані Україною. Цього переліку притримуються фактично всі вчені, які досліджували окремі аспекти політики в сфері протидії злочинності (П. Л. Фріс, А. А. Митрофанов, В. В. Кондратішина та ін.). Варто лише відмітити, що з усього переліку нормативно-правових актів окремо слід виділити цільові програми, спрямовані на профілактику злочинності, які можуть прийматися різними суб'єктами кримінально-правової політики.

Особливу увагу слід звернути на правороз'яснювальні акти судових органів. На даний час залишається незрозумілим статус постанов Пленуму Верховного Суду України. Це питання вимагає окремого дослідження, але в контексті кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, слід відмітити, що вказані постанови однозначно були і залишаються джерелами кримінально-правової політики.

Колишні постанови Пленуму ВСУ з питань застосування законодавства, прийняті до вступу в дію вищезгаданого закону – це не нормативно-правові акти, а різновид офіційних роз'яснень чинного законодавства, які не мають формально обов'язкової сили. До речі до сьогодні Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ не визначився з їх статусом. Разом з тим, вони слугували фактичним орієнтиром як для судів, так і для інших суб'єктів та учасників кримінально-правової політики. У них містяться правоположення – концентровані вирази юридичної практики, фактичне застосування яких забезпечується повноваженнями вищої судової інстанції скасовувати рішення судів, які свідчать про неоднакове застосування судами кримінального законодавства.

Для того, щоб в діяльності правоохоронних органів не допускати юридичних помилок, порушень законності, щоб долі людей при виникненні

кримінально-правових відносин з державою не ставилися в залежність від суто особистого трактування норм закону доволі важливим забезпечити однакове розуміння кримінального законодавства. Такому однаковому розумінню, тлумаченню і застосуванню на практиці норм про відповідальність за скоювання насильницьких злочинів сприяє реалізація кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, на правороз'яснювальному рівні, яка здійснюється, в першу чергу, шляхом видання відповідних постанов Пленумом вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Виходячи із завдань дослідження слід звернути увагу на те, що на сучасному етапі спостерігається певна непослідовність і невідповідність теоретичним положенням кваліфікації злочинів окремих положень нині діючих постанов Пленуму Верховного Суду України. Показовою в цьому аспекті є позиція, наприклад, Р.Л.Максимович: «Не можна погодитися із роз'ясненням найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, яке міститься у ч. 2 п. 12 постанови (*йде мова про постанову «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. № 5 – I. К.*). Там зазначено, що у разі, коли згвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом було поєднано з умисним убивством потерпілої особи, яке мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після них, такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК, як такі, що спричинили особливо тяжкі наслідки. Слід зауважити, що тут фактично продубльовано ч. 1 п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2. У цьому випадку порушено принцип недопустимості подвійного інкримінування, суть якого полягає в

тому, що не можна кваліфікувати те чи інше діяння за певною нормою, якщо воно вже охоплено іншою з числа поставлених у вину цій же особі.

Заподіяння смерті потерпілій особі фактично враховується двічі. Перший раз це визнається особливо тяжким наслідком аналізованих статевих злочинів, і відповідно оцінюється за ч. 4 ст. 152 КК або ч. 3 ст. 153 КК, а другий раз – як кваліфікований склад умисного вбивства. Вважаємо, що у разі коли згвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом було поєднано з умисним вбивством потерпілої особи, яке мало місце у процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після них, такі дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених п. 10 ч. 2 ст. 115 та ч. 1 ст. 152 чи 153 КК» [160].

Виходячи з цього, на жаль, слід констатувати, що на сучасному етапі це джерело кримінально-правової політики вимагає суттєвого доопрацювання в плані визначення ролі правороз'яснювальних актів судових органів для реалізації політики в сфері протидії злочинності, а також вироблення чітких вимог до таких постанов, що, звичайно, вимагає окремого дослідження.

Тому, навіть незважаючи на те, що їх положення носять роз'яснювальний, а відповідно, рекомендаційний характер, слід якнайскоріше визначитись із статусом постанов Пленуму Верховного Суду України – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ повинен або визнати їх, або приймати нові постанови з відповідних питань, про що неодноразово вже згадувалося в літературі.

П.Л.Фріс в залежності від сфери застосування виділяє наступні завдання кримінально-правової політики: «- у сфері визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання; - у сфері визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (питання криміналізації та декриміналізації); - у сфері визначення оптимальних заходів впливу на винного (пеналізація і депеналізація); - у сфері запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція)» [317, с.50].

З врахуванням цього слід визначити основні спеціальні завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

- у сфері визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання – визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства;

- у сфері визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (питання криміналізації та декриміналізації) – приведення норм, що визначають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені із застосуванням насильства, до «єдиного знаменника»; на реалізацію Концепції реформування кримінальної юстиції серед кримінально караних діянь, що вчиняються із застосуванням насильства виділити злочини та кримінальні проступки;

- у сфері визначення оптимальних заходів впливу на винного (пеналізація і депеналізація) – аналізувати дієвість санкцій за злочини, що вчиняються із застосуванням насильства і приводити їх у відповідність до вимог часу (прикладом виконання даного завдання можна назвати зміни до КК України, внесені Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 1 червня 2010 року) [76].

- у сфері запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція) – розробити комплекс дієвих заходів щодо запобігання злочинам, які вчиняються із застосуванням насильства.

Перелік завдань, звичайно, не є вичерпним, в даному дослідженні наводяться тільки найбільш важливі, термінові завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Провідну роль в здійсненні ефективної кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

відіграють такі значущі компоненти її змісту, як методи управління. Під *методом управління і політики* зазвичай розуміють способи організуючого та регулюючого впливу суб'єктів та учасників політики на керовані об'єкти, визначення умов їх оптимального функціонування і розвитку, приведення у відповідність до властивих їм закономірностей [40, с. 73]. Методи також підрозділяються на загальні (універсальні) і галузеві (специфічні) відповідно до сфер їх застосування. До перших відносяться такі універсальні способи управлінської дії, як організаційно-адміністративні (директивні) і економічні методи, а також соціально-психологічні методи стимулювання. Директивні методи передбачають використання державно-правового примусу, а економічні - матеріальне стимулювання.

Серед галузевих методів політики в сфері протидії злочинності та її підсистем істотну роль відіграє *програмно-цільовий метод*, що дозволяє об'єднати в єдиний комплекс засоби і ресурси фінансового, матеріального, організаційного, правового та іншого характеру для «точкового» вирішення актуальних завдань боротьби зі злочинністю. Про специфіку і структуру такого роду програм як про директивні документи, що містять цілісну сукупність взаємозв'язаних економічних, технологічних, організаційних і інших заходів досягнення поставлених цілей, досить багато сказано в сучасній літературі [напр., 284, с. 258-259 та ін.]. Цікаво відмітити, що перший досвід сучасного використання програмно-цільового методу в нашій країні мав місце в 80-і роки, коли були прийняті до виконання знаменита «Енергетична програма СРСР», а також «Продовольча програма СРСР на період 1982-1990 років», «Програма розвитку виробництва товарів широкого споживання і послуг» та ін.

В сучасній Україні цей метод в контексті боротьби зі злочинністю також знаходить дуже широке застосування. За період незалежності було прийнято цілий ряд нормативних актів програмного характеру з приводу боротьби зі злочинністю:

- Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затверджено Указом ПУ від 17 вересня 1996 року № 837/96 [115];

- Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затверджено Указом ПУ від 25 грудня 2000 року № 1376/2000 [113].

- Концепція Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки [121];

- Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, затверджена постановою КМУ від 20 грудня 2006 року № 1767 [114].

Серед недавніх документів, які ще реалізуються, варто виділити:

- Концепція соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, схвалена розпорядженням КМУ від 30 жовтня 2008 року № 1385-р. [123];

- Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом ПУ від 8 квітня 2008 року № 311/2000 [122].

Крім того, не варто забувати і про Закон України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року, який визначає засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм [78].

Однак, слід зазначити, що дуже багато заходів, передбачених програмними документами, не реалізуються на практиці. Так, у Рішенні РНБОУ від 11 вересня 2009 року, введеного в дію Указом Президента України від 27.10.2009 № 870/2009 «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» [227], констатується, що більшість рішень передбачених Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007-2009 роки [114] не реалізовано. Також Кабінету Міністрів України запропоновано до **1 грудня 2009 року** схвалити концепцію державної програми профілактики правопорушень на 2010-2015 рр., до **1 лютого 2010 року** розробити та подати до Верховної Ради України проект загальнодержавної програми запобігання злочинам, Національній академії наук України, академії правових наук спільно з МВС України до **1 березня**

2010 року забезпечити проведення кримінологічного-соціологічного дослідження з метою виявлення причин латентизації злочинних проявів, за результатами якого до **1 квітня 2010 року** подати до КМУ проект концепції державної програми запобігання віктимізації населення [227]. На жаль, можемо констатувати, що політика в сфері боротьби зі злочинністю активно реалізується тільки на папері.

Способи реалізації кримінально-правової політики детально проаналізовані П.Л.Фрісом [317; 318; 322 та ін.]. Варто підтримати його позицію щодо того, що кримінально-правова політика реалізується в першу чергу шляхом криміналізації, декриміналізації, пеналізації, депеналізації. Крім того, з врахуванням наведеної вище системи принципів кримінально-правової політики, слід назвати ще й такий аналізований вказаним автором спосіб реалізації кримінально-правової політики як заохочення правомірної поведінки та стимулювання попередження злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства

2.3. Система кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

Кримінально-правова політика, як уже зазначалося є багаторівневим та багатоаспектним явищем.

Г.М.Міньковський вважав, що політика протидії злочинності існує на трьох рівнях: концептуальному, законодавчому і правозастосовчому [171, с. 17-19]. П.Л.Фріс продовжує запропонований Г.М.Міньковським ряд, і виділяє наступні рівні кримінально-правової політики: доктринальний, програмний, законодавчий, правозастосувальний, правовиконавчий та науковий [318, с. 35]. Л.І.Беляєва виділяє п'ять рівнів кримінально-правової політики: концептуальний, законодавчий, нормативний, управлінський, правозастосовчий. Про різні рівні кримінально-правової політики говорять також С.С.Босхолов, А.А.Митрофанов та ін.

Академічний тлумачний словник української мови визначає термін “рівень” як “ступінь якості, величина і т.п., досягнуті у чому-небудь” [26, с.548]. Інші тлумачні словники української мови, окрім названого значення, визначають рівнем “шар ієрархічної структури” [262; 96]. Виходячи з цього, слід зауважити, що вживаючи термін “рівень кримінально-правової політики”, ми неодмінно зіткнемося з проблемами: 1) ступеня якості кожного з вказаних рівнів по відношенню до інших; 2) визначення місця кожного рівня у ієрархічній структурі всіх рівнів вказаної підсистеми політики в сфері протидії злочинності. Звичайно, у цьому випадку не зовсім коректно говорити про кращу якість або більш вагомий досягнення кримінально-правової політики, приміром, на законодавчому рівні, по відношенню до доктринального чи правозастосовчого рівнів, і навпаки. Тому термінологічно термін “рівень” більш підходить до територіального критерію поширення кримінально-правової політики, як-от: кримінально-правова політика на всеукраїнському, регіональному чи локальному рівнях.

А для названих явищ більш влучним видається застосування терміну “платформа кримінально-правової політики”. Вищезгадані словники під терміном “платформа” розуміють “Програма дій, система поглядів, ідейні, політичні, мистецькі та ін. вимоги якої-небудь партії, групи тощо ” [26; 262].

В політології під платформою розуміють загальну політичну позицію, яка опирається на якусь концептуальну основу загального характеру [261].

У політології соціально-політичні вчення, на яких базується платформа, зазвичай носять цілісний, універсальний характер і містять в собі безліч різномірних внутрішніх моментів. На підставі платформ розвиваються великі політичні напрямки, що породжують безліч партій, в програмах яких платформи конкретизуються відповідно до поставленої метою. Платформа класичного типу містить: 1) світоглядну основу; 2) основний закон, який інтерпретує суспільство в цілому і включає в себе відповідний пізнавальний (когнітивний) інструментарій; 3) критичний аналіз наявного стану суспільства, що здійснюється, виходячи з світогляду і розуміння суспільства;

4) визначення політичної реакції на існуючий стан і способів реалізації даної політичної позиції [261].

У контексті запропонованого терміну “платформа кримінально-правової політики”, в системі кримінально-правової політики слід виділити декілька дотичних явищ і відношень, яких об'єднують однакові суб'єкти та/або подібні форми (джерела) кримінально-правової політики, і які в своїй сукупності будуть складати відповідні платформи.

За ознаками подібних суб'єктів та форм слід виділяти наступні платформи кримінально-правової політики:

- доктринальна платформа (яка об'єднує виділені П.Л.Фрісом науковий та доктринальний рівні. Суб'єктами в межах у цієї платформи виступають різноманітні інституції та особи, які володіють спеціальними знаннями і навиками у розробці та формуванні теоретичних положень, аналізують проблеми кримінально-правової політики з точки зору науки; формами — монографії, статті, тези, доповіді тощо);

- законодавча платформа (об'єднує вищезгадані законодавчий та програмний рівні. Суб'єктами у цій платформі виступають певні інституції, наділені конкретними владними чи розпорядчими повноваженнями щодо реалізації тактичних і стратегічних завдань кримінально-правової політики (наприклад, Верховна Рада України при прийнятті змін до Кримінального кодексу України, Конституційний Суд України — в частині прийняття відповідних рішень, що стають частиною закону про кримінальну відповідальність); формами — концепції, програми, закони і т.п.);

- правозастосовча платформа (суб'єктами являться правоохоронні органи; формами - акти застосування закону про кримінальну відповідальність, приміром, вироки);

- правороз'яснювальна платформа (до суб'єктів входять Конституційний Суд України в частині тлумачення закону про кримінальну відповідальність, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ; формами виступають рішення, постанови тощо). Слід

також враховувати, що існуючі на сьогодні класифікації рівнів кримінально-правової політики чи політики в сфері протидії злочинності не виділяють правороз'яснювального рівня. Виникає проблема віднесення правотлумачувальних актів Конституційного Суду України, а також правороз'яснювальної діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, передбаченої п.6 ч.2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [84], до певного рівня політики. Саме тому пропонується окремо виділити правороз'яснювальну платформу кримінально-правової політики.

Стосовно виділеного П.Л.Фрісом правовиконавчого рівня кримінально-правової політики, то слід зауважити, що на цьому рівні відсутні суб'єкти; наявні тільки учасники політики - особи, які виступають у якості кінцевого адресата кримінально-правової політики. У зв'язку з цим виділення правовиконавчої платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності не видається доцільним.

Визначальною серед названих платформ кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, виступає, безумовно, законодавча платформа, на базі якої взаємодіють та взаєморозвиваються інші платформи. Однак говорити про якусь підлеглість вказаних платформ одна одній, наявність ієрархії видається не зовсім коректним.

Висновки до розділу 2

В якості можливого критерію систематизації кримінально-правової політики можна використати загальноприйнятий поділ галузі права (як і науки, що вивчає цю галузь) на Загальну та Особливу (спеціальну) частину. В цьому контексті можна виділяти загально-кримінальні та спеціальні сфери кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності.

Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства – це спеціальна сфера кримінально-правової політики, спрямована на вироблення стратегії і

тактики, формулювання основних завдань, напрямків і цілей протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та розробку правових засобів їх досягнення.

Провідну роль в здійсненні ефективної кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства відіграють такі значущі компоненти її змісту, як методи управління.

Серед галузевих методів політики в сфері протидії злочинності та її підсистем істотну роль відіграє *програмно-цільовий метод*, що дозволяє об'єднати в єдиний комплекс засоби і ресурси фінансового, матеріального, організаційного, правового та іншого характеру для «точкового» вирішення актуальних завдань боротьби зі злочинністю.

Враховуючи те, що у КК міститься значна кількість норм (в першу чергу, право на необхідну оборону), які заохочують і стимулюють діяльність громадян з приводу протидії злочинам, серед галузевих принципів кримінально-правової політики пропонується виділити принцип стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків, принцип невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину; серед спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, – принципу пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини як найвищої соціальної цінності в державі.

Систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, становлять платформи, суб'єкти та форми вказаної політики.

Слід виділяти наступні платформи політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства:

- доктринальна;
- законодавча;
- правозастосовча;
- правороз'яснювальна.

У межах кожної із названих платформ існує свій перелік суб'єктів та форм кримінально-правової політики в сфері протидія злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Вказані платформи не знаходяться у відношенні підпорядкування чи ієрархії, хоча визначальною для всіх інших платформ виступає законодавча платформа.

Розділ 3

Взаємозв'язок кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, з іншими підсистемами політики в сфері протидії злочинності

В сучасній українській кримінально-правовій науці вже існує ряд досліджень, які стосуються політики в сфері протидії злочинності взагалі та кримінально-правової політики в цілому (вищезгадані праці П. Л. Фріса, А. А. Митрофанова та ін.). Окремі аспекти кримінально-виконавчої політики досліджувала В. В. Кондратішина. Дослідження проблем кримінально-процесуальної політики, як і прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу, знову суттєво відстають. З цього приводу слушною виглядає думка О. З. Челохсаєва: «Про кримінально-процесуальну політику говориться в основному як про складову частину кримінальної політики в широкому розумінні, маючи на увазі реалізацію норм кримінального права. Кримінально-процесуальна політика як самостійний різновид правової політики держави недостатньо глибоко досліджена ученими-процесуалістами» [329, с. 3]. З цього приводу в Концепції реформування кримінальної юстиції говориться: «Застарілим за своєю суттю залишається кримінальний процес. Намагання ухвалити новий Кримінально-процесуальний кодекс України без визначення його концептуальних засад, без створення нових стандартів діяльності органів системи кримінальної юстиції лише консервували чинну модель» [122]. Тільки останнім часом в Україні на дисертаційному рівні розробкою проблем кримінально-процесуальної політики активно займається О. Б. Загурський.

Стосовно структури наук кримінально-правового циклу М.О.Стручков цілком слушно писав, що «...поряд з однією провідною, базовою галуззю права можуть існувати більш пізні за часом виникнення, але від того не менш самостійні галузі права, пов'язані з нею. Провідні і пов'язані з ними галузі

права утворюють певні комплекси, що входять в систему права. У системі права є, зокрема, кримінально-правовий комплекс, що утворюється кримінальним, кримінально-процесуальним і кримінально-виконавчим правом [269, с. 66]. На думку цього автора, система права складається не з рівнозначних, абсолютно незалежних один від одного галузей права, а з комплексів, кожен з яких утворюється декількома галузями права і безпосередньо входить в систему права як складну з точки зору ієрархії і взаємозв'язків галузей права соціальну систему.

У юридичній літературі висловлюються різноманітні погляди відносно взаємозв'язку кримінального права з кримінально-виконавчим і кримінально-процесуальним правом, що зумовлює відповідні взаємозв'язки підсистем політик в сфері протидії злочинності. Зокрема, деякі дослідники такі зв'язки відносять до числа «вертикальних» або «горизонтальних». М.І.Пікуров убачає ці зв'язки не в підпорядкованості однієї галузі кримінально-правового циклу іншій, а в залежностях генетичного порядку. Він вважає, що норми кримінально- виконавчого права не можуть «винаходити» власні види покарання, аналогічно як і кримінально-процесуальне право не формулює склади злочинів, а опирається на ті види, які містяться в статтях КК. На його думку, в цьому відношенні зв'язок носить вертикальний характер. Що ж до інших норм цих же галузей, то між ними виникають горизонтальні зв'язки [208, с. 22]. Наприклад, більшість бланкетних диспозицій статей розділу XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» конкретизують ознаки складу злочину за допомогою відсилання до норм кримінального процесу.

Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна підсистеми політики в сфері протидії злочинності, мають окреслені власним законодавством кола завдань.

Зокрема, виходячи із змісту ч.1 ст. 1 КК України Кримінальний кодекс має «своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань,

забезпечення миру і безпеки людства...». Коротше кажучи, сферою регулювання кримінально-правової політики є не уся сфера боротьби із злочинністю, що включає у тому числі політичні, економічні, морально-етичні відносини, а лише ті відносини, які пов'язані із вчиненням злочину і визначенням кримінальної відповідальності за нього, а також застосуванням кримінально-правових заходів безпеки.

Також ж у ч.1 ст.1 КК України визначається завдання «... запобігання злочинам», яке відноситься вже до сфери регулювання кримінологічної (профілактичної) політики.

Дещо інші завдання виступають змістом кримінального судочинства, а відтак і сферою регулювання кримінально-процесуальної політики. Так, згідно ст. 2 чинного КПК України, такими завданнями є «охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь, а також швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний» [138].

Стаття 2 нового Кримінального процесуального кодексу визначає завдання кримінального провадження: «... захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [135].

Сферу регулювання кримінально-виконавчої політики визначають завдання кримінально-виконавчого законодавства, визначені в ч.2 ст.1 КВК України, згідно з якою до таких завдань слід віднести: «визначення

принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентація порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомоги особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними» [137].

Серед вказаних завдань доволі дискусійним є застосування терміну «кримінальне покарання» у порівнянні із визначенням поняття покарання у ст.50 КК України. Покарання – міра державного примусу, притаманна виключно галузям кримінально-правового циклу, у всіх інших галузях мова йде про стягнення. Яке ж іще можливе покарання, крім кримінального? Очевидно, з точки зору права, що ніяке. Тому з вказаних міркувань варто привести у відповідність норми кримінального та кримінально-виконавчого кодексів, і у цьому зв'язку застосовувати єдиний термін «покарання».

Таким чином, кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна (профілактична) політики в сфері протидії злочинності є самостійними підсистемами політики в сфері протидії злочинності, але тільки у рамках єдиного комплексу, оскільки вилучення з цього комплексу хоч би однієї з його складових робить інші його частини нежиттєздатними.

Кримінально-правова політика є направляючою силою, що формує законодавство про боротьбу із злочинністю, про процесуальні форми застосування цього законодавства, про виконання покарань і виправлення засуджених. Ця політика також спрямовує практичну діяльність органів держави, органів місцевого самоврядування і громадських організацій по боротьбі із злочинністю, визначає зміст заходів по боротьбі із злочинністю і попередженню злочинів, що застосовуються названими вище органами,

організаціями і окремими громадянами в суворій відповідності із законом. Ця політика знаходить своє закріплення в нормах Конституції України, кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Будучи закріпленою в законі у встановлених нормах, кримінально-правова політика володіє конкретністю, чіткістю і безумовною обов'язковістю для усіх підсистем політики в сфері протидії злочинності, не виключаючи при цьому самостійної ролі кожної з названих підсистем в структурі загальної боротьби зі злочинністю.

Всі підсистеми політики в сфері протидії злочинності мають єдиний предмет впливу – злочинність. Але кожна з них володіє своїми знаряддями і засобами, прийомами і методами, закріпленими в законі на основі загальних принципів єдиної політики в сфері протидії злочинності. Цілком слушно зазначає П.М.Панченко: «сама боротьба зі злочинністю повинна розглядатися в якості загального предмету кримінальної політики (*в широкому розумінні – І.К.*)» [204, с.70].

Кримінально-правова політика формує законодавчу базу протидії злочинності, відмежовуючи злочинне від незлочинного, кримінально каране від морально засуджуваного або такого, що тягне застосування інших заходів впливу, які регулюються іншими галузями права України. Від того, яке коло діянь оголошується злочинним, які види і розміри покарання передбачаються для таких діянь, за яких умов і на яких підставах кримінальна відповідальність виключатиметься, залежить в кінцевому розвитку кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики. Ось чому перенесення акценту на ті або інші сторони боротьби із злочинністю в процесі розвитку самої кримінальної політики з неминучістю вимагає внесення відповідних коректив в реалізації інших підсистем політики в сфері протидії злочинності.

Цілком очевидним видається те, що вдосконалення законодавства про боротьбу із злочинністю не може бути здійснене лише шляхом внесення змін до нормативних актів однієї підсистеми. Потрібна комплексна реконструкція

норм усіх трьох галузей права на основі нової концепції політики в сфері протидії злочинності, якій повинна відповідати будь-яка зміна закону. Концепція в сфері протидії злочинності повинна відповідати гуманізації законодавства у боротьбі із злочинністю, практика її застосування повинна відповідати світовим стандартам. Якнайшвидша розробка такої концепції а також негайне впровадження її положень у життя забезпечуватиме ефективність політики в сфері протидії злочинності за рахунок послідовного втілення в життя принципу невідворотності відповідальності за вчинений злочин.

Розглядаючи взаємозв'язки підсистем політики в сфері протидії злочинності не можна не звернути увагу на принципи відповідних галузей права. Очевидно, що конкретний зміст принципів і їх перелік розуміються неоднозначно. Як правило, вони поділяються на загальні (властиві системі права в цілому, які набувають в тій або іншій галузі свого специфічного змісту) і спеціальні (галузеві), які розкривають якісні особливості правового регулювання окремих галузей права.

Стосовно принципів галузей кримінально-правового циклу, варто зазначити, що загально-правові принципи діють через галузеві, а специфічні галузеві принципи є не чим іншим, як своєрідним заломленням загально-правових принципів. У зв'язку з цим більшість галузевих принципів мають, як правило, свої аналоги в суміжних галузях і перестають бути суто спеціальними (галузевими). Проте, кожна галузь права, включаючи кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче, будується на основі системи правових принципів, керівних начал, норм цієї галузі права, що пронизують усю систему, і що визначають зміст її найважливіших інститутів і норм. Але враховуючи взаємозв'язок цих галузей і сучасний процес їх в межах єдиної політики в сфері протидії злочинності, насправді ці принципи не існують відособлено один від одного, а тісно взаємозв'язані, взаємообумовлені. Кожен з цих принципів базується на загальних принципах права і на принципах галузей права, що регулюють боротьбу із злочинністю.

Внаслідок цієї обставини виникає ціла система принципів галузей кримінально-правового циклу. Але при цьому не можна забувати, що кожен з принципів має свій власний зміст, що відрізняє його від інших, оскільки галузеві правові принципи є, з одного боку, прояв у цій галузі права загальних принципів права, але з іншої - концентроване відображення особливостей предмета і методу правового регулювання цієї галузі права.

Загально-правові і міжгалузеві принципи, які відображаються в кримінальному, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому праві, зберігаючи свій сутнісний зміст, набувають в той же час власної специфіки, яка обумовлюється різним предметом і методом регулювання цих галузей.

Так, наприклад, загальноправовий конституційний принцип законності пронизує сферу усіх трьох галузей. Згідно ч.2 ст.6 Конституції України «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [119]. Але стосовно кримінального права цей принцип трансформується, в першу чергу, в принцип «немає злочину без вказівки про те в законі». Він означає, що до кримінальної відповідальності може бути притягнена лише особа, яка вчинила заборонене законом про кримінальну відповідальність суспільно небезпечне діяння. Згідно з цим принципом аналогія злочинів і покарань в кримінальному праві не допускається. Стосовно кримінально-процесуального права цей принцип конкретизується відносно суб'єкта, який при здійсненні своєї діяльності повинен керуватися тільки законом, а саме суд, прокурор, слідчий, орган дізнання і дізнавач. Що стосується кримінально-виконавчого права, то тут, як і у випадку з кримінально-процесуальним правом, конкретизуються суб'єкти точного і суворого дотримання кримінально-виконавчого законодавства, а саме установи і органи, що виконують покарання, органи державної влади і управління, усі організації, господарюючі суб'єкти, посадовці, працівники організацій, що взаємодіють з установами і органами, що виконують

покарання, осіб, що здійснюють охорону і конвоювання засуджених, громадські об'єднання, що беруть участь у виправленні засуджених, окремі громадяни, які відвідують місця відбуття покарання, і самі засуджені.

Також, статті 21, 24 Конституції України, визначаючи принцип рівності, вказують, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [119].

Можна погодитися з А.В.Наумовим, який стверджує, що в кримінально-правовому розумінні рівність проявляється тільки в одному: в тому, що усі особи, що скоїли злочини, незалежно від їх особистісних характеристик, так само, тобто однаково підлягають кримінальній відповідальності [247, с.48]. В той же час цей принцип зовсім не означає їх рівнозначної відповідальності і однакового покарання, тобто рівних меж і змісту кримінальної відповідальності і покарання. І ця відмінність може варіюватися залежно від фізіологічних, соціальних, та інших властивостей особи злочинця (стать, вік, службовий стан і так далі).

Принцип рівності громадян перед законом і судом при здійсненні правосуддя закріплений в ст.16 КПК 1960 р.: «Правосуддя в кримінальних справах здійснюється на засадах рівності громадян перед законом і судом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової і національної належності, статі, освіти, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин», що знову ж таки визначає лише рівний правовий статус при здійсненні судочинства, але зовсім не гарантує для осіб однакових кримінально-процесуальних наслідків та заходів, які вживаються відносно них [138]. Дещо по іншому сформульовано даний принцип у новому Кримінальному процесуальному кодексі. Ч.1 ст. 10 зазначає, що: «Не може бути привілеїв чи обмежень у

процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками» [135, с.204]

У статті 5 КВК серед інших принципів названо принцип «рівності засуджених перед законом». Відповідно до конституційних положень норми КВК не встановлюють яких-небудь переваг для засуджених залежно від раси, статі, національності, релігійних політичних переконань, соціального походження, майнового положення і так далі. В той же час, як і у випадку з кримінальним законодавством, рівність засуджених перед законом не означає рівності умов відбування покарання. Вони диференціюються залежно від віку, стану здоров'я, статі. Наприклад, відповідно до Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються вчинення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила) [176], встановлюються більш пільгові умови утримання. Крім того, умови відбування покарання залежать від характеру і ступеня суспільної небезпеки вчинених злочинів і поведінки засуджених. В даному випадку принцип рівності перед законом коригується реалізацією принципу диференціації виконання покарання, який у свою чергу являється похідним від принципу кримінального права - диференціації і індивідуалізації відповідальності, витікаючого з розуміння принципу справедливості стосовно призначення покарання.

На прикладі співвідношення змісту принципів законності та рівності у різних галузях кримінально-правового спрямування, можна зробити висновок, що при об'єднанні в певну систему принципів галузей права, що регулюють протидію злочинності, виникає якісно нове утворення, в якому його складові елементи, знаходячись в постійній взаємодії, передають один одному частину своїх властивостей, створюючи взаємообумовлену, цілісну основу для нормального регулювання усіх кримінально-правових відносин. В той же час, кожен з принципів має свій власний зміст, що відрізняє його від

інших. В зв'язку з цим видається обгрунтованою думка Ю.І.Стецовського і О.М.Ларіна, які пишуть, що визнання взаємозв'язку принципів «...не означає того, що зміст одного принципу повністю зводиться до змісту іншого» і що «...якісна визначеність кожного з них - одна з умов системності принципів» [268, с.42].

Як уже зазначалося вище, кримінальне, кримінально-виконавче і кримінально-процесуальне законодавство утворюють єдиний кримінально-правовий комплекс галузей законодавства, що обслуговують різні підсистеми політики в сфері боротьби із злочинністю. Необхідно згадати ще один інститут, який поза сумнівом пронизує ряд кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих інститутів і враховується при визначенні підстав відповідальності і покарання – поділ злочинів на види в залежності від ступеня тяжкості (ст. 12 КК України). Згідно з цією статтею злочини поділяються на злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Даний інститут відіграє важливу роль у великій кількості інститутів кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого права, наприклад, в таких інститутах як звільнення від кримінальної відповідальності, відповідальність при готуванні до злочинів, призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків, обрання запобіжних заходів, обрання установи відбування покарань і т.п.

Роль інституту поділу злочинів на види в залежності від ступеня тяжкості чітко простежується у реалізації кримінально-виконавчої політики на правозастосовчому рівні – при обранні виду установи, в якій відбуватиме покарання винна особа. В якості критерію призначення виду установи закон встановлює категорії форми вини, виду покарання та ступінь тяжкості вчиненого злочину. Проте, слід враховувати, що поряд з вказаними кримінально-правовими критеріями в побудові системи виправних установ задіяні і такі, як демографічні (стать, вік засудженого); медичні (стан

здоров'я); виправні (поведінка засудженого в процесі відбуття покарання); організаційні (переведення на законних підставах з іншої установи).

Якщо звернутись до кримінального процесу, то інститут категоризації має значення при визначенні процесуального порядку окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності, визначенні розміру застави, продовженні строків тримання під вартою, порядку призначення неповнолітнім примусових заходів медичного характеру тощо.

Виникнення і функціонування кримінального процесу в історії людства завжди було обумовлене необхідністю боротьби із злочинністю шляхом втілення в життя кримінально-правових норм. Кримінально-правові заходи не можуть самі по собі реалізовуватися і автоматично впливати на осіб, що вчинили злочин. Відповідно і кримінально-процесуальне право, що регулює кримінально-процесуальну діяльність, детермінується кримінальним правом. В. Г. Даєв з цього приводу зазначав, що «матеріальне кримінально-правове відношення в якості моделі, яка визначає поведінку суб'єктів права, виникає в момент вчинення злочину. Проте це ще не реальне, фактичне відношення, а тільки його модель. Для перетворення відношення моделі в фактичні реальні правовідносини необхідна процесуальна діяльність»[52, с.47].

Кримінально-процесуальна процедура потрібна для забезпечення завдань, що стоять перед кримінальним законом, для обслуговування кримінально-правових відносин. І. Я. Фойницький писав: "кримінальне судочинство знаходиться в якнайтіснішому зв'язку з кримінальним правом. Злочин і покарання визначають побудову кримінального процесу. У свою чергу, кримінальний процес потрібний для застосування кримінально-правових норм. Правила кримінально-правові і кримінально-процесуальні складають як би одне ціле, дві сторони або дві частини одного і того ж поняття. Кримінальний процес будується не лише згідно норм кримінального права, але також у відповідності із завданнями, які ним переслідуються» [315, с. 4-5].

В чинному Кримінально-процесуальному кодексі України [138], Законах України «Про міліцію» [79], «Про Службу безпеки України» [83], «Про прокуратуру» [82], «Про оперативно-розшукову діяльність» [80] та ін. виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів представлені у вигляді завдань і обов'язків цих органів. Виходячи із цього, кримінально-процесуальне право у тісному взаємозв'язку з кримінальним правом складає одну з правових основ реалізації політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Однак на сьогоднішньому етапі про повну взаємодію кримінально-правової політики взагалі та її виду – в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства – та кримінально-процесуальною політикою говорити поки що надто рано. Існує цілий ряд проблем кримінально-процесуальної політики як загального (стосовно взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики як підсистем політики в сфері протидії злочинності), так і спеціального (стосовно протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) характеру.

Відсутність науково обґрунтованих засад формування і реалізації кримінально-процесуальної політики зумовлювало величезну кількість змін у чинний КПК, що звичайно не може позитивно позначатись на усьому кримінальному судочинстві. Слушно зазначив Фріс П.Л., що на сучасну кримінально-процесуальну політику продовжує впливати негативний досвід минулого [323, с. 103].

Оскільки кримінально-правова і кримінально-процесуальна політика мають однакові спрямування в справі боротьби із злочинністю, а завданнями КК України є «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам» [134], то цілком логічним було б визначити подібні завдання кримінально-процесуального законодавства (з врахуванням специфіки процесуальної діяльності) в тексті КПК. Адже кримінальний процес виступає не лише

формою, засобом боротьби із злочинністю, єдино можливим способом реалізації кримінального закону, але і способом захисту особи, її прав і свобод, інтересів суспільства і держави. Натомість в КПК маємо незрозуміле для політики в сфері протидії злочинності (в контексті її завдань) «призначення Кримінально-процесуального кодексу України» (ст. 1) та «завдання кримінального судочинства» (ст. 2), завдання ж кримінально-процесуального законодавства, його пріоритети залишаються поза увагою. У ст. 2 нового Кримінального процесуального кодексу вже чітко зазначено на першому місці «... захист особи ... від кримінальних правопорушень», що цілком спів перегукується із завданнями кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики як підсистем політики в сфері протидії злочинності.

З цього приводу в контексті кримінально-процесуальної політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства варто погодитись з І. Л. Петрухіним про те, що має бути «баланс між двома цінностями – правами людини і мірою контролю над злочинністю. Система кримінальної юстиції націлена не лише на посилення контролю над злочинністю, але і на забезпечення прав людини. Розкриваючи злочини, система захищає права потерпілих, людей, які вже ними стали і можуть стати у майбутньому. Мінімум примусу, мінімум правообмежень при спробах розкрити злочин. Не менш важливою від встановлення істини є охорона прав людини при розслідуванні злочинів і розгляді справи в суді. Звичайно, ефективний контроль над злочинністю неможливий без вимушеного обмеження прав особи. Але без повноцінного захисту ефективно боротися із злочинністю неможливо» [207, с. 112-113]. Такої ж думки притримується Е. Ф. Куцова: «Завдання кримінального процесу повинні відбивати баланс інтересів розкриття злочинів та забезпечення прав і законних інтересів громадян в кримінальному процесі» [152, с. 72]. Говорячи словами З.Д.Єнікєєва, боротьбу із злочинністю і захист особи, її прав і інтересів треба розглядати як «двоєдине завдання» матеріального та процесуального права.

Боротьба із злочинними проявами по суті є боротьбою за права людини, за захист державних і суспільних інтересів» [64, с. 23-25].

І нарешті, не можна не згадати і про відшкодування завданої злочином шкоди. Цілком очевидним є той факт, що на даному етапі не можна говорити про реальну, і що найважливіше, адекватну компенсацію такої шкоди. Виходом із ситуації вбачається підтримка висловлених багатьом вченими-процесуалістами пропозицій щодо створення в Україні державного фонду по відшкодуванню шкоди, завданої потерпілим від злочинів. Це цілком відповідатиме вже згаданим рекомендаціям Кабінету міністрів Ради Європи стосовно статусу потерпілого в рамках кримінального права та процесу. Тим більше, що ст. 2 Європейської конвенції з відшкодування шкоди жертвам злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства від 24 листопада 1983 року передбачає, що коли відшкодування збитків не може бути забезпечене з інших джерел, держава повинна взяти це на себе відносно осіб, яким в результаті умисних злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства була нанесена серйозна шкода фізичному стану і здоров'ю, або відносно осіб, які перебували на утриманні загиблих від таких злочинів [63]. Указом Президента України № 1560 від 28 грудня 2004 року було схвалено Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів [120]. На виконання цієї Концепції народними депутатами В. В. Сіренком, В. Онопенком та М. Оніщуком було розроблено та подано на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України "Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину" [230], який відповідно до постанови Верховної Ради України № 3363-IV від 18 січня 2006 року був прийнятий за основу [219]. Проте на підставі постанови Верховної Ради України № 954-V від 19 квітня 2007 року [220] рішення Верховної Ради України від 18 січня 2006 року було скасовано, а сам законопроект знятий з розгляду. Вочевидь, для створення відповідного Фонду (а мова йде не тільки про фонд компенсації потерпілим від тероризму, стосовно якого вже зроблені перші кроки), формування

джерел його фінансування кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, та кримінально-процесуальна політика повинні об'єднати свої зусилля.

Залежно від складу злочину, передбаченого нормою КК України, передбачений різний порядок досудової підготовки розгляду справ в суді публічного, приватно-публічного і приватного обвинувачення, різні повноваження процесуальних органів при обранні запобіжного заходу, різна підвідомчість і підсудність справ, різний склад суду при розгляді справ, від цього також залежить вибір виду і розміру покарання, виду установи засудженим до позбавлення волі, режиму відбуття покарання і т.п.

Кримінально-процесуальне право передбачає можливість застосування державного примусу до осіб, що не виконують вимоги кримінально-процесуального закону або для попередження такого невиконання. Воно може виступати в різноманітних формах і носити різний характер. Це і заходи впливу, спрямовані на боротьбу з неправомірною поведінкою окремих осіб і на відновлення порушеного права, і заходи, що застосовуються до учасників кримінального процесу та інших суб'єктів в цілях припинення або запобігання їх протидії виконанню призначення кримінального судочинства. Вони можуть носити цивільно-правовий, адміністративно правовий, кримінально-правовий і кримінально-процесуальний характер. Заходи кримінально-процесуального характеру, вживані в якості способів впливу на поведінку осіб, що беруть участь у справі, прийнято називати заходами кримінально-процесуального примусу.

Найбільший зв'язок з нормами Загальної частини КК, зокрема з категоріями злочинів, мають запобіжні заходи, які будучи чисто примусовими засобами, займають особливе місце в системі норм кримінально-процесуального права. Особливого значення даний інститут набуває в контексті протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, оскільки такі злочини посягають на найбільшу цінність в нашій державі – права та свободи людини – і тому вимагають вжиття державними

органами максимального комплексу заходів по швидкому розкриттю і розслідуванню даної категорії злочинів.

Згідно ст. 148 чинного КПК «запобіжні заходи застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого з метою запобігти спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень».

Один із запобіжних заходів обираються за наявності достатніх підстав вважати, що обвинувачений буде переховуватись від слідства і суду; може продовжувати займатися злочинною діяльністю; може погрожувати свідкові, іншим учасникам кримінального судочинства, знищити докази або іншим шляхом перешкодити здійсненню провадження у кримінальній справі. Ці обставини, підтвержені доказами, і утворюють основи для обрання запобіжного заходу. Оскільки обставини, названі в ст.148 чинного КПК, як правило, носять прогностичний характер, застосування запобіжних заходів можливе при вірогідності настання вказаних обставин. Проте це припущення повинне базуватися на досить переконливих доказах, що дозволяють зробити висновок про наявність підстав, вказаних в законі. Так, основою для висновку про те, що обвинувачений буде переховуватись, можуть служити достовірно встановлені шляхом доказування відомості про звільнення його з роботи, виписки його з місця проживання або взагалі відсутність такого і тому подібне. Основою для припущення, що обвинувачений продовжуватиме злочинну діяльність, може служити наявність у нього злочинних зв'язків, відношення до скоєного, дані про минулі судимості і тому подібне.

Діюче кримінально-процесуальне право також виходить з того, що система запобіжних заходів як в цілому, так і кожна з них повинні визначатися характером, властивостями вчинених обвинуваченими злочинів, видом і суворістю встановлених за них санкцій, тяжкістю покарань.

Так, розмір застави при вчиненні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства буде залежати від того, до якого виду злочинів

(невеликої, середньої тяжкості, тяжких чи особливо тяжких) належить даний злочин. А якщо проаналізувати положення про порядок застосування такого запобіжного заходу як взяття під варту, то можна зробити висновок, що даний запобіжний захід застосовується щодо злочинів середньої тяжкості (в яких можлива санкція перевищує 3 роки позбавлення волі), тяжких та особливо тяжких злочинів. І лише у виняткових випадках – щодо злочинів, у яких передбачене покарання нижче від 3 років позбавлення волі. Також вид злочинів впливає і на можливе продовження строків тримання під вартою – при вчиненні тяжких і особливо тяжких злочинів (ст. 156 чинного КПК).

В цьому відношенні слід ще раз звернути увагу на взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики у сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. По перше, вид і розмір покарання, необхідного для обрання запобіжного заходу у виді взяття під варту – позбавлення волі на строк більше 3-х років, жодним чином не відповідає категоризації злочинів, наведеній у кримінальному праві.

На жаль, у новому Кримінальному процесуальному кодексі простежується налогічна тенденція. У статті 183 використовуються аналогічні строки щодо позбавлення волі: «до трьох років», «понад три роки». Тим самим законодавець знову в одну «купу» об'єднує як злочини невеликої, так і злочини середньої тяжкості, що видається недоцільним.

Таким чином, з врахуванням вищенаведеного, можна сказати, що нерозривний зв'язок кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, не викликає сумнівів, оскільки матеріальне кримінальне право не може бути реалізованим поза процесом, а процес існує для правильної реалізації матеріального права. В цілому *кримінально-процесуальну політику в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства*, можна визначити як узгоджену з кримінально-правовою політикою та іншими підсистемами сукупність основних напрямків процесуальної

діяльності уповноважених державних органів з протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Питання кримінально-виконавчої політики вже знаходять своє відображення у науковій літературі. П. Л. Фріс визначає її як «складову загальної політики України у сфері боротьби зі злочинністю, яка на підставі норм кримінального права визначає основні напрями правотворчої діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінального покарання» [323, с. 131]. В. В. Кондратішина під кримінально-виконавчою політикою розуміє «визначення основних напрямів, форм, методів і засобів правотворчої й правозастосувальної діяльності відповідних державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері виконання кримінальних покарань» [117, с. 6]. Цікавою стосовно визначення місця кримінально-виконавчої політики є позиція Т. Денисової. Вона ототожнює поняття «кримінальної політики» та «політики держави у сфері застосування кримінальних покарань», використовуючи дані терміни як синоніми [57, с. 60]. Політика у сфері застосування покарань виступає набагато вужчим поняттям від кримінальної політики, і, вочевидь, більше подібна до кримінально-виконавчої політики. Слід зазначити, що покарання у правовому полі притаманне виключно кримінально-правовій сфері, тому застосування словосполучення «кримінальних покарань» виглядає не зовсім коректним.

Кримінально-виконавче право виступає ніби наступним (опосередкованим кримінально-процесуальним) і менш об'ємним (з охоплюваною сферою кримінально-правових відносин) етапом реалізації кримінального права. Кримінально-виконавче право тісно пов'язане з кримінальним правом, бо кримінальне законодавство - базове по відношенню до усіх галузей законодавства, що регулюють боротьбу із злочинністю. Відносно цієї галузі права довгий час в науці велася дискусія про те, самотійна ця галузь права чи ні. В цьому контексті цілком слушною видається позиція М.О.Стручкова, який зазначає, що, «... визнаючи

самостійність виправно-трудового (*сьогодні – кримінально-виконавчого – І.К.*) права в системі радянського соціалістичного права ... ми в той же час не схильні говорити про абсолютну самостійність виправно-трудового права. Воно, будучи самостійним, має специфічні зв'язки з іншими галузями права, його не можна відривати від коренів у вигляді принципів і базових положень кримінальної відповідальності, що виходять зі змісту кримінального права. Причому там же бере свій початок кримінально-процесуальне право» [269, с. 66].

Загальне між кримінальним і кримінально-виконавчим правом полягає в тому, що обидві галузі регулюють таке соціальне і правове явище, як покарання. Проте регулюють вони різні сторони суспільних відносин, що виникають з приводу призначення, виконання (відбуття) покарання і звільнення від нього. Поняття покарання, його мети, система, зміст окремих видів покарання, підстави і порядок призначення покарання і звільнення від нього є предметом матеріального кримінального права. Предметом регулювання кримінально-виконавчого права є суспільні відносини, що виникають в процесі і з приводу виконання і відбуття призначених судом покарань особам, які визнані винними у вчиненні конкретних злочинів. Проте, саме кримінальний закон зумовлює спільність цілей і завдань, принципів правового регулювання суміжних інститутів і норм кримінального і кримінально-виконавчого законодавства, єдність понятійного апарату, що у свою чергу забезпечує адекватність його тлумачення і застосування.

Логічним продовженням взаємовідносин держави і особи, що скоїла злочин, являється виконання призначеного їй покарання. Цілі покарання чітко визначені в ст.50 КК, де сказано, що покарання « має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами» [134]. У свою чергу ефективність досягнення поставлених цілей залежить, як правильно свого часу помітив Л.В.Багрій-Шахматов, від того, як регулюється правом не лише призначення, але і виконання призначених судом покарань, здійснення

виховного впливу на осіб, покараних в кримінальному порядку [8, с.66]. З цим важко не погодитися, оскільки кримінально-виконавче право, природним чином тісно пов'язане з кримінальним кодексом, бо, як уже неодноразово зазначалось, кримінальне законодавство - базове по відношенню до усіх галузей законодавства, що регулюють боротьбу із злочинністю.

Покарання і практика його застосування на сьогодні продовжують залишатися важливим напрямом діяльності держави в стримуванні насильницької злочинності. Ефект загального попередження визначається не лише рамками санкцій кримінального закону, але значною мірою реальною практикою невідворотності відповідальності за вчинені злочини, призначення і виконання покарання [295, с.7]. В той же час не слід переоцінювати реальні можливості загальнопопереджувального впливу кримінально-правових заходів.

Об'єкт профілактичного впливу покарання - суб'єктивні причини злочинної поведінки, тобто комплекс негативних якостей особи, здатних самотійно або у поєднанні із зовнішніми криміногенними чинниками детермінувати в майбутньому злочинну поведінку. Тому його застосування не знімає існуючих об'єктивних соціальних протиріч, що обумовлюють масове вчинення злочинів. Більше того, попереджувальний ефект покарання обмежений тим, що воно, по суті, є реакцією на вже вчинені злочини. Відповідно і профілактика злочинів припускає здійснення не лише кримінально-правового впливу, але і соціального реформування.

Історія розвитку кримінально-виконавчої політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, будь-якої держави є пошуками ефективного співвідношення між соціальним або каральним аспектами попередження злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

Ліберальна стратегія полягає в послабленні каральної політики і зміщенні акценту на суспільні перетворення і на перевиховання злочинців. В

цьому випадку разом з соціальним реформуванням, спрямованим на усунення суспільних протиріч і зменшення рівня соціальної дезорганізації, відзначається надмірне послаблення каральної політики: загальне зменшення строків позбавлення волі, впровадження в судову практику альтернативних покарань. Такий підхід переважав в 70-і роки у більшості країн Західної Європи і в США. «Штрафи, застереження, умовне засудження і так зване напівув'язнення (на вихідні або на нічний час) стали практикуватися навіть в скандинавських країнах, які завжди характеризувалися достатнім консерватизмом в області реформ пенітенціарної системи» [93, с.200]. Реалізація такого підходу впродовж порядку десяти років не принесла відчутних позитивних результатів.

Суть силової стратегії полягає в проведенні репресивної каральної політики і «економії» соціальних реформ. У ряді європейських країн були зроблені ставки на жорсткі заходи кримінально-правового впливу, спостерігався перехід від виправної пенітенціарної моделі до жорстко репресивної. Суди посилили каральну політику, що виразилося, зокрема, в поширенні практики призначення тривалих строків позбавлення волі [93, с.36]. Тривале проведення такої політики привело до інтенсивного росту числа ув'язнених і кризи виправної системи. В результаті каральні заходи, які виявилися не набагато дешевші за соціальні перетворення, не виправдали покладених надій. Більше того, в США недостатня увага розвитку механізмів соціального контролю сприяла все більшому поширенню насильства [195, с.25].

Раціональна стратегія полягає в поєднанні обґрунтовано суворої політики застосування кримінально-правових санкцій з послідовним розвитком соціального аспекту профілактики злочинів. У основі цього підходу лежать, з одного боку, диференційоване відношення до злочинців, чітка індивідуалізація покарання, з іншої - розуміння значущості соціальних механізмів формування злочинної поведінки. Увага приділяється не лише

реагуванню на факти вже скоєного насильства, але і значною мірою на зміну довкілля, соціальних і поведінкових чинників, що його викликають.

Останній підхід представляється найбільш прийнятним в плані організації протидії насильницькій злочинності в Україні. Конструктивне значення такої позиції полягає в тому, щоб зменшити прагнення громадян до насильницьких форм поведінки, обмежити можливості реалізації насильницької установки, а також забезпечити ефективне покарання винних в скоєнні злочинів. Для цього необхідно правильно використати вироблені людством методи впливу на злочинність: виховання, забезпечення задоволеності населення, соціальний контроль, ізоляцію осіб, що володіють суспільною небезпекою, і самозахист.

В системі суб'єктів політики в сфері боротьби із злочинністю та її підсистеми, кримінально-виконавчої політики, важлива роль відводиться органам та установам виконання покарань які безпосередньо здійснюють виправно-ресоціалізаційний процес щодо осіб, які відбувають покарання. Одним з основних завдань цих організацій, яке є найбільш дотичним до кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є попередження злочинів і фактів насильства з боку осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.

Прояв насильства в середовищі засуджених в основному зумовлюється різноманітними факторами: особа, що знаходиться в дуже непростих умовах злочинного співтовариства, бажає задовільнити свої інтереси (як матеріальні, так і психологічні та духовні), розширити і покращити, наскільки це можливо в умовах позбавлення волі, свій життєвий простір і витоки життєзабезпечення (як правило, за рахунок когось зі свого оточення) та ін. Звідси, як наслідок, відбувається терор деяких засуджених, мають місце спроби створення в пенітенціарних установах гнітючої атмосфери агресивності і пригнічення людської гідності. Усе це руйнує у свідомості віру в справедливість, закон, порядок. Також слід зазначити, що насильство серед засуджених в місцях позбавлення волі є одним з основних факторів, що

негативно впливають на роботу виправних установ і перешкоджають ефективній реалізації виправного процесу.

Для успішної боротьби з насильством в місцях позбавлення волі у межах кримінально-виконавчої політики в поєднанні з політикою в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, слід розробити і реалізовувати на практиці комплекс наступних заходів:

- подальша гуманізація кримінального та кримінально-виконавчого законодавства. З цього приводу можна навести слушну думку М. Я. Гуцуляка, згідно якої «необхідна практична реалізація у кримінально-виконавчій практиці основних гуманістичних ідей і положень, що містяться у переглянutoму європейському варіанті Стандартних мінімальних правил поводження із ув'язненими» [49, с. 220];

- якісний підхід до формування персоналу установ виконання покарань;
- поширення і зміцнення довіри засуджених до адміністрації;
- формування в середовищі засуджених сильних організацій, здатних протистояти впливу «авторитетів»;
- вдосконалення виховної і оперативно-розшукової роботи.

Загально-попереджувальна діяльність стосовно окресленої групи злочинів повинна включати комплекс заходів правового, організаційного, технічного, економічного і психологічного характеру. Серед таких заходів можна виділити: проведення лекцій на правові теми ознайомлювального характеру з наступним опитуванням або анкетуванням засуджених для з'ясування результативності; чітко налагоджена взаємодія адміністрації з працівниками прокуратури і суду; використання можливостей ЗМІ, що формують громадську думку як про самих засуджених, так і про діяльність установ і органів кримінально-виконавчої системи. На жаль, співпраця установ виконання покарань та громадських організацій ЗМІ не відповідає вимогам сучасного процесу ресоціалізації засудженого. Слушно зазначає В.В. Кондратішина, що «персонал органів і УВП не змінив свого ставлення до співпраці з представниками громадських формувань. Фактично

ігнорується загальновизнаний міжнародний принцип їх взаємовідносин, зазначений у ст. 61 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими [177] – «...необхідно всюди, де це можливо, залучати громадські організації до співробітництва з персоналом установ» [102].

Важливу роль в цьому процесі займає робота з оцінки рівня виправлення засуджених за злочини, вчинені із застосуванням насильства, бо без неї цей процес стає безрезультатним, а по суті і безцільним. У практичній діяльності установ виконання покарань вирішення питання про наявність тієї або іншої міри виправлення засудженого представляє достатню складність. Відповідь на це питання пов'язане зі значними ускладненнями, оскільки не завжди точно вдається визначити, якою мірою засудженому прищепилися або були скориговані моральні та духовні якості і наскільки міцно вони визначають його «нову» спрямованість. Проте, від повноти і всебічності цієї роботи залежить успіх усього виправного процесу.

Проблема оцінки рівня виправлення засуджених до позбавлення волі в значній мірі обумовлена потребами практики. Саме за результатами оцінки вирішується цілий комплекс питань, пов'язаних із застосуванням в практичній діяльності різних заохочувальних інститутів як кримінального, так і кримінально-виконавчого права. Сьогодні застосування заохочувальних заходів становить важливий напрям і кримінально-правової, і кримінально-виконавчої системи - взяти, хоча б застосування умовно-дострокового звільнення. Однак конкретні відповіді на цю проблему можна отримати, лише оцінивши рівень виправлення і ресоціалізації засудженого. Варто погодитись з думкою О. В. Дащенко, що «ступінь виправлення засудженого є найсуттєвішою обставиною, яка повинна розглядатися серед підстав умовно-достроково звільнення від відбування покарання» [53].

Вищевикладене свідчить про те, що оцінка рівня виправлення засуджених – це неминучий етап вивчення їх особи. Зараз в практиці діяльності не лише установ виконання покарань, але і судів при застосуванні умовно-дострокового звільнення, подібна оцінка проводиться багато в чому

формально і односторонньо. Тим самим, належним чином не організовується робота, спрямована на пізнання і фіксацію наслідків проведеного виправного впливу, тобто не досліджуються результати досягнення однієї з мети застосування покарання – виправлення засуджених.

Тому зовсім не лишнім було б в рамках кримінально-виконавчої політики визначити механізм і критерії оцінки рівня виправлення засудженого в умовах діяльності установ виконання покарань, внести конкретні пропозиції по врегулюванню на законодавчому рівні оцінки рівня виправлення засуджених в якості одного з правових інститутів.

Зокрема, можна піти по шляху, запропонованому Н.М.Пісоцькою, яка зазначає, що доведення «виправлення» як критерій класифікації засуджених навряд чи можна сприйняти як такий, що заслуговує на довіру. Подібна поведінка може свідчити, перш за все, про «високі здібності» у пристосуванні до умов відбування покарання. Вона пропонує залишити лише два елементи класифікації для визначення ступеня виправлення засуджених: 1) засуджений став на шлях виправлення; 2) засуджений твердо став на шлях виправлення [211, с. 89-90].

На завершення, хотілось би навести цілком слушну позицію Т.Денисової стосовно ще одного аспекту взаємодії кримінально-правової та кримінально-виконавчої політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: «Проблема вивчення ефективності застосування ... покарань і відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину, повинна розглядатися з позицій трьох взаємозалежних та взаємопов'язаних процесів: 1) призначення покарання; 2) виконання покарання установами кримінально-виконавчої системи; 3) організація роботи із запобігання нових злочинів з боку звільнених і їх соціальна адаптація у суспільстві. Покарання – це теж насильство, зло, яке суспільство змушене застосовувати, щоб зупинити злочинця. Ми перебуваємо нібито у замкнутому колі насильства: агресія, жорстокість, що виходить від злочинця, провокує державу на адекватний крок – жорстоке поводження із ним. Тенденції всього цивілізованого світу до

гуманізації покарання затверджують нову модель взаємовідносин суспільства з злочинністю, завдяки якій держава повинна обмежити власну жорстокість і нарешті розірвати коло насильства» [57, с. 261].

Підвищення ефективності кримінально-правової превенції злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства не може успішно здійснюватися без подальшого вдосконалення кримінального законодавства. При розробці концепції вдосконалення кримінального законодавства важливо враховувати кримінологічні дані про динаміку злочинності, її видів, конкретних злочинів, про тенденції і структурні зміни злочинності [145, с.5]. Зміни в кримінальному законодавстві про відповідальність за насильницькі злочини до певної міри повинні виходити з сучасних тенденцій насильницької злочинності, конкретних видів найчастіше злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. Природно, не можна вважати, що система покарань, встановлених в кримінальному законодавстві, які застосовуються судами на практиці, цілком має бути поставлена в однозначну і повну залежність від рівня, структури, динаміки і тенденцій злочинності. Проте відсутність повної і безумовної залежності не виключає залежності взагалі.

Було б наївно перебільшувати здатність злочинності змінюватися внаслідок впливу на неї кримінально-правовими засобами і лише на цьому ґрунтуватися у боротьбі з нею. Тут потрібен комплексний підхід, багатофакторний аналіз. У протидії насильницьким злочинам важливо задіяти різні види профілактики: загальносоціальну, спеціально-кримінологічну, кримінально-правову. Варто підтримати пропозицію М.Г.Колодяжного, який вважає, що необхідними є різнорівневі цільові програми боротьби із злочинністю [детальніше див. 110]. В той же час, за допомогою кримінально-правових засобів можливий певний позитивний вплив на стабілізацію і скорочення злочинності. Це означає, що при вдосконаленні кримінального законодавства необхідно враховувати виявлені тенденції насильницької злочинності.

В даному аспекті постає питання: а чи можлива превенція злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства кримінально-правовими заходами? Адже насильницька злочинність як негативне явище обумовлена існуючими в країні суспільними відносинами, тісно пов'язана з рівнем розвитку економіки, соціально-політичної сфери. Кримінально-правові норми містять в собі величезний профілактичний «заряд» і є невід'ємним органічним доповненням суспільних заходів профілактики, а також спеціальних заходів запобігання насильницькій злочинності. Приймаючи кримінально-правову норму, законодавець однозначно має на меті в тому числі посилити профілактичну спрямованість відносно певного виду поведінки, в даному випадку насильницької. При цьому, як справедливо відмічав І.І.Карпець, види і розміри покарань повинні відповідати динаміці і структурі злочинності [99, с.92].

При вдосконаленні кримінального законодавства в частині забезпечення підвищення ефективності спеціальної і загальної кримінально-правової превенції злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства важливо мати на увазі несприятливі (як кількісні, так і якісні) тенденції насильницької злочинності, її окремих видів - умисних вбивств, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтувань, розбійних нападів (ріст числа цих злочинів, збільшення міри жорстокості, зухвалості при їх здійсненні, також тяжкість наслідків для потерпілих).

Застосування покарання у виді позбавлення волі значною мірою обумовлене необхідністю захисту людей від насильницьких посягань, що мають останніми роками тенденцію до росту. Суворі заходи покарання спрямовані на забезпечення, головним чином, загальної превенції злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. При застосуванні до конкретного злочинця покарання воно стає засобом забезпечення спеціальної превенції. У випадках, коли обставини справи, особа винного свідчать про недоцільність призначення тривалого терміну позбавлення волі, суд не повинен застосовувати таке покарання лише в якості засобу загальної

превенції. Несправедливе посилення покарання відносно злочинця заради залякування інших громадян не лише не може привести до позитивного результату, але і здатне посилити ті віддалені негативні наслідки, які нерідко тягне за собою позбавлення волі. Звернення до найбільш суворих заходів покарання повинне мати місце в судовій практиці лише при вчиненні особою тяжких злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства при обтяжуючих обставинах, вказаних безпосередньо в законі в якості таких.

Тому в процесі подальшого вдосконалення кримінального законодавства необхідно передусім враховувати, наскільки зміни, що вносяться в нього, здатні поліпшити забезпечення загальної превенції злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, підвищити ефективність виховно-психологічного впливу на громадян, від яких можна очікувати скоєння злочину. Наукова концепція кримінального законодавства повинна виходити із зваженого і ясного розуміння того, яких змін в кримінологічній характеристиці насильницької злочинності можна буде добитися в результаті зміни норм кримінального кодексу.

Серед значного числа кримінально-правових норм, що мають спрямованість на попередження різних видів злочинів, необхідно виділити ряд таких, які є системою норм кримінального законодавства, спрямованих на попередження тяжких злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства. До них слід віднести наступні кримінально-правові норми:

- норми Загальної частини КК України, спрямовані на підвищення активності громадян в припиненні суспільно небезпечних насильницьких посягань на стадіях готування до них і замаху на них шляхом застосування акту необхідної оборони (ст.37 КК), на затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), на стимулювання добровільної відмови від доведення злочину до кінця (ст.17 КК);

- норми Особливої частини КК України про відповідальність за скоювання злочинів, які самі по собі прямо не є насильницькими (наприклад, незаконне поводження зі зброєю – ст. 263 КК України), але виступають

криміногенним чинником, що детермінує скоювання злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, являються «ґрунтом» для насильства;

- норми Особливої частини КК України про відповідальність осіб, чия протиправна поведінка відносно інших осіб сприяє вчиненню останніми насильницьких посягань (втягнення неповнолітніх в злочинну діяльність - ст.304; ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості – ст. 300; ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – ст. 301).

Норма кримінального законодавства про необхідну оборону, практика її застосування, цілеспрямована правова пропаганда здійснюють позитивний психологічний, виховний вплив на свідомість законослухняних громадян, виробляють негативне відношення до суспільно небезпечної насильницької поведінки і, головне, орієнтують на активне припинення кримінальних посягань. Перераховані чинники здійснюють профілактичний вплив і на самих осіб, від яких можна чекати скоєння злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, формуючи в їх свідомості уявлення про вірогідність надання їм посягання серйозної відсічі, шкода при якому може бути істотнішою, ніж вони можуть заподіяти.

Помилки, що мають місце, в діяльності правоохоронних органів по застосуванню кримінально-правової норми про необхідну оборону, пов'язані з необґрунтованим притягненням тих осіб, які правомірно захищаються, до кримінальної відповідальності, істотно впливають на суспільну свідомість, на формування психології невтручання. Відсутність належної відсічі породжує почуття безвідповідальності, тим самим надає можливість злочинцю діяти ще зухваліше. Помилки правоохоронних органів дорого обходяться суспільству, здійснюючи чималий негативний вплив на рішучість громадян активно захищати себе або інших осіб від насильницьких посягань. Кожен випадок неправомірного притягнення до кримінальної відповідальності особи, що відвертала суспільно небезпечне посягання, відкладається у свідомості

громадян як істотний чинник, здатний розвинути у них пасивність в аналогічних ситуаціях.

Також викликає труднощі в межах правозастосовної платформи і формулювання ч.5 ст. 36 КК України: «Не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів ... для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення». Виходячи з розуміння насильства, вторгнення в житло чи інше приміщення повинне бути в тому числі спрямоване й на об'єкти злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства: життя, здоров'я, воля, честь, гідність, статеві свободи, статеві недоторканість. Однак не завжди на практиці існує реальна можливість оцінити об'єкт суспільно небезпечного посягання. Крім того, який обсяг насильства допускає можливість застосування ч.5 ст. 36? Пропонується уточнити ч.5 ст.36 КК України: словосполучення «протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення» замінити на словосполучення «протиправного вторгнення у житло чи інше приміщення, поєднаного із насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи».

Виходячи із наведеного, можна констатувати, що зв'язки між кримінально-правовою та кримінологічною політиками в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є надзвичайно міцними, стійкими, і, що видається найважливішим, двосторонніми. І запобігання насильницькій злочинності методами кримінального права не тільки можливе, але й надзвичайно важливе у системі всіх превентивних заходів, вироблених сучасною кримінологічною наукою.

Хотілось би ще звернути увагу на проблеми формування високого рівня правової культури належного правового виховання та навчання у якості заходів, які мають безпосереднє відношення до кримінологічної (профілактичної) політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Опитування осіб, які обвинувачувались у скоєнні

злочинів із застосуванням насильства (опитування проводилося в Івано-Франківському СІЗО серед осіб, щодо яких було обрано запобіжний захід – взяття під варту) свідчить, що у насильницьких злочинців кримінально-правові знання, відношення до кримінального закону формувалися в основному вже в процесі досудового спілкування, у тому числі з особами, що вже мають досвід спілкування з правоохоронними органами. Для опитаних студентів неюридичних спеціальностей характерним є отримання і поповнення окремих відомостей про кримінальне законодавство, в першу чергу, із засобів масової інформації, по-друге, від колег, знайомих, по-третє, від родичів. Абсолютна більшість - близько 3/4 з усіх респондентів, що взяли участь в опитуванні - визнають організацію правового навчання в країні незадовільною. Ця думка опитаних підтверджується також встановленим в результаті опитування низьким рівнем кримінально-правових знань у значної частини респондентів.

Практично ніхто з опитаних не міг дати пояснень з питань про крайню необхідність, затримання особи, що вчинила злочин. Також слабкі відомості респонденти і про кримінально-правовий інститут необхідної оборони. Показові в зв'язку з цим уявлення про те, що співробітники міліції і звичайні громадяни не мають права застосовувати спеціальні засоби і вогнепальну зброю навіть у разі вчинення групових суспільно небезпечних насильницьких посягань, яка становлять загрозу життю, здоров'ю людини.

Таким чином, у більшості громадян відсутній мінімально необхідний для правильного формування соціально-правової установки рівень кримінально-правових знань; у більшості є спотворене уявлення про припинення насильницьких посягань у рамках необхідної оборони.

Існуючий стан кримінально-правової свідомості населення, підтверджений опитуванням, що посилюється останніми роками низькою громадянською правосвідомістю і низькою загальною правовою культурою, обумовлює необхідність розробки принципово нового підходу до кримінально-правового навчання і виховання населення. Прогалини в

кримінально-правовій свідомості людей переростають в правовий нігілізм, а згодом - в протиправну позицію особи, в суспільно небезпечні насильницькі посягання.

Не викликає сумніву об'єктивність вираженого в ході опитування незадоволення більшості опитаних існуючим станом відносно правового навчання в школі. В умовах, коли за одинадцять років навчання в школі вивченню кримінально-правових питань, а особливо питань, що безпосередньо пов'язані із кримінально-правовим захистом життя і здоров'я громадян, відводиться лише декілька годин занять за дисципліною «Основи правознавства», не доводиться говорити про певний позитивний вплив на формування кримінально-правової свідомості, солідарності з кримінальним законом. За відведений час не представляється можливим навіть найвищого рівня фахівцеві дати необхідну інформацію про кримінальне законодавство. Слід враховувати й те, що фактично проведення таких занять здійснюється учителями, що взагалі не мають юридичної освіти. Показовим в цьому аспекті є наступний приклад: при перевірці робіт, виконаних учасниками обласної олімпіади з правознавства, на питання «Скільки обставин, що виключають злочинність діяння, передбачено в Кримінальному кодексі України?» перевіряючі – учителі правознавства загальноосвітніх шкіл - не дійшли згоди стосовно правильної відповіді. 9 з них підтримували відповідь «8» (включаючи до кола таких обставин уявну оборону), а ще 6 – відповідь «7».

Кримінально-правове навчання, як складова частина правового виховання і навчання, буде служити цілям загального попередження злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства тільки у разі отримання учнями глибоких знань, що стосуються кримінально-правового захисту життя, здоров'я, волі, честі, гідності, статевої свободи та статевої недоторканості та інших об'єктів кримінально-правової охорони, що в свою чергу приведе до формування позитивного особистого відношення до кримінального закону. Важливо прищепити громадянам уміння свідомо

використати отримані кримінально-правові знання для правильної оцінки різноманітних ситуацій, що складаються в реальному житті, орієнтувати свою поведінку відповідно до засвоєних знань по кримінальному праву стосовно захисту життя і здоров'я.

Протиріччя між потребами дорослого населення в поповненні знань у сфері кримінального права і фактичною пропозицією з боку ЗМІ може бути подолане шляхом публікації коментарів чинних кримінально-правових норм на доступній для загалу буденній мові, особливо в регіональних періодичних виданнях.

У тій же мірі аналізована проблема торкається телебачення. За даними опитування, більшість респондентів вважає, що телепередачі останнім часом за характером свого змісту і за формою їх подання в ефір нерідко впливають негативно на правосвідомість глядачів, сприяють нагнітання психологічної напруженості в суспільстві.

Нерідко телевізійні репортажі виступають своєрідною «інструкцією» про те, як треба скоювати злочин. Крім того, бажання журналістів першими повідомити про надзвичайну кримінальну подію призводить нерідко до того, що в ефір виходять передчасні, юридично спотворені відомості, які пересічними громадянами сприймаються буквально, формуючи у них відповідне ставлення до такої події, до особи, яка її вчинила, та до правоохоронних органів.

Показовим в цьому аспекті виступає дослідження, проведене в січні 2001 р. О.Юдіною, спрямоване на визначення наявності насильства в сучасному телеефірі. З цією метою протягом місяця в пройм-тайм велося сканування чотирьох каналів – через кожні 10 хв. записувалась 1 хв. ефіру каналів ОРТ, РТР, ТВЦ та НТВ. Тобто щовечора сканувалось 108 хв. телеефіру вказаних каналів [338, с.76]. Результати такого сканування в контексті кримінологічної (профілактичної) політики в сфері протидії злочинності вражаючі.

37% змісту різних телеканалів представляли людину в ситуаціях різного роду насильства і агресії. З них більше 1/3 повідомлень були підкріплені на телеекрані відповідним відеорядом – трупами, спотвореними тілами, побитими обличчями, величезною кількістю представників силових структур.

Квінтесенція насильства міститься в анонсах майбутніх показів фільмів. Те ж саме можна сказати про демонстрація в новинах злочинів, наслідків стихійний лих, техногенних катастроф, аварій, військових дій [338, с.78]. Складається враження, що телеканал ставить собі за мету показати якнайбільше трупів або травмованих людей. А якщо врахувати ще й коментар до вказаних картинок, то канали начебто змагаються між собою, хто більше налякає глядача [338, с.78].

Контент-аналіз вказаного матеріалу показав, що інформація з потужною негативною енергетикою, викликаною насильством, складає 4 відсотки записаних відрізків ефіру. Ще 6 відсотків займає демонстрація бійок, скандалів з спричиненням шкоди здоров'ю тощо. Повідомлення, що містять в собі приховану загрозу для життя людини склали 27 % телеефіру. Начебто, невеликий обсяг, але за твердженнями психологів, така інформація діє на підсвідомість людини, вносячи у нормальний стан тривожний фон та приховану напругу [338, с.78]. Співвідношення реального насильства і насильства, відображеного в надуманих ситуаціях фільмів, серіалів, приблизно однакове – 48 на 52 %.

З врахуванням наведеного, слід зробити невтішний висновок про наявні проблеми кримінологічної політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Так, глядач має право знати про наявність зазначених подій. Але чи відповідає така подача матеріалу нормальному психологічному його сприйняттю, яке не буде викликати в особи підвищеного емоційного стану, стану неспокою та прихованої тривоги? Суспільство повинне бути захищене від такого насильства.

Виходи з вказаної ситуації можуть бути різноманітними, починаючи від заборони демонстрації насильницького відеоряду – до обмеження показу телепрограм з вказаним змістом лише у певні години. Однак дана проблема є надзвичайно широкою і комплексною, тому вимагає окремого дослідження.

Висновки до розділу 3.

У юридичній літературі висловлюються різноманітні погляди відносно взаємозв'язку кримінального права з кримінально-виконавчим і кримінально-процесуальним правом, що зумовлює відповідні взаємозв'язки підсистем політик в сфері протидії злочинності.

Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна підсистеми політики в сфері протидії злочинності, мають окреслені власним законодавством кола завдань; є самостійними підсистемами політики в сфері протидії злочинності, але тільки у рамках єдиного комплексу, оскільки вилучення з цього комплексу хоч би однієї з його складових робить інші його частини нежиттєздатними.

Всі підсистеми політики в сфері протидії злочинності мають єдиний предмет впливу – злочинність. Але кожна з них володіє своїми знаряддями і засобами, прийомами і методами, закріпленими в законі на основі загальних принципів єдиної політики в сфері протидії злочинності.

Кримінально-правові норми містять в собі величезний профілактичний «заряд» і є невід'ємним органічним доповненням суспільних заходів профілактики, а також спеціальних заходів запобігання насильницькій злочинності. Приймаючи кримінально-правову норму, законодавець однозначно має на меті в тому числі посилити профілактичну спрямованість відносно певного виду поведінки, в даному випадку насильницької.

При вдосконаленні кримінального законодавства в частині забезпечення підвищення ефективності спеціальної і загальної кримінально-правової превенції злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства важливо мати на увазі несприятливі (як кількісні, так і якісні) тенденції насильницької злочинності, її окремих видів - умисних вбивств, спричинення

тяжких тілесних ушкоджень, зґвалтувань, розбійних нападів (ріст числа цих злочинів, збільшення міри жорстокості, зухвалості при їх здійсненні, також тяжкість наслідків для потерпілих).

Існуючий стан кримінально-правової свідомості населення, підтверджений опитуванням, що посилюється останніми роками низькою громадянською правосвідомістю і низькою загальною правовою культурою, обумовлює необхідність розробки принципово нового підходу до кримінально-правового навчання і виховання населення. Прогалини в кримінально-правовій свідомості людей переростають в правовий нігілізм, а згодом - в протиправну позицію особи, в суспільно небезпечні насильницькі посягання.

Не викликає сумніву об'єктивність вираженого в ході анкетування незадоволення більшості опитаних існуючим станом відносно правового навчання в школі. В умовах, коли за одинадцять років навчання в школі вивченню кримінально-правових питань, а особливо питань, що безпосередньо пов'язані із кримінально-правовим захистом життя і здоров'я громадян, відводиться лише декілька годин занять за дисципліною «Основи правознавства», не доводиться говорити про певний позитивний вплив на формування кримінально-правової свідомості, солідарності з кримінальним законом.

Розділ 4

Шляхи вдосконалення законодавства в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства

4.1. Удосконалення кримінально-правової політики в частині регламентації відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує діяння чи наслідок

Законодавець часто користується не лише терміном насильство, щоб позначити насильницький характер злочинних діянь. Він використовує інші терміни, значення яких безпосередньо пов'язане з насильством.

До статей, в яких насильство характеризує діяння відносяться наступні:

ст. 112 – посягання на життя державного чи громадського діяча;

ст. 113 – диверсія в частині діяння, спрямованого на заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю людей;

ст. 120 – доведення до самогубства;

ст. 126 – побої і мордування;

ст. 127 – катування;

ст. 129 – погроза вбивством;

ст. 144 – насильницьке донорство;

ст. 348 – посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця;

ст. 379 - посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного;

ст.406 – діяння, що виявляється в завданні побоїв чи вчинення іншого насильства

ч. 1 ст. 442 – діяння шляхом позбавлення життя чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу;

ст. 443 – в частині замаху на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист.

Перераховані злочини розподілилися по категоріях таким чином:

Невеликої тяжкості	Середньої тяжкості	Тяжкі	Особливо тяжкі
ч.1 ст.126, ч.1 ст.129, ч.1 ст.144	ч.1, 2 ст.120, ч.2 ст.126, ч.1 ст.127, ч.2 ст.129, ч.2, 3 ст.144, ч.1 і 2 ст.406	ч.2 ст.127, ч. 3 ст. 406	ст.112, ст. 113, ст. 348, ст. 379, ч.1 ст.442, ст.443

Безпосередній об'єкт посягання (пов'язаний з насильством) в цих злочинах різний. В першу чергу вони посягають на:

- здоров'я особи (ст.126, ст.127, ст.144, ст.406);
- особисту безпеку особи (ст.129);
- життя та здоров'я особи (ст. 120)

У деяких злочинах передбачений додатковий обов'язковий об'єкт, наприклад, у ст. 127 – воля, честь і гідність особи, у ст. 112, 348, 379 та ст. 443 – життя особи, у ст. 113, ст. 442 – життя та здоров'я особи.

У злочині передбаченому ч.2 статті 129 визначено мотив – расова, національна чи релігійна нетерпимість. У деяких злочинах визначається спеціальна мета: у ст. 442 – повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи; у 443 – вплив на характер їхньої діяльності або на діяльність держав і організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень.

У статтях 112, 348, 379 та 443 визначений потерпілий від даного злочину – державний або громадський діяч; працівник правоохоронного органу, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовець; суддя, народний засідатель чи присяжний; представник іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист

Назва статей, у яких формулюються дані склади злочину, оперує терміном «посягання», під яким слід розуміти позбавлення життя (вбивство) або замах на життя державного або громадського діяча, працівника

правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист (ст. ст. 112, 348, 379, 443 КК). Насильницький характер таких діянь очевидний, оскільки здійснюється фізичний вплив на потерпілого, або наявна реальна загроза спричинення такої шкоди. Однак цілком слушні зауваження викликає законодавче формулювання даних складів злочину. Злочини сформульовані як формально-матеріальні, за своєю суттю є посяганнями, які вважаються закінченими як при позбавленні життя відповідного потерпілого, так і у випадку замаху на життя. Однак при визначенні складу злочину, передбаченого у статті 112 КК, законодавець використовує термін «посягання», в той час як при формулюванні об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.ст. 348, 379, 443 – терміни «вбивство» та «замах на вбивство», маючи при цьому на увазі аналогічні діяння, що відрізняються об'єктом посягання та потерпілим від злочину. У зв'язку з цим варто у ст. 348 та 443 використати термін «посягання».

Суб'єктивна сторона злочинів, в яких насильство характеризує діяння, визначається виною у формі прямого або непрямого умислу, інколи – ще й метою чи мотивом. Формула прямого умислу у даних складах злочину така: винна особа усвідомлює, що вчиняє конкретне діяння, яке характеризується насильством, і бажає, щоб шляхом вчинення такого діяння була досягнута конкретна злочинна мета (наприклад, у ст. 443 КК). Формула непрямого умислу така: винна особа усвідомлює, що вчиняє конкретне діяння, яке характеризується насильством, не бажає, але свідомо допускає, що шляхом спричинення такої шкоди була досягнута конкретна злочинна мета, або байдуже відноситься до спричинення такої шкоди, оскільки головне для неї – досягнення генеральної злочинної мети.

Насильство в складах даних злочинів здійснюється проти або поза волею і свідомості іншої людини. Цей факт повинен усвідомлюватися

винною особою. Якщо ж дії чиняться із згоди потерпілого, то їх не слід розцінювати як насильницькі.

Слід висловити деякі зауваження стосовно формулювання санкцій у статті 126 КК України. В ч.1 даної статті мова йде про злочин невеликої тяжкості з максимальним видом покарання – виправні роботи строком до 1 року. В той же час ч. 2 даної статті говорить вже про злочин середньої тяжкості з максимальним покаранням позбавлення волі строком до 5 років. Між цими двома частинами, видається, наявний надто значний проміжок між санкціями основного та кваліфікованого складу. Тому у цій ситуації слід або передбачити більш суворе покарання у ч. 1 вказаної статті, або зменшити покарання у ч.2.

Крім того, як уже зазначалося у пп. 1.4., кримінальна відповідальність за побої не передбачена у КК Білорусі [298] та Узбекистану [303]. Також проведене опитування працівників правоохоронних органів показало, що 100% опитаних висловлюються за декриміналізацію діяння, передбаченого ч. 1 ст. 126 КК України. Враховуючи тенденції політики в сфері протидії злочинності, дане діяння, скоріш за все буде переведене у категорію проступків. Однак на даному етапі, з врахуванням вищенаведеного пропонується виключити ч. 1 ст. 126 КК України, а у ч.2 замість слів «те саме діяння» використати «умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень».

При аналізі ознак кримінально-караного насильства вже зазначалося, що насильство завжди тягне настання соціально-шкідливих наслідків, що виражаються в спричиненні фізичної шкоди особі або створює загрозу заподіяння такої шкоди. Якщо не наступлять такі наслідки або не виникне реальна небезпека їх настання, втрачається така ознака злочину, як суспільна небезпека. Проте законодавець не в усіх нормах про злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, виділяє в якості обов'язкової ознаки складу злочину наслідок.

Значення цих злочинів для побудови усїєї системи кримінального права є надзвичайно великим. Недаремно М.Д. Шаргородский відмічав, що «більшість проблем Загальної частини кримінального права: питання про суб'єктивну сторону складу, питання про причинний зв'язок, питання про співучасть, про готування і замах, значною мірою вирішувалися саме у зв'язку з убивством» [333, с.150].

До злочинів, в яких насильство характеризує суспільно-небезпечний наслідок відносяться:

ст. 115 – умисне вбивство;

ст. 116 – умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання;

ст. 117 – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини;

ст. 118 – умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;

ст. 121 – умисне тяжке тілесне ушкодження;

ст. 122 – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження;

ст. 123 – умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання;

ст. 124 – умисне тяжке тілесне ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця;

ст. 125 – умисне легке тілесне ушкодження;

ч.2, 3 і 4 ст. 345 – тілесні ушкодження працівнику правоохоронних органів чи його близьким родичам;

ч. 2 і 3 ст. 346 – тілесні ушкодження державному чи громадському діячу;

ч.2 і 3 ст. 350 – тілесні ушкодження службовій особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок;

ч.2 і 3 ст. 377 – тілесні ушкодження судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам;

ч. 2 і 3 ст. 398 – тілесні ушкодження захиснику чи представнику особи;
 ч. 4 ст. 404 – умисне вбивство начальника або іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби;

ч. 2 і 3 ст. 405 – тілесні ушкодження начальнику або іншій особі, яка виконує обов'язки з військової служби.

Перераховані злочини розподілилися по категоріях таким чином:

Невеликої тяжкості	Середньої тяжкості	Тяжкі	Особливо тяжкі
ст. 118, 123, 124, 125	ст. 116, 117, 122, ч.2 ст. 345, ч.2 ст. 350, ч.2 ст. 377, ч.2 ст. 398	ст. 121, ч.2 ст. 346, ч. 2 і 3 ст.405	ст. 115, ч.3 і 4 ст. 345, ч.2 ст. 346, ч.3 ст.350, ч.2 ст. 377, ч.2 ст. 398, ч.4 ст.404

Потерпілими по цих злочинах можуть бути особи із спеціальними ознаками (новонароджена дитина, працівник правоохоронних органів чи його близькі родичі; державний чи громадський діяч; службова особа чи громадянин, який виконує громадський обов'язок; суддя, народний засідатель чи присяжний або їх близькі родичі; захисник чи представник особи; начальника або інша особи, яка виконує обов'язки з військової служби).

Безпосередній об'єкт посягання в цих злочинах визначається таким чином. Якщо злочини входять в розділ II («Злочини проти життя та здоров'я особи»), то основним безпосереднім об'єктом виступають життя (ст. ст. 115-118 КК) та здоров'я (ст.ст. 121-125 КК). У інших злочинах вони виступають додатковими безпосередніми об'єктами, а основними безпосередніми об'єктами в цих злочинах виступатимуть ті громадські або державні інтереси, які захищаються тим розділом або главою, в яку входить відповідна стаття.

Для об'єктивної сторони цих злочинів характерна наявність трьох обов'язкових ознак: дії (бездіяльності), наслідків і причинного зв'язку між дією (бездіяльністю) і наслідками, що настали. Наслідок насильства, вказаний в диспозиціях норм, відбився і на об'єктивній стороні складів цих злочинів. Законодавець виділив наступні види наслідків: смерть (ст. ст. 115-

118 КК, ст.404), тяжкі тілесні ушкодження (ст.ст. 121, 123, 124, ч.3 і 4 ст.345, ч.3 ст.346, ч.3 ст.350, ч.3 ст.377, ч. 3ст.398), середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 122), легкі тілесні ушкодження (ст. 125 УК), легкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження(ч.2 ст.345, ч.2 ст.346, ч.2ст.350, ч.2 ст.377, ч.2 ст.398), тілесні ушкодження (ч. 2 і 3 ст.405).

Винна особа може добитися настання смерті іншої людини чи спричинення шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості найрізноманітнішими діями. Частіше такі злочини скоюються шляхом активних дій.

Насильницькі злочини рідко скоюються шляхом бездіяльності. До числа цих небагатьох відноситься умисне вбивство, умисне спричинення шкоди здоров'ю. Як правило, це діяння зв'язане з обов'язком не допустити настання шкідливих наслідків для життя або здоров'я особи, що покладений на винного. Такий обов'язок може впливати з договору, трудових відносин, споріднених зобов'язань і інших обставин.

Злочини визнаються закінченими з моменту настання того злочинного результату, який вказаний в законі (смерть, тяжкі тілесні ушкодження, тілесні ушкодження середньої тяжкості, легкі тілесні ушкодження). Цей злочинний результат характеризує характер і ступінь тяжкості фізичної шкоди, заподіяної особі.

Не може не викликати обґрунтованих зауважень той факт, що питання визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю, що безпосередньо впливають на кваліфікацію злочинних дій, регулюються на рівні письмового висновку, підписаного експертом. Надання нормативної сили і відповідно прямого впливу на кваліфікацію злочину експерту, який діє на підставі акту, прийнятого на рівні Міністерства охорони здоров'я вносить дестабілізацію в правотворчий і правозастосовний процес, підриває авторитет кримінального закону як єдиного джерела, що визначає злочинність і караність діяння. Така ситуація не може не викликати порушення прав особи, вона підриває засади правової держави, виховує в громадянах нешанобливе відношення до закону.

Ситуацію можна виправити, якщо правила встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень затвердити на законодавчому рівні.

Спосіб, обстановка вчинення та й самі наслідки деяких злочинів цієї групи описані досить детально, і це зрозуміло. У тих випадках, коли під загрозу поставлено людське життя, і причиною тому являються осмислені людські вчинки, значимою є будь-яка обставина, яка їх (вчинки) супроводжувала.

У тих випадках, коли в законі обумовлюється особливо витончений спосіб прояву насильства, можна говорити про кваліфіковані його види (вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, загальнонебезпечним способом).

З суб'єктивного боку ці злочини характеризуються прямим або непрямим умислом. При прямому умислі винна особа усвідомлює, що своїми діями посягає на життя або здоров'я іншої людини, передбачає можливість або неминучість настання такого результату і бажає, щоб такий результат (смерть, шкода здоров'ю) настав. При непрямому умислі злочинець передбачає можливість спричинення смерті або шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості і відноситься до настання такого результату байдуже або свідомо його допускає. При цьому до наслідків застосованого насильства винна особа завжди відноситься умисно, і не має значення, чи включений наслідок насильства в якості обов'язкової ознаки основного складу (у розділі II Особливої частини) чи у якості кваліфікуючої ознаки (відповідні частини ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398, 404, 405). Як уже неодноразово зазначалося, насильство завжди умисне діяння. Якщо умисел особи був спрямований на спричинення шкоди здоров'ю певного виду, а настала шкода тяжча, викликана захворюванням потерпілого, про якого винному не було відомо, то останній повинен відповідати за спричинення шкоди того виду, який охоплювався його умислом.

Стан психіки, що впливає на характер вчинків людини і наслідків, що настали, враховується законодавцем при формулюванні кримінально-

правових заборон. Так, стан психічного розладу, що не виключає осудності, пом'якшує відповідальність матері, що убила новонароджену дитину (ст. 117 КК). Стан сильного душевного хвилювання (афект) традиційний у вітчизняному кримінальному законодавстві, окрім його нормативного визначення у диспозиціях ст.ст. 116 та 123, розглядається як пом'якшуюча обставина (п.7 ч.7 ст. 66 КК).

У статті 116 КК стан сильного душевного хвилювання породжується:

- 1) протизаконним насильством;
- 2) систематичним знущанням;
- 3) тяжкою образою.

Водночас стан сильного душевного хвилювання, визначений у статті 123 КК, черговий раз підтверджує несистемність кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, оскільки з віктимних проявів виключене систематичне знущання. *У зв'язку з цим пропонується доповнити статтю 123 КК України після слова «насильства» словами «, систематичного знущання».*

Це та ситуація, коли насильство породжує насильство у відповідь. Причому, стан душевного хвилювання досягає своєї межі у однієї сторони (що афектується), і розрядка відбувається шляхом спричинення потерпілому у відповідь фізичної шкоди у вигляді смерті чи тяжкого тілесного ушкодження. Якщо при афекті винна особа мстить за застосоване до нього насильство, то в стані необхідної оборони особа захищається посягання на охоронювані кримінальним законом права, свободи, блага, цінності чи інтереси, але спричинена при захисті фізична шкода є надмірною (ст.ст. 118, 124 КК України). Насильство, яке характеризує суспільно-небезпечні наслідки при затриманні особи, яка вчинила злочин, також не повинне перевищувати тих розумних меж, які продиктовані характером і ступенем суспільної небезпеки вчиненого злочину, а також обставинами затримання (ст.ст. 118, 124 КК). Спричинення смерті затримуваному без необхідності свідчить про те, що той, що затримує обрав занадто інтенсивну форму

насильства, за що і повинен притягатися до відповідальності за спричинення смерті або тяжких тілесних ушкоджень.

Для цієї групи злочинів важливе значення має момент виникнення умислу. Для стану афекту характерний тільки раптовий умисел. На раптовість виникнення умислу вказано в законі (ст.ст. 116, 123). Афект же як емоційний прояв психічного тону і настрою людини позначений в законі як сильне душевне хвилювання.

Злочини, передбачені ч.2, 3 і 4 ст. 345; ч. 2 і 3 ст. 346; ч.2 і 3 ст. 350; ч.2 і 3 ст. 377; ч. 2 і 3 ст. 398; ч. 2 і 3 ст. 405 мають однаковий додатковий обов'язковий об'єкт посягання – здоров'я особи, а відрізняються за основним об'єктом злочину та потерпілим, якому спричинюється шкода. В цьому контексті цікавим видається аналіз санкцій відповідних статей.

	Працівнику правоохоронного органу чи його близьким родичам (ч.2 ст.345)	Державному чи громадському діячу (ч.2 ст.346)	Службовій особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок, чи їх близьким (ч.2 ст. 350)	Судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам (ч. 2 ст.377)	Захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам (ч.2 ст. 398)
Заподіяння легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень	ОВ до 5 років, ПВ до 5 років	ПВ від 4 до 7 років	ОВ від 3 до 5 років, ПВ від 3 до 5 років	ОВ до 5 років або ПВ до 6 років	ОВ від 3 до 5 років, ПВ від 3 до 5 років

	Працівнику правоохоронного органу чи його близьким родичам (ч.3 ст.345)	Державному чи громадському діячу (ч.3 ст.346)	Службовій особі чи громадянину, який виконує громадський обов'язок, чи їх близьким (ч.3 ст. 350)	Судді, народному засідателю чи присяжному або їх близьким родичам (ч. 3 ст.377)	Захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам (ч.3 ст. 398)
Заподіяння тяжких тілесних ушкоджень	ПВ від 5 до 12 років	ПВ від 7 до 12 років	ПВ від 5 до 12 років	ПВ від 5 до 12 років	ПВ від 7 до 12 років

В цілому у санкціях простежується певна система. Однак, у статтях 345 та 398 до частини 3 відбувається синхронне «обтяження» виду і розміру найтяжчого покарання: в ч. 1 – ПВ до 3-х років, в ч. 2 – ПВ до 5 років, що свідчить про визнання цих злочинів фактично однаковими за ступенем суспільної небезпеки. В той же час у частині 3 аналізованих статей не зрозуміло з яких причин відбувається певне неспівпадіння стосовно нижньої межі ПВ: в ч.3 статті 398 – це 7 років, у ч.3 ст.345 – 5 років. І це при тому, що в обох статтях у частинах третіх передбачені однакові кваліфікуючі ознаки – тяжке тілесне ушкодження. Цікавим також є той факт, що у статтях 345, 350 та 398 простежується різкий «скачок» між частинами 2 і 3 – із злочину середньої тяжкості законодавець відразу переходить до особливо тяжкого злочину, в той час, як у статтях 346 та 377 – від тяжкого до особливо тяжкого.

У зв'язку з вищенаведеним, з метою забезпечення системності та послідовності кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, а також виконання завдання гуманізації кримінальної відповідальності, пропонується у ч.3 ст.398 зменшити нижню межу ПВ до 5 років і верхню межу до 10 років, а у ч. 3 ст.ст. 345, 350 та 398 – верхню межу ПВ до 10 років.

Викликає певні питання неоднакове застосування законодавцем в аналізованих статтях термінології щодо родичів: у відповідних частинах статей 345, 377, 398 вживається словосполучення «близькі родичі», у статті 350 – «близькі», а у статті 346 такі особи взагалі не називаються. Пропонується застосовувати однакову термінологію шляхом внесення відповідних змін: у ч.3 ст. 350 після слова «близьких» додати слово «родичів».

Аналогічна ситуація виникає при системному аналізі положень статей 121, 122 та 126 КК України:

- у ч.2 ст.121 – потерпілого або інших осіб (тобто будь-яких осіб);
- у ч.2 ст.122 – потерпілого або його родичів (тобто всіх родичів);

- у ч.2 ст.126– потерпілого чи його близьких (тобто тільки близьких родичів).

Очевидно, такий підхід законодавця є проявом непослідовності і несистемності кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Пропонується «вирівняти» положення аналізованих статей шляхом внесення наступних змін:

- у ч.2 ст.121 слова «інших осіб» замінити словами «близьких родичів»;
- у ч.2 ст.122 перед словом «родичів» додати слово «близьких»;
- у ч.2 ст.126 після слова «близьких» додати слово «родичів».

4.2. Удосконалення кримінально-правової політики в частині регламентації відповідальності за злочини, в яких насильство характеризує спосіб вчинення злочину

Насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, чи погроза його застосування як спосіб вчинення злочину. Законодавчого визначення насильства, яке не є небезпечне для життя або здоров'я, не існує. Пленум Верховного Суду України в межах правороз'яснювальної платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства роз'яснив в постанові № 10 від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності», що «під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого при грабежі, слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння» [221].

Ознака «наси́льство, що не є небезпечне для життя або здоров'я або погроза застосування такого насильства зазначена в наступних статтях КК: ч.2 ст.149; ч.2 ст. 186; ч.2 ст. 206; ч.2 ст. 278; ч.2 ст. 289; ч.2 ст. 308; ч.2 ст. 312; ч.2 ст. 355.

Невеликої тяжкості	Середньої тяжкості	Тяжкі	Особливо тяжкі
-	ч. 2 ст. 206	ч.2 ст. 186; ч.2 ст. 278; ч.2 ст. 289; ч.2 ст. 308; ч.2 ст. 312; ч.2 ст. 355	ч.2 ст.149

Кожен з перерахованих злочинів посягає на певне коло суспільних відносин. Так, при грабежі - основним безпосереднім об'єктом виступатиме право власності, при торгівлі людьми – честь і гідність особи тощо.

Об'єктивна сторона даної злочинів полягає в активних діях, спрямованих на об'єкт кримінально-правового захисту. Насильство виступає способом досягнення злочинних цілей кожного з цих діянь. Тому воно може бути застосоване не лише відносно, наприклад, власника майна, що викрадається, але і сторонніх осіб, які є перешкодою на шляху злочинця (наприклад, охоронець на підприємстві, сторож автостоянки, перехожі і тому подібне).

Фізичний вплив на особу припускає нанесення побоїв, окремих ударів, що спричинили появу садн, синців, гематом, спричинення фізичного болю. Фізична дія на особу може бути здійснена, наприклад, рукою, ногою, головою, а також предметами, механізмами.

Будь-які насильницькі дії, що не спричинили наслідків у вигляді спричинення шкоди здоров'ю будь-якого ступеня тяжкості, є насильством, яке не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого.

Судова практика визнає насильством застосування одурманюючих речовин, що не представляють небезпеки для життя або здоров'я потерпілого. Вони, впливаючи на організм людини і його психіку, покликані паралізувати волю потерпілого до опору або захисту. Застосування їх в злочинних цілях являється насильством [185, с.156].

Механізм дії погроз застосування насильства, що не є небезпечним для життя і здоров'я на психіку потерпілого єдиний. Інформація, що міститься в погрозах, впливає на мозок, який підключає вольові процеси особи. Залежно від «сили» інформації, що поступила, вольові процеси будуть пригнічені, або будуть підпорядковані волі автора погрози, або викличуть реакцію протидії. При цьому не має значення, в якій формі висловлена така погроза (усно або письмово), що безпосередньо потерпілому або через посередників.

Усі злочини, при вчиненні яких застосовується насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, з суб'єктивної сторони є умисними. Яку б мету не переслідувала винна особа, насильство завжди спрямоване на реалізацію поставленої мети. За допомогою насильства можна відкрито викрасти чуже майно або утримати викрадене (ст. 186), викрасти транспортний засіб (ст. 289) і т.д.

Інструментальна роль насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, має бути встановлена в ході судового розгляду кримінальної справи. Використання мускульної сили, не спрямоване на пригнічення волі потерпілого, а яке переслідує інші цілі, впливає на оцінку дій винного. У науці і судовій практиці велися суперечки про те, чи слід визнавати насильницьким грабежем випадки викрадення майна, так званім «ривком». Г.Л.Кригер називає такий злочин «типовим грабежем» [131], що представляє з себе раптове захоплення чужого майна, здійснюване без умислу заподіяти фізичної шкоди потерпілому. Судова практика виходить з того, що в цих випадках винний не застосовує насильство.

Дійсно, випадки вихоплювання або виривання чужого майна, що знаходиться при потерпілому, не є насильницьким грабежем. Винна особа не намагається впливати шляхом застосування насильства на свідомість і волю потерпілого, а нестримність її дій спрямована на те, щоб потерпілий не встиг зорієнтуватися в тому, що відбувається і дати належну відсіч грабіжникові. При насильницькому грабежі винна особа, навпаки, використовує силовий

вплив на потерпілого, щоб змусити волю останнього діяти «за сценарієм», розробленим грабіжником.

Насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я, чи погроза його застосування як спосіб вчинення злочину. Слід зазначити, що ознака «насильство, небезпечне для життя або здоров'я, або загроза його застосування» в одних нормах характеризує основний склад – наприклад, в розбої, а в інших - кваліфікований або особливо кваліфікований. Насильство свідчить про серйозний перепад в рівні суспільної безпеки в порівнянні з тією, яка виражена ознаками основного складу. Наприклад, основний склад розбою включає дану ознаку. Не буде цієї ознаки - не буде і розбою.

Склади, що несуть в собі таку ознаку, як насильство, небезпечне для життя або здоров'я або загроза такого, спрямовані на охорону різних об'єктів.

До них відносяться: ч. 2 і 3 ст. 146, ч.3 ст.149, ст. 187, ч.3 і 4 ст. 189, ч.2 і 3 ст. 206; ч. 2 ст.262; ч.3 ст.278; ст. 280; ч.3 ст. 289; ч.3 ст. 308; ч.3 ст.313; ч.3 ст. 355; ч.3 ст.410.

Невеликої тяжкості	Середньої тяжкості	Тяжкі	Особливо тяжкі
ч. 1 ст.280	с.2 ст.146; ч.2 ст. 206, ч.2 ст. 280	ч. 3 ст. 146, ч.3 ст.149, ч.1 і 2 ст. 187, ч.3 ст. 189, ч. 3 ст. 206; ч.3 ст. 280; ч.3 ст. 289; ч.3 ст. 355	ч. 3 ст. 149, ч.3 і 4 ст. 187, ч.4 ст. 189; ч.2 ст.262; ; ч.3 ст. 278; ч.3 ст. 410

У основу ділення суспільно небезпечного насильства на небезпечне і не небезпечне для життя або здоров'я законодавець поклав характер насильства і його інтенсивність. Під характером насильства, як нам представляється, слід розуміти його особливості, які проявляються в конкретних поведінкових актах. Термін інтенсивність включає такі відтінки того або іншого виду діяльності, які характеризують її особливу насиченість. Наприклад, інтенсивна праця - це напружена, посилена праця. Інтенсивність насильства припускає такі його зовнішні форми прояви, які зв'язані з такими варіантами насильницької поведінки винних осіб, що тягнуть найбільш тяжкі види

шкоди, заподіяної особі. Підкреслюючи інтенсивність насильства, законодавець створив оціночні ознаки насильства. Проте такий варіант віддзеркалення суспільно небезпечного насильства в законодавчих нормах не можна віднести до вдалих рішень, оскільки він тягне неоднозначне розуміння таких категорій, як насильство, яке є небезпечне для життя і здоров'я, і насильство, що спричинило шкоду життя і здоров'ю. В. І. Ткаченко відмічав, що перша категорія обмежена тільки дією, що створює загрозу, а друга - пов'язана з наслідком [282, с.79-82]. Він вважає, що при скоюванні злочинів, ознакою яких є насильство, небезпечне для життя або здоров'я, потерпілому нерідко заподіюються легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я або менш тяжкі тілесні ушкодження.

Насильство розцінюється як небезпечне для життя або здоров'я (далі скорочено: небезпечне насильство), якщо здоров'ю потерпілого спричинені легкі, середньої тяжкості та тяжкі тілесні ушкодження, а також заподіяння смерті. Інші ж наслідки, що настають в результаті фізичного впливу на особу, за винятком вищеназваних, характеризують насильство, яке не є небезпечне для життя або здоров'я.

Небезпечними для життя або здоров'я діями, що не привели до спричинення шкоди, слід рахувати невлучний постріл, удар ножом, який був відбитий потерпілим. Про реальну небезпеку для життя або здоров'я можуть свідчити такі дії, як цілеспрямоване нанесення ударів в життєво важливі органи, перекирвання дихальних шляхів, виштовхування на ходу з транспорту, скидання з висоти, застосування знарядь, призначених для нанесення серйозних поранень, тривале утримання голови потерпілого під водою і тому подібне. Коли ж відсутні докази, що свідчать, що певні дії створювали загрозу життя або здоров'ю потерпілого, то виключається насильство, небезпечне для життя або здоров'я.

Небезпечними для життя є усі проникаючі рани черепа, хребта, грудей, живота, навіть без ушкодження внутрішніх органів. Вони завдають тяжкої шкоди здоров'ю.

Законодавець підкреслює, що вживане насильство небезпечне для життя, але все таки воно (насильство) не позбавляє людини життя. Інакше законодавець вказав би на такий наслідок вживаного насильства, як спричинення смерті. Отже, насильство, що виразилося в позбавленні життя людини у момент вчинення злочину не охоплюється складами вказаних злочинів, а вимагає кваліфікації по сукупності із ст.115 КК України.

Під насильством, небезпечним для здоров'я, слід розуміти такий вплив на організм людини, в результаті якого здоров'ю потерпілого заподіюється тяжкі тілесні ушкодження або ушкодження середньої тяжкості, а також легкі тілесні ушкодження, що викликали короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату загальної працездатності. Насильство, яке хоча і не завдало вказаної шкоди, але у момент застосування створювало реальну небезпеку для здоров'я людини, також характеризує його небезпеку.

Моментом закінчення злочинів з ознакою «насильство, яке не є небезпечне для життя або здоров'я», або погроза його застосування» являється не лише факт спричинення шкоди особі, але і виконання усіх дій, що характеризують об'єктивну сторону злочину. Про завершений характер діяння свідчать наслідки, обумовлені причинними зв'язками. Якщо наслідком погрози застосування такого насильства вважати стан страху, що настав у потерпілого, то необхідно встановити, якими ознаками характеризується такий наслідок.

Суб'єктивна сторона вказаних злочинів характеризується виною у формі умислу. Умисел прямий по відношенню до вчинюваного діяння. Але до наслідків, які можуть настати в результаті застосованого до потерпілого насильства, умисел може бути і непрямим. Винна особа повинна усвідомлювати, що здійснює протиправні дії із застосуванням насильства і бажає вчинити це, використовуючи насильство, що завдає фізичної шкоди особі чи погрожуючи використанням такого насильства. Таким чином, зміст умислу визначається усвідомленням винним того, що він застосовує фізичний вплив чи погрожує його застосуванням. Усвідомлення ж особою

інтенсивності вживаного насильства є надзвичайно важким полем для доказування.

Дії викрадача, що погрожує несправним пістолетом, судова практика розцінює, як розбійний напад, оскільки потерпілий, не знаючи про несправність пістолета, обгрунтовано сприймає поведінку грабіжника як погрозу смертю або спричиненням тяжкої шкоди здоров'ю, на що і розраховує злочинець.

При розбої дія винного, як це витікає зі змісту диспозиції ст. 162 КК України, повинна виражатися в нападі, поєднаному з насильством, небезпечним для життя або здоров'я особи, що піддалася нападу, або із погрозою застосування такого насильства. Вживання законодавцем двох термінів «напад» і «насильство» в одному словосполученні припускає, що вони несуть різне смислове навантаження або доповнюють один одного, але не за принципом «масло масляне», а характеризують злочинне діяння з різних сторін.

Криміналісти, що досліджували тему розбою, наслідуючи логіку законодавця, намагалися обгрунтувати відмінність цих термінів. Проте усі їх міркування у результаті привели до висновку про те, що напад при розбої є не що інше, як застосування насильства до того, у кого викрадається майно. А тому слід погодитися з думкою про те, що одночасна вказівка в законі і на напад, і на насильство пояснюється невдалою редакцією закону.

У зв'язку з цим, пропонується ч.1 ст. 187 викласти у такій редакції:

«Застосування насильства, яке є небезпечним для життя і здоров'я особи, або погроза застосування такого насильства з метою заволодіння чужим майном, - ...»

Мета не є обов'язковою ознакою більшості аналізованих злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я. Проте застосування насильства при їх вчиненні носить цілеспрямований характер. Так, наприклад, насильство застосовується з метою викрадення транспортних засобів (ст. 289).

Мотиви при скоюванні злочинів із застосуванням небезпечного насильства можуть бути найрізноманітнішими: користь, помста, заздрість, ненависть, ревнощі, особисті неприязні стосунки, хуліганство та ін.

Суб'єктами насильницьких злочинів цього виду є фізичні осудні особи, що досягли віку, вказаного в статті 22 КК України.

Стосовно співвідношення ч.2 ст. 22 КК та аналізованої групи злочинів слід висловити певне зауваження. У вказаній статті передбачено кримінальну відповідальність з 14-річного віку за вчинення, зокрема, розбою, передбаченого статтями 187, ч. 3 ст. 262 та 308. Однак розбій передбачений і в статтях 312 та 313, які з незрозумілих причин не включені до переліку злочинів, за які настає відповідальність з 14 років. У зв'язку з цим пропонується доповнити перелік, визначений у ч.2 ст. 22 КК України частинами 3 статей 312 та 313.

Насильство або погроза його застосування як спосіб вчинення злочину. Ознака «насильство або погроза його застосування» у вузькому сенсі, тобто в контексті статті кримінального закону припускає, що застосоване насильство може бути як небезпечним для життя або здоров'я, так і не небезпечним. Це дозволяє багатьом ученим прирівнювати ознаку «насильство або погроза його застосування» до таких ознак, як «насильство, небезпечне для життя або здоров'я потерпілого або погроза його застосування» і «насильство, яке не є небезпечне для життя або здоров'я або погроза його застосування».

Найбільша кількість насильницьких злочинів включає саме цю ознаку. Причому при визначенні даного способу вчинення злочину законодавець використовує різноманітну термінологію. Зокрема:

- примушування (ч.2 ст. 142);
- шляхом примушування (ч. 2 ст. 143);
- захоплення заручника, вокзалу, аеродрому і т.д. (тільки якщо супроводжується застосуванням насильства) (ст.147; ч.2. ст. 279; ст.341, ст.349);
- застосування насильства (ч.2 ст. 424, ч. 1 ст. 446);

- застосування насильства чи погрози його застосування (ч.2 ст. 150-1; ч.2 ст. 157, ч. 2 ст. 162ст.ст. 152, 153, ч.1 ст. 258-1, ч.2 ст. 297, ч.1 ст. 303, ч. 2 ст. 393);
- поєднане з насильством, чи погрозами (ч.2 ст.161);
- примушування шляхом насильства чи погрози його застосування (ч.1 ст. 174);
- примушування шляхом фізичного або психічного насильства (ч.2 ст. 180);
- погроза насильства (ч.1 ст. 189, ч.1 ст. 206; ст. 386);
- участь у вчинюваному нападі (ст.257); напад (ст. 261; ст. 444);
- супроводжується насильством над особою (ч. 1 ст.294);
- хуліганство (тільки якщо супроводжується застосуванням насильства) (ст. 296);
- незаконне введення будь-яким способом (очевидно, що в т.ч. і насильницьким) – ст.314;
- шляхом насильства або погрози його застосування (ч.3 ст.342);
- примушування з погрозою насильства (ч.1 ст.355);
- поєднане із застосуванням насильства або із знущанням над особою (ч. 2 ст.373)
- супроводжується насильством або погрозою застосування насильства (ч. 2 ст.365).

Така різноманітність термінології не покращує якості кримінального закону і не спрощує його застосування. У зв'язку з цим з метою забезпечення системності кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, пропонується у всіх вищенаведених статтях замінити використовуване формулювання на формулювання «насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я» або «насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я» у потрібних відмінках; тим самим обсяг насильства буде чітко визначений, що значною мірою спростить

реалізацію кримінально-правової політики в межах правозастосовної платформи.

Крім того, не зовсім зрозумілим виглядає застосування законодавцем у ч.2 ст. 180 КК України терміну «фізичне або психічне насильство». Це черговий прояв несистемності кримінального законодавства. Це *єдиний* (виділено мною – І.К.) випадок застосування терміну «психічне насильство» в цілому КК. У зв'язку з цим пропонується ч. 2 ст. 180 КК України викласти у такій редакції: «Примушування священнослужителя шляхом насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я, або погрози застосування такого насильства до проведення релігійного обряду, – карається ...»;

Норми, викладені в цих статтях, спрямовані на захист різних об'єктів. Додатковими об'єктами злочинного посягання при здійсненні якого-небудь з цих злочинів можуть виступати тілесна і психічна недоторканість людини, свобода, честь, гідність. Наявність одного з додаткових об'єктів обов'язково, оскільки інструментальна роль насильства зводиться до спричинення шкоди саме цим цінностям людини. Насильство виступає засобом досягнення злочинних цілей або способом скоєння злочину.

Така дія, як опір, вказаний у ряді злочинів в якості конститутивної ознаки, набуває характеру кримінально карного насильницького діяння тільки у випадках, якщо воно зв'язане з насильством. Законодавчі терміни «захоплення», «опір» та ін. характеризують діяння, момент закінчення яких пов'язаний з самим фактом виконання вказаних дій. Насильницький спосіб їх вчинення є показником того, що зроблені кроки по реалізації наміченої злочинної мети. Вони шкідливі, а значить небезпечні тим, що одні з них руйнують моральні засади суспільства, інші - завдають шкоди здоров'ю населення, правам і інтересам особи, суспільства, держави. У зв'язку з цим законодавець і встановив відповідальність за факт виконання цих дій, незалежно від того, чи досягли вони наміченої мети.

Як правило, факт застосування насильства (завдання ударів, побоїв, позбавлення волі, висловлювання загроз і т.п.), що підкріплює інші, вказані в

диспозиції дії, пов'язаний з моментом виконання об'єктивної сторони злочину (наприклад, момент закінчення згвалтування пов'язаний з початком виконання статевого акту, підкріпленого фізичним насильством). Насильство виступає однією, але не єдиною ознакою, що характеризує об'єктивну сторону цих злочинів. Їх справедливо називають складними. У таких злочинах необхідно виконати разом з насильницькими і інші дії. Наприклад, при вимаганні винна особа повинна виконати дві дії: пред'явити вимоги і висловити погрозу.

У тих випадках, коли насильство або погроза його застосування виступають кваліфікуючою (або особливо кваліфікуючою) ознакою, то момент закінчення злочину пов'язаний з виконанням як дій, описаних в диспозиції основного складу, так і насильницьких дій.

При визначенні моменту закінчення злочину необхідно пам'ятати про причинний зв'язок, який повинен існувати між досконалими злочинними діяннями, зв'язаними із застосуванням насильства або загрозою його застосування, і наслідками, що настали.

Наслідки можуть бути двох рівнів. Перший рівень - це наслідки, вказані в законі в якості обов'язкових ознак диспозиції. Другий рівень - це наслідки, що послідували після застосованого насильства. Такі наслідки не завжди вказуються в законі, хоча маються на увазі, оскільки насильство завжди спричиняє певні наслідки.

Суб'єктивна сторона злочинів, що включають ознаку «насильство або загроза його застосування», характеризується виною, метою, мотивами.

Злочини, що здійснюються із застосуванням насильства або погрозою його застосування, є умисними. Умисел в цих злочинах, як правило, прямий. У злочинах з прямим умислом винна особа повинна усвідомлювати, що домагається поставленої мети за допомогою вживаного насильства і бажає добитися цього вказаним способом. Усвідомлення винною особою того, що насильство виступає способом досягнення генеральної (кінцевою) злочинної

мети, обов'язково. Інакше насильницькі дії винного слід розцінювати як злочин, спрямований проти життя або здоров'я особи.

До наслідків застосованого насильства винна особа може відноситися байдуже або свідомо допускати їх настання (непрямий умисел). Наприклад, при згвалтуванні злочинець заламує потерпілої руки, ушкоджуючи їй пальці руки, тобто завдає легкої шкоди здоров'ю. Злочинець міг не бажати того, щоб настала легка шкода здоров'ю, але, заламуючи руки, він свідомо допускав настання такого наслідку або байдуже до нього відносився. Бажання ж саме насильницьким шляхом задовольнити свої сексуальні потреби є обов'язковим. Наслідки насильства впливають на кваліфікацію у тому випадку, якщо вони виходять за межі певного виду насильницьких наслідків.

Мотиви можуть бути найрізноманітнішими: користь, помста, заздрість, задоволення статевої пристрасті, образа честі, приниження гідності, хуліганство, і т. д.

Висновки до розділу 4

Проблеми визначення складу злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, доволі детально досліджені в межах *доктринальної платформи*, як в рамках загального вчення про склад злочину, так і в межах досліджень окремих його елементів.

Законодавець часто користується не лише терміном насильство, щоб позначити насильницький характер злочинних діянь. Він використовує інші терміни, значення яких безпосередньо пов'язане з насильством.

Така різноманітність термінології не покращує якості кримінального закону і не спрощує його застосування. У зв'язку з цим з метою забезпечення системності кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, пропонується у всіх вищенаведених статтях замінити використовуване формулювання на формулювання «насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я» або «насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я» у потрібних відмінках; тим самим

обсяг насильства буде чітко визначений, що значною мірою спростить реалізацію кримінально-правової політики в межах правозастосовної платформи.

Викликає певні питання неоднакове застосування законодавцем в аналізованих статтях термінології щодо родичів: у відповідних частинах статей 345, 377, 398 вживається словосполучення «близькі родичі», у статті 350 – «близькі», а у статті 346 такі особи взагалі не називаються. Пропонується застосовувати однакову термінологію шляхом внесення відповідних змін: у ч.3 ст. 350 після слова «близьких» додати слово «родичів».

Аналогічна ситуація виникає при системному аналізі положень статей 121, 122 та 126 КК України:

- у ч.2 ст.121 – потерпілого або інших осіб (тобто будь-яких осіб);
- у ч.2 ст.122 – потерпілого або його родичів (тобто всіх родичів);
- у ч.2 ст.126– потерпілого чи його близьких (тобто тільки близьких родичів).

Очевидно, такий підхід законодавця є проявом непослідовності і несистемності кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Пропонується «вирівняти» положення аналізованих статей шляхом внесення наступних змін:

- у ч.2 ст.121 слова «інших осіб» замінити словами «близьких родичів»;
- у ч.2 ст.122 перед словом «родичів» додати слово «близьких»;
- у ч.2 ст.126 після слова «близьких» додати слово «родичів».

Не зовсім зрозумілим виглядає застосування законодавцем у ч.2 ст. 180 КК України терміну «фізичне або психічне насильство». Це черговий прояв несистемності кримінального законодавства. У зв'язку з цим пропонується ч. 2 ст. 180 КК України викласти у такій редакції: «Примушування священнослужителя шляхом насильства, яке є небезпечним для життя чи

здоров'я, або погрози застосування такого насильства до проведення релігійного обряду, – карається ...»;

Висновки

У результаті проведеного дослідження констатовано, що науковий інтерес до кримінально-правової політики стосовно вирішення питань протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, як і іншим злочинам, залишається недостатнім. Ця дисертація є комплексним монографічним дослідженням саме кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Для досягнення мети дисертації та вирішення поставлених у ній задач досліджено зміст насильства у кримінальному праві, окреслено коло злочинів, ознакою яких є застосування насильства, вивчено історичний досвід та досвід держав СНД щодо протидії вказаній групі злочинів кримінально-правовими засобами, систематизовано та узагальнено розроблені кримінально-правовою наукою та правозастосовною практикою базові положення кримінально-правової політики, та на основі цього охарактеризовано кримінально-правову політику в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, оцінено сучасний стан та запропоновано шляхи вдосконалення протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Детальні результати сформульовано у висновках до відповідних розділів роботи. Найбільш важливі з них зводяться до такого:

1. Під час аналізу стану дослідження кримінально-правових засобів протидії злочинам у контексті кримінально-правової політики виявлено, що загалом у науці простежується однакове розуміння поняття «кримінально-правова політика». Однак інтерес до визначення та характеристики окремих сфер кримінально-правової політики (зокрема, в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства) є недостатнім, що засвідчує актуальність дослідження та необхідність розробки шляхів удосконалення законодавства у вказаній сфері кримінально-правової політики.

Проаналізувавши визначення поняття «насильство» різних авторів, зроблено висновок про те, що насильство, як правило, науковцями

визначається у двох формах (видах): фізичному і психічному. Однак у кримінальному законодавстві насильство вживається в розумінні фізичного впливу на особу. Якщо ж йдеться про психічний вплив (погроза застосування насильства), законодавець окремо вказує на це в конкретній статті Особливої частини КК.

2. На основі аналізу юридично значущих ознак насильства злочин, що вчиняється із застосуванням насильства, можна визначити як передбачене КК України суспільно небезпечне умисне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину, що скоюється або супроводжується спричиненням фізичної шкоди іншій людині чи створенням загрози спричинення такої шкоди всупереч (проти) її волі.

З метою об'єднання злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, визначено родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства, як сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують умисні діяння (дію або бездіяльність), скоєні суб'єктом злочину, якими всупереч (проти) волі потерпілого спричинюється йому фізична шкода або створюється загроза спричинення такої шкоди.

Залежно від ролі і місця насильства в об'єктивній стороні складу злочину виділяються такі види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

- 1) злочини, в яких насильство характеризує діяння чи наслідок;
- 2) злочини, в яких насильство характеризує спосіб учинення злочину.

Наступний критерій для кримінально-правової класифікації злочинів, що вчиняється із застосуванням насильства, стосується належності насильства до складу злочину певного виду. Залежно від цього злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, поділяються на:

- 1) злочини, в яких насильство виступає конститутивною ознакою основного складу злочину;
- 2) злочини, в яких насильство виступає кваліфікуючою ознакою.

Залежно від розміру (обсягу, інтенсивності) у кримінальному праві виділяються такі види злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства:

1) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя і здоров'я;

2) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, яке є небезпечним для життя і здоров'я;

3) злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, розмір (обсяг, інтенсивність) якого не конкретизовано.

3. Аналіз історичного досвіду кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, показує, що ця політика реалізовувалась по-різному. У ході дослідження встановлено, що сучасний обсяг злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, формувався впродовж тривалого часу, розпочинаючи із Київської Русі і до прийняття чинного КК України. Під насильством, як правило, розумівся фізичний вплив на тіло іншої людини.

4. Під час аналізу позитивного досвіду держав СНД встановлено, що у вказаних державах в цілому простежуються спільні з українськими риси протидії кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства. Визначено, що основні розбіжності у протидії таким злочинам стосуються окреслення кола злочинів, які вчиняються із застосуванням насильства, та встановлення кваліфікуючих ознак відповідних складів злочинів. Запропоновано застосувати у ході реформування кримінального законодавства України позитивний досвід деяких держав СНД щодо декриміналізації побоїв.

5. З'ясовуючи зміст поняття кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, встановлено, що вказана сфера належить до спеціальних сфер кримінально-правової політики, і спрямована на вироблення стратегії і тактики, формулювання основних завдань, напрямів і цілей кримінально-правового впливу на

злочини, що вчиняються із застосуванням насильства, та розробку правових засобів їх досягнення.

6. У процесі дослідження загальних, галузевих та спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, обґрунтовується необхідність виділення серед галузевих (особливо в контексті протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства): принципу стимулювання попередження злочинів та недопущення настання їх суспільно небезпечних наслідків, принципу невідворотності реакції держави на факт учинення кожного злочину; серед спеціальних принципів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, – принципу пріоритету захисту життя, здоров'я та тілесної недоторканості людини як найвищої соціальної цінності в державі.

Визначено джерела кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, серед яких особливу увагу приділено правороз'яснювальним актам судових органів, а також виділено цільові програми, спрямовані на профілактику злочинності.

Охарактеризовано основні завдання кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, на основі загальних завдань кримінально-правової політики.

Серед методів кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, окремо виділено програмно-цільовий метод, який дозволяє об'єднати в єдиний комплекс різноманітні засоби і ресурси для «точкового» вирішення проблем протидії злочинності. Підтримується позиція, що способами реалізації кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, є (де-)криміналізація, (де-)пеналізація, заохочення правомірної поведінки та стимулювання попередження злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства.

7. У контексті запропонованого терміна «платформа кримінально-правової політики» в системі кримінально-правової політики виділено декілька дотичних явищ і відношень, яких об'єднують однакові суб'єкти та/або подібні форми кримінально-правової політики, і які в сукупності становитимуть відповідні платформи – доктринальну, законодавчу, правороз'яснювальну та правозастосовну.

8. Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна підсистеми політики в сфері протидії злочинності мають окреслені власним законодавством кола завдань; є самостійними підсистемами політики в сфері протидії злочинності, але тільки у межах єдиного комплексу, оскільки вилучення з цього комплексу хоч би однієї з його складових робить інші його частини нежиттєздатними.

9. Аналіз законодавчої платформи кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, підтверджує її неузгодженість і несистемність під час формулювання як диспозиції статей, в яких визначаються склади злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, так і при формулюванні санкцій.

У зв'язку з цим у ході дослідження запропоновано низку пропозицій стосовно упорядкування окремих положень КК України, пов'язаних із протидією кримінально-правовими засобами злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства.

Зокрема, пропонується:

– у всіх статтях КК України, в яких насильство не визначене за обсягом, залежно від суспільної небезпеки та ступеня тяжкості конкретного злочину внести зміни з метою визначення обсягу (розміру, інтенсивності) насильства шляхом використання словосполучень «насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я» або «насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я» у потрібних відмінках;

– ч. 2 ст. 180 КК України викласти у такій редакції: «Примушування священнослужителя шляхом насильства, яке є небезпечним для життя чи

здоров'я, або погрози застосування такого насильства до проведення релігійного обряду, – карається ...»;

– у ч. 5 ст. 36 КК України словосполучення «протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення» замінити на словосполучення «протиправного вторгнення у житло чи інше приміщення, поєднаного із насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи».

10. Отримані результати дослідження дають підстави для подальшої розробки теоретичних проблем кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства, зокрема, проведення більш детального порівняльного аналізу кримінального законодавства України з кримінальним законодавством інших держав світу щодо протидії вказаній групі злочинів, поглибленого дослідження ознак насильства та його форм тощо.

Список використаних джерел

1. Абельцев С. Н. Криминологическое изучение насилия и защита личности от насильственных преступлений : Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология ; Уголовно-исполнительное право /С. Н. Абельцев ; Науч. конс. Г. А. Аванесов ; Юридический институт МВД России. – М.,2000. – 356 с.
2. Аванесов Г. А. Криминология / Геннадий Арташесович Аванесов. – М., 1984.
3. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика : Допущено Министерством внутренних дел СССР в качестве учебника для слушателей академии МВД СССР /Г. А. Аванесов ; Академия МВД СССР. – М.,1980. – 528 с.
4. Авер'янов В. Б. Утвердження принципу верховенства права у новій доктрині українського адміністративного права // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 11. – С. 57-70
5. Адельханян Р. А. Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью при особо отягчающих обстоятельствах / Роберт Артурович Адельханян ; Институт государства и права Российской академии наук. – М.: МЗ Пресс, 2003. – 192 с.
6. Алауханов Е. Криминология. Учебник. – Алматы. 2008. – 429 с. [Электронный ресурс] Режим доступа <http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum6815/item6824.html>
7. Антонян Ю.М. Современная российская насильственная преступность // Насильственная преступность: новые угрозы: Сб. науч. тр. / Под ред. Ю.М. Антоняна, А.Я. Гришко. – Рязань; М., 2004.
8. Багрий-Шахматов Л.В. Система уголовных наказаний и исправительно-трудовое право [Текст] : учеб. пособ. / Леонид Васильевич Багрий-Шахматов ; ред. Н.А.Стручкова ; Высшая школа МВД СССР. – М. : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1969. – 77 с.
9. Базаров Р.А. Преступность несовершеннолетних: криминальное насилие, меры противодействия / Р.А. Базаров. – Екатеринбург : Екатеринбургская высшая школа МВД, 1995. – 282 с.
10. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Чезаре Беккариа ; Сост. И предисл. В. С. Овчинского. – М. :Инфра-М,2004. – 184 с. - (Библиотека криминолога).
11. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : /Р. С. Белкин; Академия МВД СССР. – М.,1977. – Т. 1. – 1977. – 340 с.
12. Белогриц-Котляревский Л.С. Учебник русского уголовного права. Общая и Особенная части / Л.С.Белогриц-Котляревский. – Киев; Петербург; Харьков, 1903.
13. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н.А.Беляев. – Л. : Из-во Ленинградского университета, 1986. – 176 с.

14. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль /Л. Берковиц. - С.П.: Прайм-Еврознак, Нева; М.: Олма-Пресс, 2002. – 510 с.
15. Бойцов А. И. Понятие насильственного преступления // Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с насильственной преступностью. – Л., 1988. – С.134 – 150
16. Борисов В.І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки // Проблеми законності. Проблеми боротьби зі злочинністю / 2009/100 . – с. 305-312.
17. Бородин С. В. Борьба с преступностью :теоретическая модель комплексной программы /Отв ред. В. Н. Кудрявцев ; АН СССР. Ин-т государства и права. – Науч. изд. – М. :Наука,1990. -272 с.
18. Бородин С. В. Преступления против жизни : [Практическое пособие] / Станислав Владимирович Бородин. – Институт государства и права РАН. - практическое изд. – М. : Юрист, 1999. – 356 с. – (Библиотека следователя).
19. Бородин С., Клебанов Л. Защита личности в России (криминологический и уголовно-правовой аспекты) // Уголовное право. – 2002. – № 2. – С. 107.
20. Босхолов С.С. Основы уголовной политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: Учебно-консультационный центр "ЮрИнфоР", 1999. – 293 с.
21. Будякова Т. Индивидуальные особенности потерпевшего как критерий степени нравственных и физических страданий // Российская юстиция. – 2003. – № 2. – С. 15.
22. Бужор В.Г. К вопросу об определении общего понятия насилия / В.Г. Бужор // Криминология и организация профилактики преступлений : Сб. науч. тр. – М., 1992. – С. 106-108.
23. Бэрн Р. Агрессия / Р.Бэрн, Д.Ричардсон. – СПб. : Питер, 1997. – 336 с.: ил. (Серия "Мастера психологии").
24. Василенко И.Л. Политическая глобалистика: Учебное пособие для вузов / И.Л.Василенко. – М.: Логос, 2000. – 360 с.
25. Векленко В.В. Квалификация хищений чужого имущества : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Василий Владимирович Векленко: Омск, 2001. – 375 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / [уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728, [1] с.
27. Винокуров С.И. Насилие в контексте взаимодействия человечества и природы // Насилие. Личность. Общество: Тез. науч.-практ. конф. – М., 2000. – 350 с.
28. Витоки козацького права \ Щербак В.О. Історія українського козацтва: нариси у 2 т.\ Редкол: Смолій (відп. Ред) та інші. – Київ.: Вид.дім "Киево-Могилянська академія", 2006р, Т.1. – 800 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.haidamaka.org.ua/0117.html>

29. Владимиров В. А. Социалистическая собственность под охраной закона / В.А.Владимиров, Ю.И.Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1979. – 200 с.
30. Волженкин Б. Некоторые проблемы соучастия в преступлениях, совершаемых специальными субъектами // Уголовное право. – 2000. – № 1. – С. 12-16.
31. Всеобщая декларация прав человека. Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М.: Изд-во НОРМА (издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 2002. – С. 38-42.
32. Галюкова М.И. Современное зарубежное уголовное законодательство об ответственности за причинение вреда здоровью человека // Вестник ЮУрГУ. – №28. – 2008. – С. 29-36.
33. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами / Лев Давидович Гаухман. – М., 1969. – 120 с.
34. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступлений / Лев Давидович Гаухман. – М. : Юрид. лит., 1974. – 167 с.
35. Гаухман Л.Д. Понятие советской уголовной политики и ее основные направления / Лев Давидович Гаухман, Юрий Игнатьевич Ляпунов. – М., 1980. – 25 с.
36. Герцензон А.А. Уголовное право и социология : Проблемы социологии уголовного права и уголовной политики / Алексей Адольфович Герцензон. – М. : Юрид. лит., 1970. – 286 с.
37. Глазырин В.А. и др. Юридическая социология. – М., 2000.- 368 с.
38. Глобализация и моделирование социальной динамики. – М.: Институт социальных наук, 2001. – 221 с.
39. Головкин Л.В. Принципы неотвратимости ответственности и публичности в современном российском праве и процессе // Государство и право. – №3. – 1999. – С. 74.
40. Государственная политика и управление. Учебник. В 2 ч. Часть I. Концепции и проблемы государственной политики и управления / Под ред. Л.В.Сморгунова. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2006. – 384 с.
41. Грищук В.К. Кримінальна політика і зброя / Віктор Климович Грищук, в збірці "В.К.Грищук. Вибрані наукові праці". – Львів. 2010. – С.359-362.
42. Грищук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – К.: Вид. дім " Ін Юре", 2006. – 567 с.
43. Грищук В.К. Напад у кримінальному праві / Віктор Климович Грищук, в збірці "В.К.Грищук. Вибрані наукові праці". – Львів. 2010. – С.411-412.
44. Грищук В.К. Насильство / Віктор Климович Грищук, в збірці "В.К.Грищук. Вибрані наукові праці". – Львів. 2010. – С.412-414.

45. Грищук В.К. Проблеми сучасної кримінальної політики України / Віктор Климович Грищук, в збірці "В.К.Грищук. Вибрані наукові праці". – Львів. 2010. – С.317-324.
46. Грищук В.К. Рішення Європейського суду з прав людини, Рішення Конституційного Суду України та Постанови Пленуму Верховного Суду України як джерела об'єктивного українського кримінального права / Віктор Климович Грищук, в збірці "В.К.Грищук. Вибрані наукові праці". – Львів. 2010. – С.796-810.
47. Грищук В.К. Способи вчинення злочину: насильство, напад, обман / Віктор Климович Грищук, в збірці "В.К.Грищук. Вибрані наукові праці". – Львів. 2010. – С.362-366.
48. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи / Олексій Михайлович Гумін. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 360 с.
49. Гуцуляк М.Я. Гуманізація виконання кримінальних покарань в Україні у контексті міжнародних стандартів поводження із засудженими // Збірник наукових статей "Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України". – Випуск 21. – 2009. – С.205-212.
50. Дагель П. С. Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С.Дагель // Ученые записки ДВГУ. – 1968. – Вып. 21. – Ч. 1. – С. 93.
51. Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики /Плехан Сергеевич Дагель. -Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1982. -123 с.
52. Даев В.Г. Взаимосвязь советского уголовного права и процесса // диссертация на соискание уч.степ.докт.юрид.наук : 12.00.09 / Владислав Григорьевич Даев. – Ленинград, 1983. – 612 с.
53. Дащенко О.В. Проблеми реалізації умовно-дострокового звільнення від відбування покарання за злочини, вчинені у неповнолітньому віці / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-3/07dovunv.pdf>
54. Дегтярев А.А. Основы политической теории: Учеб. пособие / Ин-т "Открытое общество". – М.: Высш. шк., 1998. – 239 с.: табл. – (Прогр. "Высш. образование")
55. Декрет РНК РРФСР "Про справи неповнолітніх, обвинувачених в суспільно небезпечних діях"
56. Декрет РНК РРФСР від 14.01.1918 р. "Про комісії у справах неповнолітніх, обвинувачених в суспільно небезпечних діяннях".
57. Денисова Т. Основні тенденції діяльності держави у сфері застосування кримінальних покарань // Вісник Львів. ун-ту. – Серія юрид. – 2010. – вип. 50. – с. 260-267.
58. Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення: Автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 [Електронний ресурс] / О.О. Кучеренко; Укр. акад. держ. упр. при Президентові

- України. – К., 2000. – 20 с. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2000/00koopfz.zip>
59. Довгань Н. Фізичне і психічне насильство: співвідношення понять // Вісник Львівського університету. – Серія юрид. – 2010. – Вип. 51. – С.339-344.
60. Довгань-Бочкова Н. Гіпноз як насильницький спосіб вчинення злочину // Вісник Львівського університету. – Серія юрид. – 2011. – Вип. 52. – С.319-325
61. Дубнов Александр Павлович, Дубовцев Валерий Аркадьевич. Философия преступности: проблемы криминализации российского общества / Екатеринбург : Издательский дом "Ява". – 1999. – 292 с.
62. Дубовик О. Л. Принятие решения в механизме преступного поведения : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.07 – Криминология /О. Л. Дубовик. – М., 1976. – 16 с.
63. Европейская конвенция по возмещению ущерба жертвам насильственных преступлений (ETS № 116) от 24 ноября 1983 года. // Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М., 1989.
64. Еникеев З. Д. Задачи и принципы уголовного процесса в свете проблем борьбы с преступностью / Заршат Давлетшинович Еникеев // Следователь. – 2007. – № 6. – С. 22-28.
65. Еникеев М.И. Психолого-юридическая сущность вины и вменяемости // Советское государство и право. – 1989. – № 12. – С. 79.
66. Есаков Г.А., Рагулина А.В., Юрченко И.А. Осознание как компонент интеллектуального элемента умысла: дискуссионные вопросы // Государство и право. – 2004. – № 6. – С. 29.
67. Жалинский А. Э., Костицкий, М. В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация /А. Э. Жалинский, М. В. Костицкий ; Науч. ред. В. Т. Нор. – Львов : Изд-во "Вища школа", 1980. -212 с.
68. Жалинский А.Э. Насильственная преступность и уголовная политика //Советское государство и право. – 1991. – № 3. – С. 101-112.
69. Железняк Н.А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика / Н.А.Железняк // Наукові записки: Зб. наук. пр. Том 21. Юридичні науки – К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. – С. 8-14.
70. Железняк Н.А. Правові та організаційні форми діяльності Міністерства юстиції України у здійсненні державної правової політики (теоретичні та практичні питання): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 [Електронний ресурс] / Н.А. Железняк; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2005. – 21 с. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05jnatpp.zip>
71. Загородников Н. И. Преступления против здоровья / Николай Иванович Загородников. – М.: Юрид. лит., 1969. -168 с.

72. Загородников Н. И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел : Учебное пособие /Н. И. Загородников ; Московская высшая школа милиции МВД СССР. – М.,1979. – 100 с.
73. Загородников Н.И. Направления изучения советского права / Николай Иванович Загородников, Николай Алексеевич Стручков // Советское государство и право. – 1981. – №7. – С.3-8.
74. Загородников Н.И. Понятие объекта преступления в советском уголовном праве /Н. И. Загородников // Труды ВЮА. – М., 1951. – Вып. 23.
75. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий дім "ІнЮре", 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
76. Закон України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи" від 1 червня 2010 року // Відомості Верховної Ради України від 30.07.2010 – 2010 р., № 30, стор. 1062, стаття 399
77. Закон України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" від 21 червня 2001 року // Відомості Верховної Ради України від 31.08.2001 – 2001 р., № 34, стаття 187
78. Закон України "Про державні цільові програми" від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України від 18.06.2004. – №5, стор. 1042, стаття 352.
79. Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР від 22.01.1991 – 1991 р., № 4, стор. 20.
80. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 27.03.1992 року // Відомості Верховної Ради України від 02.06.1992 – 1992 р., № 22, стаття 303.
81. Закон України "Про попередження насильства в сім'ї" від 15 листопада 2001 року // Відомості Верховної Ради України – 2002 р., № 10, стаття 70.
82. Закон України "Про прокуратуру" від 11.12.1991 року // Відомості Верховної Ради України від 31.12.1991 – 1991 р., № 53, стаття 793.
83. Закон України "Про Службу безпеки України" від 25 березня 1992 року // Відомості Верховної Ради України від 07.07.1992 – 1992 р., № 27, стаття 382.
84. Закон України "Про судоустрій та статус суддів" від 7 липня 2010 року // Офіційний вісник України від 30.07.2010 – 2010 р., / № 55/1 /, стор. 7, стаття 1900, код акту 52172/2010.
85. Закон України від 19.04.2007 № 965-V "Про внесення змін до статті 112 Кримінально-процесуального кодексу України": пояснювальна записка та висновок Головного науково-експертного управління. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=28109
86. Звечаровский И.Э. Современное уголовное право России: понятие, принципы, политика / Игорь Эдуардович Звечаровский – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 100 с.

87. Зеленский В. Невыносимая легкость насилия (глубинно-психологический очерк) / В.Зеленский // Гуггенбюль А. Зловещее очарование насилия. – СПб. : Гуманитарное агентство "Академический проект", 2000. – 221 с.
88. Землюков С. В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда / Сергей Валентинович Землюков // Под ред. В.К.Гавло. – Науч. изд. –Новосибирск : Изд-во Новосибирского ун-та,1991. – 244 с.
89. Зубков А. И. Основные направления развития пенитенциарного законодательства и практики его реализации в истории России и в современный период / А. И. Зубков //Взаимодействие правоохранительных органов и органов государственной власти субъектов Российской Федерации по противодействию преступности и соблюдению прав человека. – Псков : Псковский юридический институт ФСИН России, 2007. – С. 172-189.
90. Зубков А.И. Карательная политика России: на рубеже тысячелетий. – М.: Пенал Реформ Интернационал, 2000. – 83 с.
91. Игнатов А.Н. Совершенствование уголовных санкций как средство повышения эффективности исполнения наказания в виде лишения свободы // Комплексная разработка проблем исполнения наказания. – М., 1979. – Вып.50. – С.49.
92. Игнатов А.Н., Красиков Ю.А. Курс российского уголовного права: В 2 т. – М.: Изд-во НОРМА (Издат. группаНОРМА-ИНФРА-М), 2001. – Т.1. – 639 с.
93. Иншаков, С. М., () Зарубежная криминология / Сергей Михайлович Иншаков ; Фонд содействия правоохранительным органам "Закон и право" = Foreign Criminology : Textbook / S. M. Inshakov. -2-е изд. – М. :Юнити-Дана ;Закон и право, 2003. – 375 с. Кризис уголовной юстиции // Борьба с преступностью за рубежом. – 1993. – №2.
94. Йосипів А.О. Детермінанти насильницької злочинності та портидія їм орагнами внутрішніх справ: монографія [Текст] / Алла Олексіївна Йосипів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – 276 с.
95. Йосипів А.О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / А.О.Йосипів. – Львів, 2009. – 23, [1] с.
96. Івченко А. Тлумачний словник української мови / А.О.Івченко. – Харків : "ФОЛІО", 2002. – 540 с.
97. Кадников Н.Г. Квалификация преступлений и вопросы судебного толкования: теория и практика: Учебное пособие. – М.: Изд-во НОРМА, 2003. – 144 с.
98. Каленюк О.М. Реалізація основних форм правової політики в Україні на сучасному етапі державотворення // Університетські наукові записки. Право. – 2010. – № 1. – С. 64-70.

99. Карпец И. И. Наказание : Социальные, правовые и криминологические проблемы. – М. : Юрид. лит., 1973. – 228 с.
100. Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія / Никифор Семенович Карпов. – К.: Вид-во Семенко Сергія, 2004. – 308 с.
101. Карпов Н.С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средств и методов борьбы с ней (данные эмпирических исследований) / Никифор Семенович Карпов. – К., 2004. – 218 с.
102. Келина С. Г. Некоторые направления совершенствования уголовного законодательства / С.Г.Келина // Советское государство и право. – 1987. – № 5. – С. 65-71.
103. Керимов Д.А. Психология и право / Д.А.Керимов // Государство и право. – 1992. – № 12. – С. 16.
104. Кирюхина Л.Н. Вооруженное насилие как способ совершения преступления: Дисс...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. Н. Кирюхина. – М., 1996. – 22 с.
105. Китаев Н. Магия и право: мифы и действительность // Российская юстиция. – 2001. – № 12. – С. 60.
106. Ключевский В.О. Русская история. Полный курс лекций [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/rusKluch/15.htm>
107. Князь Олег – сплав легенди і бувальщини / Оксана Слупушко. – "День". – №225. – 6.12.2002
108. Ковалев М.И. Советское уголовное право. Курс лекций, Вып. 2.– Свердловск. – СЮИ. – 1974. – 420 с.
109. Козаченко И.Я. Уголовно-правовое понятие насилия / И.Я.Козаченко, Я.Д.Сабилов // Уголовный закон и совершенствование мер борьбы с преступностью : Межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1981. – С. 25-36.
110. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання [Текст] : монографія / М. Г. Колодяжний; за ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. Нац. акад. прав. наук України В. В. Голіни; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х. : Кроссруд, 2010. – 287 с.
111. Колос М.І. Кримінальне право в Україні (X – XXI століття) : монографія [у 2 т.] / М.І.Колос. – К. ; Острог, 2011. – Т. 1 : Освіта, наука, законодавство. – 448 с. – Частина тексту англ.
112. Комментарий к Исправительно-трудовому кодексу РСФСР / под. ред. и с предисл. Н. П. Мальшакова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит. 1979. – 264 с.
113. Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 роки, затверджено Указом ПУ від 25 грудня 2000 року № 1376/2000. // Офіційний вісник України від 12.01.2001 – 2000 р., № 52, стор. 101, стаття 2258, код акту 17467/2000

114. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007-2009 роки, затверджена постановою КМУ від 20 грудня 2006 року № 1767 // Офіційний вісник України від 2 січня 2007 року. – № 51, стор. 170, стаття 3418, код акту 38235/2006.
115. Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки, затверджено Указом ПУ від 17 вересня 1996 року № 837/96 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=837%2F96>
116. Кондратішина В.В. Кримінально-виконавча політика України: сучасний стан і тенденції розвитку [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvlduvs/2009_1/09kvvitr.pdf
117. Кондратішина В.В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація: автореф. дис. ... канд.юрид.наук, спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / В.В.Кондратішина. – Львів, 2009. – 20 с.
118. Конституція (Основний Закон) УРСР, прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року // Відомості Верховної Ради УРСР від 11.07.1978 – 1978 р. – № 18. – стаття 268.
119. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 – 1996 р., № 30, стаття 141.
120. Концепція забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, затверджена Указом Президента України № 1560 від 28 грудня 2004 року // Офіційний вісник України від 14.01.2005 – 2004 р., № 52, том 1, стор. 184, стаття 3435, код акту 31183/2004.
121. Концепція Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006-2008 роки, схвалена розпорядження КМУ від 1 березня 2006 року № 166-р // Офіційний вісник України від 22 березня 2006 року. – № 10, стор. 294, стаття 636, код акту 35443/2006.
122. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом ПУ від 8 квітня 2008 року № 311/2000 // Офіційний вісник України від 18.04.2008 – 2008 р., № 27, стор. 20, стаття 838, код акту 42766/2008
123. Концепція соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, схвалена розпорядженням КМУ від 30 жовтня 2008 року № 1385-р // Офіційний вісник України від 14.11.2008 – 2008 р., № 84, стор. 80, стаття 2830, код акту 44836/2008
124. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И.Коржанский. – М. : Академия МВД СССР, 1980.
125. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации / Александр Иванович Коробеев. – Владивосток :Изд-во Дальневосточ. ун-та,1987. – 268 с.
126. Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы / А.И.Коробеев, А.В.Усс, Ю.В.Голик. – Красноярск, 1991. – 238 с.

127. Кос О.Д. Завдання та роль політики у сфері боротьби зі злочинністю як напряму діяльності держави // Право і суспільство. – 2009. – №5. – С. 100-102.
128. Красиков А. Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России / Аркадий Николаевич Красиков; Саратовская государственная академия права. – Саратов : Полиграфист, 1996. – 211 с.
129. Красиков А.Н. Преступления против личности (тезисы). Российская юридическая доктрина. Проблемы и пути решения. Научно-практическая конференция. – Саратов, 2001. – С. 81-83.
130. Красиков Ю.А., Рарог А.И. Рецензия на кн. Землюкова С.В. Уголовно-правовые проблемы преступного вреда. Новосибирск: Издательство Новосибирского ун-та, 1991 // Государство и право. – 1993. – № 10. – С. 156.
131. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрид. лит., 1974. – 336 с.
132. Кригер Г.А. К вопросу о понятии объекта преступления в советском уголовном праве // Вестник МГУ. – М., 1959. – № 1.
133. Кримінальне право. Загальна частина: Підручник / за ред. А.С.Беніцького, В.С.Гуславського, О.О.Дудорова, Б.Г.Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
134. Кримінальний кодекс України від 15 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 – 2001 р., № 25, стаття 131.
135. Кримінальний кодекс України. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : ЮрінкомІнтер, 2012. – 608 с.
136. Кримінальний кодекс УРСР, затверджений Законом від 28.12.60 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – ст.14.
137. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 23.01.2004, № 3, стаття 21.
138. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961 – 1961 р., № 2, стор. 15.
139. Кристи Н. Какая Дания возможна? //Реферативный журнал "Государство и право". Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4. – М., 2003. – № 3. – С. 143.
140. Кругликов Л. Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве /Л.Л.Кругликов, А. В. Васильевский ; Ассоциация юридический центр. -СПб. :Юридический центр Пресс,2003. -300 с. -(Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).
141. Крусс В.Н. Личностные ("соматические") права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы // Государство и право. – 2000. – № 10.-С. 43.
142. Кудрявцев В.Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления // Советское государство и право. – 1951. – № 8.
143. Кузнецов А.В. Уголовное право и личность. – М.: "Юридическая литература", 1977. – 168 с.

144. Кузнецова Н.Ф. Избранные труды. – СПб.: Изд-во "Юридический центр Пресс", 2003. – 834 с.
145. Кузнецова Н.Ф. Концепция реформы уголовного законодательства // Вестник МГУ: Серия "Право". – 1988. – №2.
146. Куликов Л.А. Понятие детерминизма в марксистско-ленинской философии. – М.: Высшая школа, 1973. – 112 с.
147. Кунсткамера // Наука и жизнь. – 2010. – №5. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.nkj.ru/archive/articles/18006/>
148. Куприянов А. "Темные силы" как субъект преступления // Российская юстиция. – 2001. – № 8. – С. 74.
149. Купрій В.О. Процес творення державної політики як об'єкт наукових досліджень – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2006-2/txts/POLITICHNI%5C06kvoond.pdf>
150. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении. Учебник для вузов. /Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой. – М.: ИКД "Зерцало-М", 2002. – 624 с.
151. Курс уголовного права.-М. : Зерцало,1999 – 2002. Том 3, Особенная часть /Авт. кол. : В. И. Зубкова, Г. Н. Борзенков, Н. Ф. Кузнецова и др. ; Под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Коммисарова ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Юридический факультет. – 2002. -470 с
152. Куцова Э. Ф. Уголовный процесс России : Истина и состязательность / Элеонора Федоровна Куцова // Законодательство. – 2002. – № 9. – С. 71-79.
153. Кучинська О.П. Проблеми захисту прав потерпілих в кримінальному процесі України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Advokat/2009_5/2009-5-Kuchynska.pdf
154. Лист Ф. Учебник уголовного права. Особенная часть / Франц фон Лист. – М., 1905. – 409 с.
155. Литовченко В.Н. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность (понятие хищения): Учебное пособие / В.Н.Литовченко. – М.: ВЮЗИ, 1985. – 72 с.
156. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания: Дисс. ... д-ра. юрид. наук. – Саратов, 1997.
157. Лубенев Ю.В. Установление виновности по делам о насильственных преступлениях // Вестник Московского ун-та. – 1975. -№ 1. – С. 28.
158. Лунеев В. В. Преступность XX века :Мировые, региональные и российские тенденции / Виктор Васильевич Лунеев ; Российская академия наук. Институт государства и права. -М. :Волтерс Клувер, 2005. – 912 с.
159. Ляпунов Ю. И. Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: Допущено в качестве учебного пособия

для слушателей высших учебных заведений МВД СССР / Юрий Игнатьевич Ляпунов ; Министерство внутренних дел СССР. Высшая юридическая заочная школа. – М. :Высшая юридическая заочная школа МВД СССР,1989. – 119 с.

160. Максимович Р.Л. Спiрнi позицiї Верховного Суду України з питань вiдповiдальностi за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканостi особи // Науковий вiсник Львiвського державного унiверситету внутрiшнiх справ. – № 3. – 2009. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/229-kriminal-pravo/15067-2011-01-21-05-24-37.html>

161. Маляренко В. Т. Перебудова кримiнального процесу України в контекстi європейських стандартiв : теорiя, iсторiя i практика: Автореф.дис. ... докт. юрид.наук : 12.00.12 / В. Т. Маляренко. – Х., 2005.

162. Мальцев В.В. Принципы уголовного законодательства и общественно опасное поведение // Государство и право. – №2. – 1997. – С. 84

163. Мальцев В.В. Проблема отражения и оценки общественно опасного поведения в уголовном праве: Дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Василий Васильевич Мальцев. – М., 1993. – 39 с.

164. Мальцев В.В. Проблема уголовно-правовой оценки общественно опасных последствий / Василий Васильевич Мальцев ; Под ред. И. Я. Козаченко. – Саратов :Изд-во Сарат. ун-та,1989. – 192 с.

165. Матишевський П.С. Кримiнальне право України: Загальна частина: – К.: АСК, 2001. – 488 с.

166. Матузов Н.И. Актуальные проблемы российской правовой политики // Государство и право. – 2001. – №10. – С. 7-13.

167. Матузов Н.И. Понятие и основные приоритеты российской правовой политики // Правоведение. – 1997. – №4. – С.6-12.

168. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторiв на злочиннiсть в умовах становлення незалежної Української держави: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / І.Б. Медицький; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2007. – 20 с.

169. Мельник М.І. Антикримiногенна полiтика // Енциклопедiя Сучасної України. – К., 2001. – Т. 1. – С. 547-548.

170. Мельник М.І. Новий Кримiнальний кодекс у контекстi антикримiногенної полiтики України // Держава i право: Збiрник наукових праць. Юридичнi i полiтичнi науки. Випуск 15. – К.: Ін-т держави i права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2002. – С. 383-390.

171. Миньковский Г. М. Политология борьбы с преступностью (вместо предисловия) // Исмаилов И. А. Преступность и уголовная политика (актуальные проблемы борьбы с преступностью).- Азейбаджанское государственное издательство, 1990.- 305 с.

172. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / Анатолійович Анатолійович Митрофанов – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
173. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / А.А. Митрофанов; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2005. – 17 с. . Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05maaufr.zip>
174. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – С. 137-141.
175. Мишелетти М. Государственное управление в демократическом обществе. / М. Мишелетти. – СПб. : Петро-РИФ, 1998. – 34 с.
176. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються вчинення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила), прийняті резолюцією 40/33 Генеральних Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_211
177. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями // Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.: Сфера, 2002. – С. 61-76.
178. Модельный уголовный кодекс для государств – участников СНГ от 17 февраля 1996 г. // Информационный бюллетень. 1996. № 10.
179. Молодцов А.С., Благов Е.В. Понятие и основные направления уголовной политики и участие общественности в борьбе с преступностью: Текст лекций /А.С.Молодцов, Е.В.Благов ; Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР. Ярославский государственный университет. – Ярославль: Яросл. гос. ун-т, 1987. – 50 с.
180. Морозов А.В. Деловая психология: Курс лекций: Учебник для высших и средних специальных учебных заведений. – СПб.: Изд-во "Союз", 2002.
181. Мудрецька Г.В. Особливості подолання протидії розслідуванню викрадень бюджетних коштів з боку службових осіб // [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2009_47/47/18.pdf
182. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 471 с. // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com.ua/12191121/pravo/kriminalne_zakonodavstvo_rosiyska_imperiy
- а
183. Мусабаева Н.А, Принцип причинности в философии. (Место и роль причинности в системе категорий материалистической диалектики). – Алма-Ата: Наука, 1972. – 76 с.

184. Набоков В.Д. Элементарный учебник особенной части русского уголовного права / В.Д.Набоков. – Вып. 1. – Кн. 1 и 2. – СПб, 1903. – 213 с.
185. Навроцький В.О. Насильство за кримінальним правом України / Вячеслав Александрович Навроцький. – Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім.В.Чорновола. Збірник наукових праць [Текст] / за заг. ред. : О. І. Сушинський. – Львів : ЛДІНТУ, 200- . – (Юридичні науки). Вип. 2/2007. – 2007. – С. 149-167.
186. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
187. Назаренко Г.В. Уголовно-релевантные психические состояния субъекта преступления и лиц, совершивших общественно опасные деяния: Дис.... д-ра юрид. наук. – М., 2001. – 38 с.
188. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
189. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. – М., 1996.
190. Наумов А.В. Уголовно-правовое значение насилия / А.В. Наумов // Насильственная преступность [под ред В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова]. – М. : СПАРК, 1997. – 138 с.
191. Недотко Ю.В. Тенденции российской уголовно-правовой политики постсоветского периода: Дис.... к-та юрид. наук. – Челябинск, 2005. – 170 с.
192. Никифоров А.С. Ответственность за убийство в современном уголовном праве: Комментарий. 2-е изд., стер. – М.: АО "Центр ЮрИнфоР", 2001. – 60 с.
193. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 202 с.
194. Новоселов Г. Без преступных последствий нет преступления // Российская юстиция. – 2001. – №3.- С. 56.
195. О перспективах переориентации функций систем уголовного правосудия и здравоохранения в предотвращении насильственных преступлений в США // Борьба с преступностью за рубежом. – 1995. – №5.
196. Облаков А. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений и кримина-листические ситуации / Облаков А. Ф. – Хабаровск, 1985. – 88 с.
197. Общая и прикладная политология: Учебное пособие. / Под общей редакцией В.И. Жукова, Б.И. Краснова. – М.: МГСУ; Изд-во "Союз", 1997. – 992 с.
198. Оніщук М. Новий КПК – база для основних реформ у кримінальному процесі України / М.Оніщук // Юридичний вісник України. – 27 грудня 2008 р. – № 52 (704).
199. Орлов В. С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / Виктор Семенович Орлов. – М.: Госюриздат, 1958. – 260 с.
200. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р // Відомості Верховної Ради України від 26.01.1993 – 1993 р., № 4, стаття 19.

201. Остроухов В.В. Насилие сквозь призму веков: историко-философский анализ / В.В.Остроухов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. – 191 с.
202. Павлов В.Г. Субъект преступления. – СПб.: Издательство "Юридический центр Пресс", 2001. – 318 с.
203. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Николай Иванович Панов. – Харьков: Вища школа, 1982. – 160 с.
204. Панченко П. Н. Советская уголовная политика :Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью : ее становление и предмет / Павел Николаевич Панченко ; Под ред. В. К. Бабаева ; Горьковская высшая школа МВД СССР. -Томск :Изд-во Томского университета, 1988. – 198 с.
205. Парсонс Т. Анатомия и физиология... – М.: АСТ Астрель, 2003. – 380 с.
206. Пахарь Л.П. Принцип обратной связи в формировании познавательного образа // Вестн. Моск. ун-та. Сер. VII: Философия. – 1971. – № 5. – С. 32.
207. Петрухин И. Л. Человек и власть :В сфере борьбы с преступностью / Игорь Леонидович Петрухин. – М. : Юрист, 1999. – 392 с.
208. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей: Монография. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. – 220 с.
209. Пионтковский А.А. Преступления против личности / Андрей Андреевич Пионтковский // Уголовное право. Особенная часть. – М. : Юридат, 1938. – 136 с.
210. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Общая часть. – М.: Госюридат, 1961. -С. 132.
211. Пісоцька Н.М. Підвищення ефективності покарання у світлі впровадження гуманістичних засад у кримінально-правову політику України // Право України. – 1999. – № 12. – С.88-90.
212. Плешаков В.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимодействия организованной преступности и преступности несовершеннолетних. / Владимир Алексеевич Плешаков. – М., 1998.
213. Плохой І.І. Приватна детективна діяльність: чи буде вона? // [Електронний ресурс].
Режим доступу:
http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/pravo/2010_1/files/LA110_06.pdf
214. Познышев С.В. Очерк основных начал науки Уголовного права. Особенная часть / С.В.Познышев. – М., 1923. – 296 с.
215. Политическая наука: новые направления / под ред. Р.Гудина и Х.-Д. Клингеманна. Научн.ред. русск.изд. проф. Е.Б. Шестопа. – М. : ВЕЧЕ, 1999. – 695 с.
216. Положення про громадських вихователів неповнолітніх, затверджене Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 серпня 1967 р. // Відомості Верховної Ради – 1967. – № 34. – ст. 243.

217. Попелюшко В. Справи приватного обвинувачення: актуальні проблеми, законодавчі парадокси / Василь Попелюшко // Право України. – 2006. – № 4 – С. 98-100.
218. Постанова Верховної Ради України "Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо удосконалення статусу потерпілого) електронний ресурс <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2377-17>
219. Постанова Верховної Ради України № 3363-IV від 18 січня 2006 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3363-15>
220. Постанова Верховної Ради України № 954-V від 19 квітня 2007 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=954-16>
221. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 від 6 листопада 2009 р. "Про судову практику у справах про злочини проти власності" [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CE23FEBC771D9FCBC2257682004D020E?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=CE23FEBC771D9FCBC2257682004D020E&Count=500&>
222. Постанова ЦВК і РНК ССРСР від 31.05.1935 р. "Про заходи боротьби із злочинністю неповнолітніх"
223. Постановление ЦК КПСС і Совета Министров ССРСР от 10 декабря 1965 г. // Советское государство и право. – 1966. -№ 4.
224. Потебенько М. О. Про Конституцію забули / Михайло Олексійович Потебенько // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 6-9.
225. Почтовий М.М. Принципи правової політики України / М.М.Почтовий [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2009_5/PB-5/PB-5_1.pdf
226. Предместніков О.Г. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09rogcro.pdf>
227. Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції. Рішення РНБОУ від 11 вересня 2009 року, введене в дію Указом ПУ від 27.10.209 № 870/2009 // Офіційний вісник України від 06.11.2009 – 2009 р., № 83, стор. 12, стаття 2809.
228. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи від 30 травня 2008 р. № 5/ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.1762.0>
229. Проект Закону про приватну детективну діяльність, поданий народним депутатом В.Р.Мойсиком 25 лютого 2008 року за № 2120 // [Електронний ресурс].

- Режим доступу
http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=31814&pf35401=117752
230. Проект Закону України "Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди громадянам, які потерпіли від злочину", поданий народними депутатами В. В. Сіренком, В. Онопенком та М. Оніщуком [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JE0P700I.html
231. Проект Закону України "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (щодо удосконалення статусу потерпілого)", внесеного народним депутатом України Мойсиком В. Р. 15.05.2009 р. за № 4492 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=35248&pf35401=141651.
232. Прохоров Л. А. Общие начала назначения наказания и предупреждение рецидивной преступности: Учеб. пособие. – Омск: Омск, высш. шк. милиции, 1980. – 76 с.
233. Пунда О. Перспективи правового регулювання приватної охоронної діяльності // Збірник наукових статей "Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України". Випуск 20. – 2008 р.
234. Пунда О. Приватна охоронна та детективна діяльність (перспективи правового регулювання) // Вісник львів. ун-ту Серія юрид. – 2009. – Вип. 48. – С.151-159.
235. Радостева Ю.В. Уголовно-правовое понятие насилия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Радостева Юлия Викторовна. – Екатеринбург, 2006. – 165 с.
236. Райзберг Б.А. Диссертация и ученая степень: Пособие для соискателей. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 480 с.
237. Рарог А.И. Теория вины в советском уголовном праве (Общие и специальные вопросы): Автореф. дис.... д-ра юрид наук. – М., 1988. – 42 с.
238. Рассказов Л., Упоров И. Категория "свобода" в уголовном праве России // Уголовное право. – 2000. – № 2. – С. 57.
239. Расторопов С. Объективные и субъективные признаки в общем понятии состава преступлений против здоровья человека // Уголовное право. – 2003. – № 4. – С. 59-61.
240. Рекомендация R (85) 11 Комитета министров государствам-членам относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса // Сборник международно-правовых документов. "Права человека". – Минск: Белфранс, 1999 г.
241. Решетникова Г.А. Охрана семьи и несовершеннолетних в уголовном законодательстве зарубежных государств // Вестник Удмуртского университета. – 2005. – №6. – с.59-75.
242. Рибак О.Ю. Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки // Журнал российского права. – 2002. – №3. – С. 70-75.

243. Романов О. Зброя: законодавчі аспекти. Правове регулювання обігу зброї // Юридичний вісник України . – № 8 (504).
244. Российский энциклопедический словарь: РЭС: в 2 кн./ Гл. ред. А. М. Прохоров, редкол.: В. И. Бородулин, А. П. Горкин (Зам. гл. ред.), В. М. Карев [и др.]. – М.: Большая Рос. энцикл., 2001. – Кн. 1: А – Н. – 1023 с.: ил.: 8 отд. цв. л. ил., портр. Кн. 2: Н – Я. – 1027-2015 с.
245. Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. – М. : Юрид.лит., 1985. – Т.3. – 512 с.
246. Российское законодательство X-XX веков : в 9 т. – М. : Юрид.лит., 1985. – Т.4. – 512 с.
247. Российское уголовное право. Курс лекций. В 3-х т. М.: Волтерс Клувер, 2010. – Т.1. Общая часть. – 736 с.
248. Российское уголовное право. Общая часть : Учебник / под ред. В.Н.Кудрявцева, А.В.Наумова. – М. : СПАРК, 1997. – 454 с.
249. Русская Правда . – М., 1947.
250. Самвелян К.Р. Уголовно-правовые санкции проблемы конструирования и применения Автореф... дисс. канд. юр. наук. – Волгоград, 1997. – 25 с.
251. Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень : наук.-практ.посібник / Харків : С.А.М., 2003. – 175 с.
252. Сезонова І.К., Оробець К.М. Правова політика держави в боротьбі зі злочинністю // ФП. – 2005. – № 1 . – С. 65-69. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2005-1/05sikbiz.pdf>
253. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології) / В. Селіванов // Право України. – 2001. – № 12. – С. 6-15.
254. Сергеевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая: Пособие к лекциям. - 7-е изд. – С.-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1908. – 385 с.
255. Сердюк Л.В. Криминологическое и уголовно-правовое исследование насилия: Автореф. дис. ... д-ра юрид наук : 12.00.08 / Л. В. Сердюк. – Саратов, 2003. – 37 с.
256. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Л.В. Сердюк. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 384 с.
257. Сердюк Л.В. Насильники и их жертвы : криминологическое и уголовно-правовое исследование [Текст] : монография / Л. В. Сердюк ; Уфимский Юридический Институт. – Уфа : Уфимский юридический институт МВД России, 2002. – 299 с.
258. Симонов В.И. Уголовно-правовая характеристика физического насилия : автореф. дисс. на соискание научн. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.И.Симонов. – Свердловск, 1972. – 20 с.

259. Симонов В.И. Уголовно-правовая характеристика физического насилия: Дис. ... канд: юрид. наук. – Свердловск, 1972. – 320 с.
260. Сімейний кодекс України // Голос України від 26.02.2002 – № 38
261. Словарь по политологии [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.polit.freecopy.ru/print.php?id=157788>
262. Словник української мови: редакція словників (в 11 т.) / ред. Тому В.О.Винник, Л.А.Юрчук. – Т.5. – К. : Видавництво "Наукова думка", 1975. – 840 с.
263. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М.Прохоров. – 4-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с.
264. Советское уголовное право. Общая часть / под ред. Г.А.Кригера, Б.А.Куринова, Ю.М.Ткачевского. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 517 с.
265. Стан та структура злочинності в Україні (2008 – 2009 р.р.) [Электронный ресурс].
Режим доступа: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/mai0n/uk/publish/article/233004>
266. Старков О.В. Бытовые насильственные преступления (причинность, групповая профилактика, наказание). – Рязань, 1992. – 115 с.
267. Статут Великого княжества литовского 1529 года. [Электронный ресурс].
Режим доступа: <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/framevved.htm>
268. Стецовский Ю.И., Ларин А.М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту. – М.: Юрид.лит., 1988. – 320 с.
269. Стручков Н. А. Курс исправительно-трудового права :Проблемы общей части / Николай Алексеевич Стручков. – М: Юрид. лит.,1984. – 240 с.
270. Судебная практика к Уголовному кодексу Российской Федерации /Сост. С. В. Бородин, И. Н. Иванова ; Под общ. ред. В. М. Лебедева ; Науч. ред. С.В. Бородин. -2-е изд., перераб. и доп. -М.: Спарк, 2005. -1022 с.
271. Судебная практика к Уголовному кодексу Российской Федерации /Сост. С. В. Бородин, И. Н. Иванова ; Под общ. ред. В. М. Лебедева ; Науч. ред. С.В. Бородин. -2-е изд., перераб. и доп. -М.: Спарк, 2005. -1022 с.
272. Таганцев Н. С. Русское уголовное право :Лекции : Часть общая. Сост. и отв. ред. Н. И. Загородников ; Российская Академия Наук. Институт государства и права.Том 1 / -Науч. изд. -М. :Наука ,1994. – 380 с.
273. Таганцев Н.С. Уголовное уложение 22ц марта 1903 г. / Н.С.Таганцев. – СПб, 1904. – 1122 с.
274. Тарабрина Н.В., Лазебная Е.О. Синдром посттравматических стрессовых нарушений: современное состояние и проблемы // Психологический журнал. 1992. – Т. 13. – С. 2.
275. Тарасов А. О причинно-следственной связи в современном уголовном праве // Уголовное право. – 2000. – № 2. – С. 62.

276. Тасаков С. Запрет эвтаназии унижает человеческое достоинство // Российская юстиция. – 2003. – № 2 – С. 40.
277. Тацій В.Я. Проблеми формування правової політики в Україні // Вісник АПрН України. – 1994. – №2. – С. 3-13.
278. Тер-Акопов А. А. Бездействие как форма преступного поведения / Аркадий Авакович Тер-Акопов. – М. : Юрид. лит., 1980. – 151 с.
279. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні: Автореф. дис... д-ра наук. з держ. управління: 25.00.01 [Електронний ресурс] / В.В. Тертичка; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 36 с. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2004/04tvvavu.zip>
280. Тихоплав В.Ю., Тихоплав Т.С. Наша встреча... – СПб.: ИД "ВЕСЬ", 2004. – 192 с.
281. Тихоплав Т.С., Тихоплав В.Ю. Физика веры. – СПб.: ИД "ВЕСЬ", 2004. – 256 с.
282. Ткаченко И.В. Насилие, не опасное и опасное для жизни и здоровья, как уголовно-правовая категория // Государство и право. – 1992. – № 12. – С. 89-72.
283. Ткешелиадзе Г. Т. Судебная практика и уголовный закон :Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.08 – Уголовное право и криминология ; Исправительно-трудовое право /Академия наук СССР. Институт государства и права. – М.,1981. – 53 с.
284. Торполов В. А. Социальное государство в России: идеалы, реалии, перспективы. – СПб.: Изд-во РПТУ им. А.И. Герцена, 1999. – 362 с.
285. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления. – М.: Госюриздат, 1957. -363 с.
286. Тюменев А.В. Виды криминального насилия (уголовно-правовой и криминологический аспекты): дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 /Тюменев Алексей Владимирович. – Рязань, 2002. – 216 с.
287. Уголовное законодательство зарубежных стран :Англии, США, Франции, Германии, Японии : Сборник законодательных материалов /Н. А. Голованова, И. Д. Козочкин, Н. Е. Крылова и др. ; Под ред. И. Д. Козочкина ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. Юридический факультет. – М. :Зерцало,2001. – 346 с. – (Иностранное законодательство).
288. Уголовное право России. Общая часть. Учебник для вузов. В 2-х т. / под ред. А.Н.Игнатова, Ю.А.Красикова. – М. : НОРМА-ИНФРА, 1998. – 639 с.
289. Уголовное право Российской Федерации. / [Г. Н.Борзенков, Ф. С. Бражник, М. Н. Голоднюк и др.]; Под общ.ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова.Особенная часть : – М.: Олимп: АСТ, 1997. – 752 с.

290. Уголовное право. История юридической науки. (соавт. – Дурманов Н.Д., Келина С.Г., Кригер Г.Л., Меньшагин В.Д., Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Шишов О.Ф., Отв. ред.: Кудрявцев В.Н.). – М.: Наука, 1978. – 309 с.
291. Уголовное право. Общая часть: Учебник / Под ред. проф. А.И. Рарога; Институт международного права и экономики. – М.: Изд-во "Триада, Лтд", 1997. – 490 с.
292. Уголовное право. Часть общая / под ред. Н.А.Беляева, М.Д.Шаргородского. – М.: Юрид.лит., 1969. – 440 с.
293. Уголовное право. Часть общая. – М.: Юрид.лит., 1969. – 739 с.
294. Уголовное уложение 22 марта 1903 г., с мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии. – СПб.: Изд-во Н.С. Таганцева, 1904. – С. 630.
295. Уголовно-правовые средства предупреждения тяжких преступлений против личности: Учеб. пособие / Э. Ф. Побегайло, В. П. Ревин ; Акад. МВД СССР. – М., 1989. – 78,[2] с..
296. Уголовный кодекс Азербайджанской республики. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 325 с.
297. Уголовный кодекс Кыргызской республики. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 352 с.
298. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 474 с.
299. Уголовный кодекс Грузии. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 409 с.
300. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.
301. Уголовный кодекс Республики Молдова. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.
302. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001.-410 с.
303. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Законодательство зарубежных стран. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.
304. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: ТК Велби, Изд – во Проспект, 2004. – 192 с.
305. Уголовный кодекс Российской Федерации: Научно-практический комментарий /Под ред. Л.Л. Крутикова и Э.С. Тенчова. – Ярославль: Влад. – 642 с.
306. Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.turkmenistan.gov.tm/_ru/laws/?laws=01go.
307. Упоров И., Хун А. Объект уголовно-правовых отношений: Содержание и различие со сходными понятиями /И. Упоров, А. Хун. //Уголовное право. – 2003. – № 4. – С. 64-66.

308. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения / ВОЗ: Основные документы. 40-е изд. – Женева, 1995. – С. 5.
309. Учение об объекте преступления : Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М., 2001.
310. Федоров М.И. Понятие объекта преступления по советскому уголовному праву // Учен. зап. Перм. ун-та. – 1957. – Т. 11, кн. 2, вып. 4. – С. 190.
311. Федоров Ю. Д. Значение экспертиз для исследования и закрепления данных, добытых в ходе осмотра места происшествия, по делам об убийствах / Ю. Д. Федоров // Рефераты докладов второй научной конференции Ташкентского НИИСЭ, посвященной вопросам судебной экспертизы. – Ташкент, 1961. – С. 73-75.
312. Филимонов В.Д. Принципы Уголовного кодекса РФ: достижения и недостатки их юридического выражения // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы. Материалы II Международной научно-практической конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М.В. Ломоносова, М., 2003. – С. 135
313. Филин М.В. Уголовная ответственность за незаконное лишение человека свободы. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М.В.Филин. – Хабаровск, 2000. – 214 с.
314. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М., 1998. – 512 с.
315. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства.-СПб. : Альфа, 1996. – Том 1 /Общ. ред., послесловие, примечания и краткие биографические сведения А. В. Смирнова. -1996. – 552 с.
316. Фойницкий И.Я. Посягательства личные и имущественные / И.Я.Фойницкий // Курс уголовного права: Часть особенная. 4-е изд. – СПб, 1901. – 430 с.
317. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України / дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / П.Л. Фріс; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 439 с.
318. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / Павло Львович Фріс // Монографія. – К.: АТІКА, 2005. – 332 с.
319. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України / Павло Львович Фріс // Монографія. – К.: АТІКА, 2005. – 124 с.
320. Фріс П.Л. До нової ідеології зброї // Юридичний вісник України . – № 11 (715).
321. Фріс П.Л. Кримінальне право. Загальна частина. – К.: Атіка, 2009. – 512 с.
322. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08 [Електронний ресурс] / П.Л. Фріс; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 35 с. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05fplppu.zip>

323. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини / П.Л.Фріс. – Надвірна: Видавництво ЗАТ "Надвірнянська друкарня", 2009. – 168 с.
324. Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны и его роль в организации борьбы с посягательствами на социалистическую собственность: Автореф. Дис.... д-ра юрид. наук. – Свердловск, 1971. – 38 с.
325. Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. уч. тр. Свердл. юрид. ин-та. – Свердловск, 1969. – Вып. 10.
326. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
327. Хоштария А.Г. Понятие и критерии последствий клеветы, причинивших вред здоровью потерпевшего // Вопросы совершенствования уголовно-правовых норм на современном этапе. – Свердловск, 1986. – С. 43.
328. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права: Учеб. пособие / Под ред. З.М. Черниловского. – М., 1994. – 508 с.
329. Челохсаев О. З. Современная уголовно-процессуальная политика : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.09 – Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза ; Оперативно-розыскная деятельность /О. З. Челохсаев ; Науч. рук. В. С. Джатиев. -М.,2009. -26 с.
330. Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве / Роман Дмитриевич Шарапов; Ассоциация "Юридический центр". - Науч.-практ. изд. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
331. Шарапов Р.Д. Насилие в уголовном праве. Дисс. ... д-ра. юрид. наук. – Екатеринбург, 2006. – 298 с.
332. Шаргородский М. Д. Уголовный закон /М. Д. Шаргородский ; Всесоюзный институт юридических наук Министерства юстиции СССР. – Юридическое Издательство Министерства Юстиции СССР, 1948. – 311 с.-(Курс уголовного права ; Том 3)
333. Шаргородский М.Д. Ответственность за преступления против личности / М.Д.Шаргородский. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1953. – 108 с.
334. Шемшученко Ю. С. Конституція України і права людини / Ю. С. Шемшученко // Право України. – 2001. – № 8. – С. 13-16.
335. Шестаков Д.А. Понятие преступности в российской и германской критической криминологии // Правоведение. – №3. – 1997. – С. 52/
336. Шишов О.Ф. Теоретические проблемы квалификации преступлений. – М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1988. – 364 с.
337. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона [Электронный ресурс] / гл.ред. Е.Александрова. – М.: ООО "Издательство" (ИДДК-ТМ), 2002. – 1 электрон. опт. диск (DVD-R) ; 12 см. – Назва з контейнера.

338. Юдина Е. Насилие в документальной телереальности // Высшее образование в России. – 2002. – №3. – С.76-82.
339. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 1998. – Т. 4: Н-П. – 2002. – С. 68.
340. Якушин В.А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве. – Тольятти: ТолПИ, 1998. – 296 с.
341. Buss A.H. The Agression Questionnaire / A.H.Buss, M.Perry // Journal of Personality and Social Psychology. – 1992. – Vol.63. – № 3. – P. 452-459.
342. Feshbach S. Aggression / S.Feshbach // Carmichael's Manual of Child Psychology. – Vol.2. – N.Y. : Mussen P.H., ed., 1970. – P. 159-162.
343. Rose R. Law as a resource of public policy // Parliamentary Affairs. – 1986. – Vol. 39. – P. 297-314.
344. Zilmann D. Arrousal and Agression / Geen R.G., Donnerstein E., eds. // Agression: Thepretical and Empirical Reviews. – Vol.1. – N.Y., 1983. – P.72-102.

Додатки

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Начальник МКР УМВС України
 в Івано-Франківській області
 підполковник міліції
 Т.В. Бабюк
 « 19 » серпня 2012

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження **Козича Ігоря Васильовича** на тему “Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства”

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

- голови: Начальник сектору розшуку громадян та встановлення осіб невідомих трупів УКР УМВС капітан міліції Пленюк В.Д.
- членів комісії:
1. Старший оперуповноважений в ОВС УКР УМВС майор міліції Гродюк В.П.
 2. Старший оперуповноважений в ОВС УКР УМВС майор міліції Максимів В.Д.
 3. Старший інспектор з режиму секретності УКР УМВС України в Івано-Франківській області капітан міліції Кошик Н.Ю.

склала цей акт, з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Козича Ігоря Васильовича на тему “Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства” та будуть використовуватися в практичній діяльності під час

кваліфікації злочинів та при проведенні занять зі службової підготовки з оперативними працівниками УМВС України у Івано-Франківській області.

Під час формулювання практичних рекомендацій для оперативних працівників щодо розкриття і розслідування злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства, використовуються наступні публікації Козича І.В.:

1. Козич І.В. Кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства і насильницької злочинності // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України (Збірник наукових статей викладачів Юридичного інституту). – Випуск 19. – Івано-Франківськ, 2008. – С.189-193.
2. Козич І. В. Роль злочинної поведінки у формуванні особи насильницького злочинця // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29 – 30 травня. 2009 р. / Уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 722 с. – С. 549-550.
3. Козич І.В. Роль примусу у вчиненні насильницьких злочинів // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання кримінального права і кримінології». – Донецьк, 23 квітня 2009 р. – с. 190-191.
4. Козич І.В. Окремі аспекти формування насильницької поведінки особи // Політика української держави у сфері боротьби зі злочинністю: зб. Матер. Всеукр. наук.-теор. семінару (м.Івано-Франківськ, 17 грудня 2009 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. – 125 с. – С. 84-87.
5. Козич І.В. Деякі питання кваліфікації дій співучасників при вчиненні злочинів проти життя і здоров'я: вітчизняний та зарубіжний досвід // Матеріали Міжнародного симпозиуму «Дні порівняльного правознавства» // 22-25 квітня 2010 року – Івано-Франківськ - Яремче, 2010. – 280 с.
6. Козич І.В. Психічні (моральні) страждання при вчиненні насильницьких дій. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правова політика Української держави», присвяченої 70-річчю ПНУ ім. В.Стефаника. том 2. // 19-20 лютого 2010 року. - м.Івано-Франківськ, 2010. – 329 с. – С.234-236.
7. Козич І.В. Класифікація кримінально-правової політики // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ять осінніх юридичних читань». В. 4.т. Том 4. // Хмельницький, 12-13 листопада 2010 р. – 128 с.
8. Козич І.В. Місце політики в сфері боротьби зі злочинністю в державній політиці // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції з питань правового регулювання суспільства та проблем теорії держави і права (м. Івано-Франківськ, 29 листопада – 3 грудня 2010 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. – 134 с. – С. 115-120.

9. Козич І.В. Окремі аспекти кваліфікації дій співучасників при скоєнні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 155-157. – (0,15 друк.арк.)
10. Козич І.В. Окремі прояви політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, в радянську добу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. - №2. – 2011. – Луганськ, 2011. – с. 78-84 (0,3 друк. арк.)
11. Козич І.В. Місце кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, у політиці в сфері боротьби зі злочинністю // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. - №2. – 2011. – Хмельницький, 2011. – с. 279-284 (0,45 друк. арк.)
12. Козич І.В. Родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. - №27. – 2011. – Івано-Франківськ, 2011. – с. 234-237.
13. Козич І.В. Методи кримінально-правової політики // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення». – 25-26 лютого. Івано-Франківськ, 2011. – с. 144-146.
14. Козич І.В. Протидія насильницькому порушенню недоторканності житла засобами кримінального права // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Свобода особи та її недоторканість – основа сучасного демократичного суспільства». – 8 грудня. Івано-Франківськ, 2011. – с. 57-60.
15. Про систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства // Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченої 20-річчю створення Юридичного інституту «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» // 27-28 квітня 2012 року. - м.Івано-Франківськ, 2012. – 200 с. – С.164-165.
16. Рівні та площини кримінально-правової політики // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення", присвяченої 20-ій річниці створення Юридичного інституту (23-30 квітня 2012 року). // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/kozych.pdf>
17. Фріс П.Л., Козич І.В. Деякі відмінності карної провини від злочину // Матеріали Всеукраїнської інтернет-конференції «Проблеми впровадження інституту кримінального проступку (на основі проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10136 від 03.03.2012)

// Електронний ресурс. Режим доступу:
http://ivpz.org/images/de_yaki_vidminosti.zip.

Акт складено у 3 примірника.

Голова комісії:

Начальник сектору розшуку
громадян та встановлення осіб
невпізнаних трупів УКР УМВС
України в Івано-Франківській області
капітан міліції

Пленюк В.Д.

Члени комісії:

Старший о/у в ОВС УКР УМВС
України в Івано-Франківській області
майор міліції

Гродюк В.П.

Старший о/у в ОВС УКР УМВС
України в Івано-Франківській області
майор міліції

Максимів В.Д.

Старший інспектор з режиму секретності
УКР УМВС України в Івано-Франківській області
Капітан міліції

Кошик Н.Ю.

Додаток Б

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор

Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила
Галицького, доктор юридичних наук,
академік УАН, академік академії наук
Вищої школи України, академік
Міжнародної академії наук
педагогічної освіти, доктор права,
доктор філософії, доктор канонічного
права,

професор Луцький І.М.

[Handwritten signature]
22 вересня 2012 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації

Козича Ігоря Васильовича

“Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із
застосуванням насильства”

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-
виконавче право

у навчальний процес

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

Комісія у складі: **голови** – проректора з наукової роботи Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидата юридичних наук, професора кафедри кримінального права і процесу П.В.Мельника, **членів комісії**: кандидата юридичних наук, завідувача кафедри кримінального права і процесу,

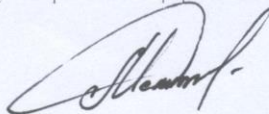
доцента О.В.Острогляда, кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права і процесу А.В.Дудки, кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права і процесу Л.М.Федорак, склала цей акт про те, що наукові статті за результатами кандидатської дисертації І.В.Козича «Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства» використовуються у навчальному процесі Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького під час читання лекційних та проведення семінарських занять зі студентами з дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Кримінальне право. Особлива частина», «Кримінологія», «Порівняльне кримінальне право», «Теоретичні проблеми кваліфікації злочину».

Наукові статті Козича Ігоря Васильовича:

1. Козич І.В. Кримінально-правове та кримінологічне поняття насильства і насильницької злочинності // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України (Збірник наукових статей викладачів Юридичного інституту). – Випуск 19. – Івано-Франківськ, 2008. – С.184-187.
2. Козич І. В. Роль злочинної поведінки у формуванні особи насильницького злочинця // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29 – 30 травня, 2009 р. / Уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 722 с. – С. 549-550.
3. Козич І.В. Роль примусу у вчиненні насильницьких злочинів // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання кримінального права і кримінології». – Донецьк, 23 квітня 2009 р. – с. 190-191.
4. Козич І.В. Окремі аспекти формування насильницької поведінки особи // Політика української держави у сфері боротьби зі злочинністю: зб. Матер. Всеукр. наук.-теор. семінару (м.Івано-Франківськ, 17 грудня 2009 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. – 125 с. – С. 84-87.
5. Козич І.В. Деякі питання кваліфікації дій співучасників при вчиненні злочинів проти життя і здоров'я: вітчизняний та зарубіжний досвід // Матеріали Міжнародного симпозиуму «Дні порівняльного правознавства» // 22-25 квітня 2010 року – Івано-Франківськ - Яремче, 2010. – 280 с.
6. Козич І.В. Психічні (моральні) страждання при вчиненні насильницьких дій. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правова політика Української держави», присвяченої 70-річчю ПНУ ім. В.Стефаника. том 2. // 19-20 лютого 2010 року. - м.Івано-Франківськ, 2010. – 329 с. – С.234-236.
7. Козич І.В. Класифікація кримінально-правової політики // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'яті осінні юридичні читання». В. 4.т. Том 4. // Хмельницький, 12-13 листопада 2010 р. – 128 с.
8. Козич І.В. Місце політики в сфері боротьби зі злочинністю в державній політиці // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції з питань правового регулювання суспільства та проблем теорії держави і права (м. Івано-Франківськ, 29 листопада – 3 грудня 2010 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. – 134 с. – С. 115-120.
9. Козич І.В. Окремі аспекти кваліфікації дій співучасників при скоєнні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 155-157. – (0,15 друк.арк.)

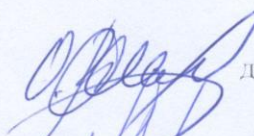
10. Козич І.В. Окремі прояви політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, в радянську добу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. - №2. – 2011. – Луганськ, 2011. – с. 78-84 (0,3 друк. арк.)
11. Козич І.В. Місце кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, у політиці в сфері боротьби зі злочинністю // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. - №2. – 2011. – Хмельницький, 2011. – с. 279-284 (0,45 друк. арк.)
12. Козич І.В. Родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. - №27. – 2011. – Івано-Франківськ, 2011. – с. 234-237.
13. Козич І.В. Методи кримінально-правової політики // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення» – 25-26 лютого. Івано-Франківськ, 2011. – с. 144-146.
14. Козич І.В. Протидія насильницькому порушенню недоторканості житла засобами кримінального права // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Свобода особи та її недоторканість – основа сучасного демократичного суспільства». – 8 грудня. Івано-Франківськ, 2011. – с. 57-60.
15. Про систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства // Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченої 20-річчю створення Юридичного інституту «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» // 27-28 квітня 2012 року. - м.Івано-Франківськ, 2012. – 200 с. – С.164-165.
16. Рівні та площини кримінально-правової політики // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення», присвяченої 20-ій річниці створення Юридичного інституту (23-30 квітня 2012 року). // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/kozych.pdf>

Голова комісії:

доц. П.В.Мельник

Члени комісії

доц. О.В.Острогляд

доц. А.В.Дудка

доц. Л.М.Федорак

Додаток В

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з наукової роботи
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор технічних наук,
професор Федорук П.І.

“ 20 ” _____ 2012 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації
Козича Ігоря Васильовича

“Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства”

на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

у навчальний процес

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Комісія у складі: **голови** – директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктора юридичних наук, професора В.А.Васильєвої, **членів комісії**: заступника директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права Ю.І.Микитина, кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права О.Б.Загурського, кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права О.Ю.Петечела, склала цей акт про те, що наукові статті за результатами кандидатської дисертації І.В.Козича “Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства” використовуються у навчальному процесі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника під час читання лекційних та проведення семінарських занять зі студентами з дисциплін „Кримінальне право. Загальна частина”, „Кримінальне право. Особлива частина”, «Криминологія», «Порівняльне кримінальне право», «Кваліфікація злочинів».

Наукові статті Козича Ігоря Васильовича:

- 1.Козич І.В. Кримінально-правове та криминологічне поняття насильства і насильницької злочинності // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України (Збірник наукових статей викладачів Юридичного інституту). – Випуск 19. – Івано-Франківськ, 2008. – С.189-193.
- 2.Козич І. В. Роль злочинної поведінки у формуванні особи насильницького злочинця // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29 – 30 травня. 2009 р. / Уклад. Т. Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. –722 с. – С. 549-550.
- 3.Козич І.В. Роль примусу у вчиненні насильницьких злочинів // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання кримінального права і криминології». – Донецьк, 23 квітня 2009 р. – с. 190-191.
- 4.Козич І.В. Окремі аспекти формування насильницької поведінки особи // Політика української держави у сфері боротьби зі злочинністю: зб. Матер. Всеукр. наук.-теор. семінару (м.Івано-Франківськ, 17 грудня 2009 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. – 125 с. – С. 84-87.

5. Козич І.В. Деякі питання кваліфікації дій співучасників при вчиненні злочинів проти життя і здоров'я: вітчизняний та зарубіжний досвід // Матеріали Міжнародного симпозиуму «Дні порівняльного правознавства» // 22-25 квітня 2010 року – Івано-Франківськ - Яремче, 2010. – 280 с.
6. Козич І.В. Психічні (моральні) страждання при вчиненні насильницьких дій. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правова політика Української держави», присвяченої 70-річчю ПНУ ім. В. Стефаника. том 2. // 19-20 лютого 2010 року. - м. Івано-Франківськ, 2010. – 329 с. – С.234-236.
7. Козич І.В. Класифікація кримінально-правової політики // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ять осінні юридичні читання». В. 4.т. Том 4. // Хмельницький, 12-13 листопада 2010 р. – 128 с.
8. Козич І.В. Місце політики в сфері боротьби зі злочинністю в державній політиці // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції з питань правового регулювання суспільства та проблем теорії держави і права (м. Івано-Франківськ, 29 листопада – 3 грудня 2010 р.). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2010. – 134 с. – С. 115-120.
9. Козич І.В. Окремі аспекти кваліфікації дій співучасників при скоєнні злочинів, що вчиняються із застосуванням насильства // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2011. – С. 155-157. – (0,15 друк.арк.)
10. Козич І.В. Окремі прояви політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, в радянську добу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. - №2. – 2011. – Луганськ, 2011. – с. 78-84 (0,3 друк. арк.)
11. Козич І.В. Місце кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, у політиці в сфері боротьби зі злочинністю // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. - №2. – 2011. – Хмельницький, 2011. – с. 279-284 (0,45 друк. арк.)
12. Козич І.В. Родовий склад злочину, що вчиняється із застосуванням насильства // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. - №27. – 2011. – Івано-Франківськ, 2011. – с. 234-237.
13. Козич І.В. Методи кримінально-правової політики // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення». – 25-26 лютого. Івано-Франківськ, 2011. – с. 144-146.
14. Козич І.В. Протидія насильницькому порушенню недоторканності житла засобами кримінального права // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Свобода особи та її недоторканість – основа сучасного демократичного суспільства». – 8 грудня. Івано-Франківськ, 2011. – с. 57-60.
15. Про систему кримінально-правової політики в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства // Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченої 20-річчю створення Юридичного інституту «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» // 27-28 квітня 2012 року. - м. Івано-Франківськ, 2012. – 200 с. – С.164-165.
16. Рівні та площини кримінально-правової політики // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю: актуальні проблеми сьогодення", присвяченої 20-ій річниці створення Юридичного інституту (23-30 квітня 2012 року). // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://law-dep.pu.if.ua/conference/files/kozych.pdf>

Голова комісії:

проф. В.А.Васильєва

Члени комісії

доц. Ю.І.Микитин

доц. О.Б.Загурський

доц. О.Ю.Петечел

Додаток Д

Результати

опитування практичних працівників у сфері кримінальної юстиції

Всього опитано 123 чол.

З них суддів – 35 чол., прокурорів – 52 чол., адвокатів – 36 чол.

1. Чи потрібний, з Вашої точки зору, поділ насильства на фізичне і психічне?

А) так (56%); Б) ні (5%); В) важко сказати (30%); Г) власна позиція
_____ залишили питання без відповіді (9 %)

2. Чи потрібний, з Вашої точки зору, поділ насильства за його розміром (обсягом, інтенсивністю) на насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я і насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я?

А) так (92%); Б) ні (-); В) важко сказати; Г) власна позиція: такий поділ існує – 1 відповідь; залишили питання без відповіді (8 %)

3. Чи варто, з Вашої точки зору, у всіх випадках застосування в КК ознаки неконкретизованого за розміром (обсягом, інтенсивністю) насильства чітко визначити його як насильство, яке є небезпечним для життя і здоров'я і насильство або яке не є небезпечним для життя і здоров'я?

А) так (89%); Б) ні (4%); В) важко сказати; Г) власна позиція: інколи важко цю межу встановити (1 відповідь); залишили питання без відповіді (6 %)

4. Чи варто, з Вашої точки зору, за прикладом КК Молдови, умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) визначити як «Дітовбивство», розширивши тим самим часові межі вчинення вказаного злочину?

А) так (44%); Б) ні (25%); В) це ще більше заплутає кваліфікацію (31%); Г) власна позиція
_____ залишили питання без відповіді (-)

5. Чи варто, з Вашої точки зору, розширити кількість віктимних проявів з боку потерпілого, що провокують стан сильного душевного хвилювання (приміром КК Республіки Білорусь, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, КК Туркменістану встановлюють такі додаткові віктимні прояви: протиправні дії; аморальні дії (бездіяльність); тривала психотравмуюча ситуація, що виникла у зв'язку з систематичною протиправною або аморальною поведінкою потерпілого)?

А) так (75%); Б) ні (10%); В) важко сказати; Г) власна позиція
_____; залишили питання без відповіді (15 %)

6. Чи варто, з Вашої точки зору, за прикладом КК Азербайджанської республіки, КК Грузії та КК Республіки Молдова виділити в КК України кримінальну відповідальність за еваназію?

А) так (95%); Б) ні (5%); В) важко сказати; Г) власна позиція
_____; залишили питання без відповіді (-)

7. Чи варто, з Вашої точки зору, за прикладом КК Білорусі та Узбекистану, декриміналізувати у КК України склад злочину, передбачений ст.126 - побої?

А) так (100%); Б) ні; В) важко сказати; Г) власна позиція
_____; залишили питання без відповіді (-)

8. Чи варто, з Вашої точки зору, замість терміну «вбивство з необережності» використовувати термін «необережне заподіяння смерті»?

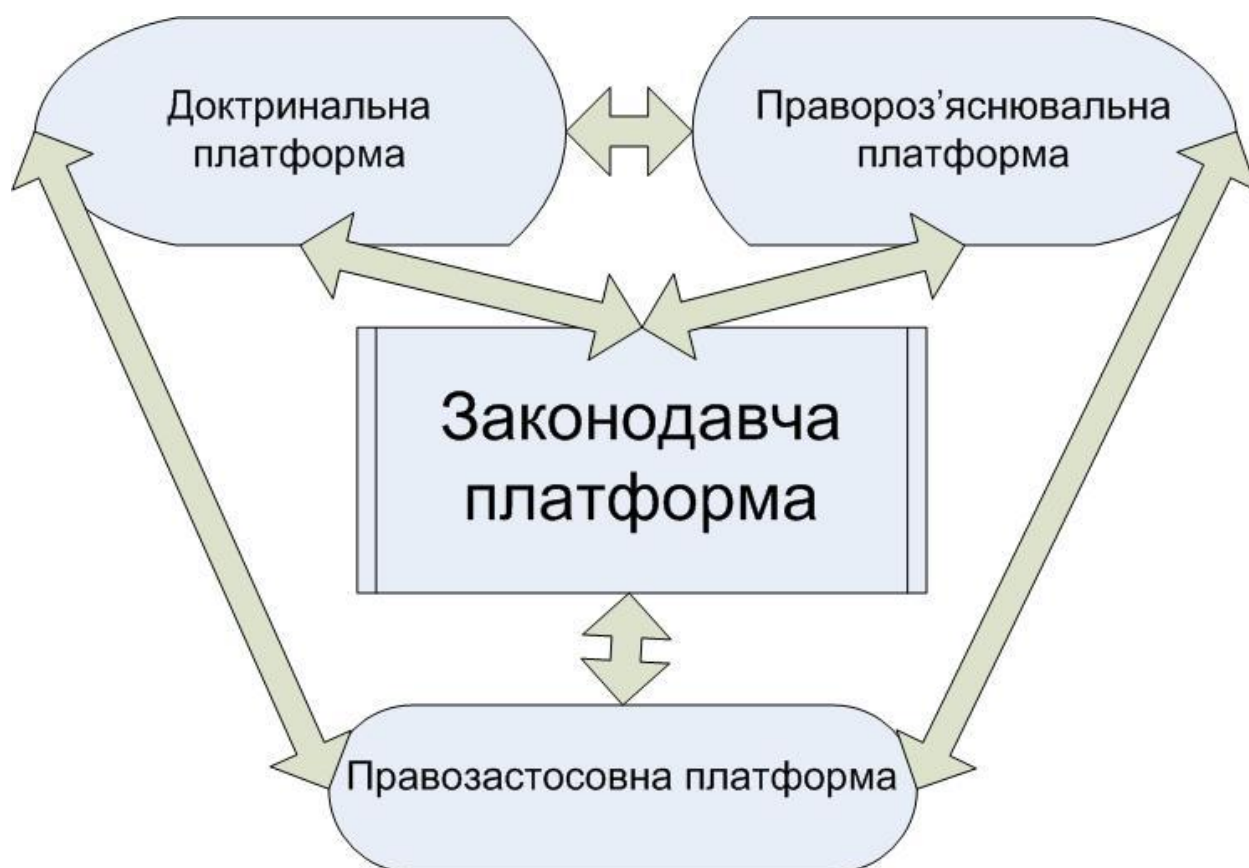
А) так (52%); Б) ні (26%); В) важко сказати (5%); Г) власна позиція – це нічого не дасть (1 відповідь); залишили питання без відповіді (16%)

9. Чи варто, з Вашої точки зору, замість різноманітних термінів, які описують невизначене за обсягом насильство, застосовувати у кримінальному кодексі єдиний термін «поєднане із заподіянням тілесних ушкоджень або загрозою їх заподіяння»

А) так (15%); Б) ні (12%); В) важко сказати (63%); Г) власна позиція – це нічого не дасть (1 відповідь); залишили питання без відповіді (10%)

Додаток Е

Платформи кримінально-правової політики

Додаток Ж

Сфери кримінально-правової політики

